Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

DANMARKS FOLKEMINDER NR. 27

ERIK PONTOPPIDAN

FEJEKOST

TIL AT UDFEJE DEN GAMLE SURDEJG ELLER DE I DE DANSKE LANDE TILOVERSBLEVNE OG HER FOR DAGEN BRAGTE LEVNINGER AF SAAVEL HEDENSKAB SOM PAPISME

1736

OVERSAT OG FORSYNET MED INDLEDNING

AF

JØRGEN OLRIK

KØBENHAVN
DET SCHØNBERGSKE FORLAG
(ERNST BIERBERG & MICHAEL H. JENSEN)
1923

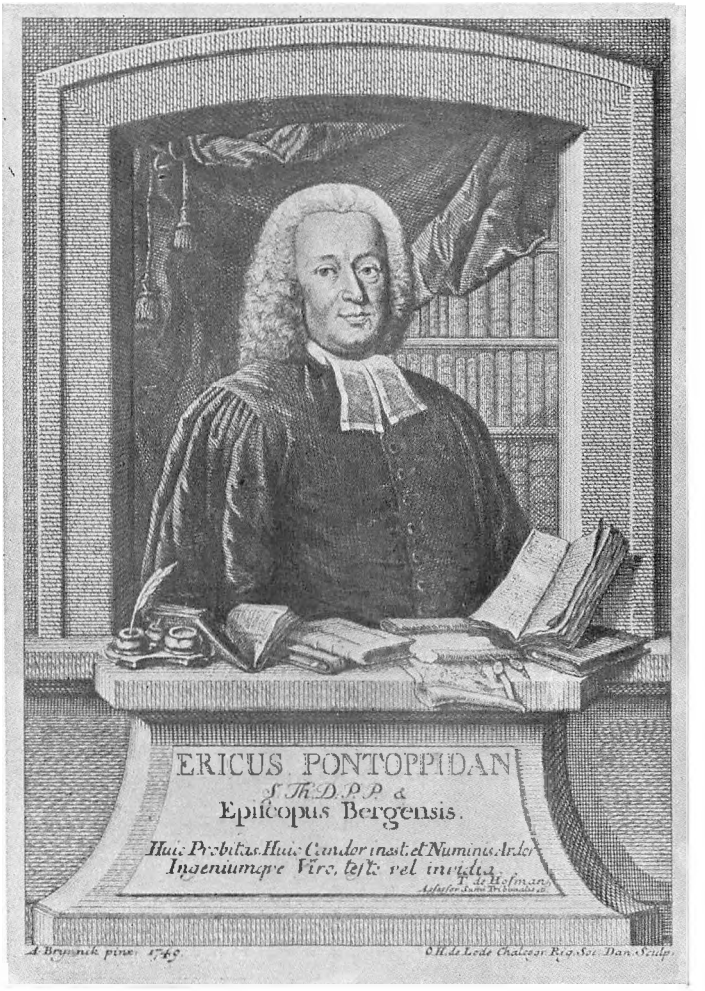
ERICUS PONTOPPIDAN
S. Th. D. P. P. &
Episcopus Bergensis.
Huic Probitas. Huic Candor inest. et Numinis Ardor
Ingeniumque Viro, teste vel invida,

DANMARKS FOLKEMINDER NR. 27

ERIK PONTOPPIDAN

FEJEKOST

TIL AT UDFEJE DEN GAMLE SURDEJG ELLER DE I DE DANSKE LANDE TILOVERSBLEVNE OG HER FOR DAGEN BRAGTE LEVNINGER AF SAAVEL HEDENSKAB SOM PAPISME

1736

OVERSAT OG FORSYNET MED INDLEDNING

AF

JØRGEN OLRIK

KØBENHAVN
DET SCHØNBERGSKE FORLAG
(ERNST BIERBERG & MICHAEL H. JENSEN)
1923

Trykt hos Nielsen & Lydiche (Axel Simmelkiær), København.

OVERSÆTTERENS INDLEDNING

Erik Pontoppidans her oversatte latinske Skrift imod Almuens Overtro (fra Aar 1736) staar ikke helt alene i den hjemlige latinske Litteratur fra den gammel-lutheranske og den pietistiske Periode, men udgør et af de sidste og betydningsfuldeste Led i en Række mere eller mindre lærde latinske Afhandlinger om disse Æmner, hvis Tilblivelse skyldes dels theologiske, dels antikvariske Interesser, og ikke sjælden (som hos Pontoppidan) en Kombination af begge Dele. Da denne Gruppe af Skrifter gennemgaaende kun er lidet kendt, skal der her gives en kort Oversigt over de vigtigste herhen hørende Bøger og Afhandlinger — en Oversigt, der vil slutte med en kort Karakteristik af selve Pontoppidans Skrift.[1]) Mange af disse Afhandlinger bringer dog intet virkeligt Folkemindestof, men kun theologiske Deklamationer mod Overtro og Heksevæsen i al Almindelighed, medens andre virkelig indeholder værdifulde Bidrag til Belysning af Tro og Skik hos Almuen i gamle Dage; og det er naturligvis væsentlig de sidste, Pontoppidans egentlige Forgængere, som der her skal dvæles lidt nøjere ved og gives nogle Uddrag af. Nogen fuldstændig Redegørelse for, hvad der findes af Folkemindestof i den hjemlige latinske Litteratur fra 16.—17. Aarhundrede, gør denne lille Oversigt derimod ikke Fordring paa at give, og der er særlig Grund til at fremhæve, at der bl. a. i Ole Vorms antikvariske Afhandlinger, særlig i den om danske Mærkedage, og i Thomas Bartholins og Ole Borchs videnskabelige Skrifter kan gemme sig adskilligt, som i denne Sammenhæng er af Interesse.

Ældst og ærværdigst af de herhen hørende Forfattere er »den danske Theologis Fader«, *Nils Hemmingsen* (1513—1600), som i 1575 udgav en »Advarsel om at undgaa Overtro

[1]) Hvor Oplysninger fra Pontoppidans og hans Forgængeres Skrifter har været aftrykte eller afbenyttede i nyere Samleværker som Thieles Folkesagn, Tang Kristensens Danske Sagn og Jydsk Almueliv og Ohrts Trylleformler og i ældre Skrifter som Junges om den nordsællandske Almue og Oldenburgs Skrift Om Gienfærd (1818), er der sat henvisende Noter, forsaavidt vedkommende Steder har været Udgiveren bekendte.

paa Trolddom«.[2]) Bogen er helt igennem bygget paa theologiske, ikke paa antikvariske, Synsmaader, og dens Hovedindhold er en alvorlig Advarsel mod at indlade sig paa Trolddom, idet Forfatteren selv (til Trods for Bogens Titel) gaar ud fra den virkelige Eksistens af Trolddomskunster, som tilskrives Djævelens Virksomhed. Bogens Stof er aldeles overvejende litterært og indeholder mest theologiske Betragtninger; om nogen Oversigt (som hos Pontoppidan) over de enkelte Arter af Overtro er der ikke Tale. Dette hindrer naturligvis ikke, at der spredt rundt om i Skriftet forekommer en Del Antydninger om folkelig Overtro.[3])

Den næste Forfatterpersonlighed, vi møder, er den stridbare mathematiske Professor *Jørgen Dybvad* (afsat 1607 paa Grund af hans voldsomme Kritik af Regeringen, død 1612), der i 1605 udgav en Disputats med Titel: »Den magiske Overtros Forfængelighed og Forvorpenhed afsløres i disse Sætninger.«[4]) Skriftet indeholder saa godt som udelukkende litterært Stof (f. Eks.

[2]) Jfr. F. Ohrt, Danmarks Trylleformler I, S. 21 ff. — [3]) Blad B 8 tales om hvordan Hekse ved Hjælp af Sold og Saks kan opdage Tyve, og hvordan de katholske Præster til samme Øjemed anvender en af Davids Salmer (den 50.) samt en Nøgle, i hvis Rør er lagt Sedler med de mistænkte Personers Navne. Jfr. Junge (Danm. Folkem. Nr. 13) S. 203; Thiele, D. da. Almues overtr. Meninger Nr. 631. — Bl. D 2—3 gives en munter Anekdote til bedste om en skolastisk Huskeremse, som N. H. for Spøg havde anbefalet som Middel mod Feber; men en Tilhører tog Spøgen for Alvor og kurerede med Held sin syge Tjener med dette Middel. (Jfr. Junge S. 212; Thiele, D. da. Almues overtr. Meninger, Nr. 429). Pontoppidan har beslægtede Anekdoter. — Bl. I 4 tales om heldige og uheldige Varsler (det er uheldigt at møde en Hare, men heldigt at spilde Vin; uheldigt at spilde Salt ved Begyndelsen af et Maaltid, at vælte Saltkar, at møde en gammel Kone). Jfr. Thiele Nr. 160. 586. — Bl. I 5—6 tales om at læse Tegn i Neglene eller i poleret Staal eller Sten, at se skjulte Skatte i en Krystal, at se Tegn i Vand o. l. — Bl. I 8 tales om Baare- eller Blodprøve, der endnu var i Brug paa N. H.s Tid, men hvis Anvendelse forkastes. — Bl. K 6—7 indeholder forskellige Slags Overtro paa »onde Øjne«s Virkninger; bl. a. hedder det, at den Mand, der ses først af en Ulv, bliver rædselsslagen og taber Mælet; men omvendt, hvis han ser Ulven først. — Bl. K 7 hedder det, at der ogsaa hos os gives Folk, som ikke kan lide at høre deres Heste eller Hunde roste for meget, især af saadanne Personer, hvis Venskab de betvivler; de troer at det er et ondt Varsel. (Jfr. Junge S. 197). Ligeledes tales om den Berørings-Trolddom, der troes at finde Sted, naar Mennesker, som der er Uheld ved, rører ved nyfødte Børn eller giver dem Die. — Bl. L 1 hedder det, at skrigende Ravne eller tudende Natugler ved Husene efter Almuens Mening spaaer et Menneskes Død (jfr. Thiele Nr. 590, 674—76); en skræppende Skade varsler Gæster i Gaarde (jfr. Thiele Nr. 579; Tang Kristensen, Jydsk Almueliv, Tb. III 1182). — Bl. L 2—4 tales om at gøre Voksbilleder af sine Fjender, døbe disse, og dernæst mishandle deres Lemmer eller Hoved for at gøre Vedkommende Skade; om at berøve Mænd deres Manddom ved Trolddom; om at begrave Smaabilleder for at skade Uvenners Kvæg; om at fremkalde Regn ved at dyppe en Kost i Vand og ryste den; om at frembringe Vind ved at løse medbragte Knuder; om at slaa Øjet ud paa Tyve. — Bl. M 1—2 tales om at paakalde de hellige tre Konger mod faldende Syge (Ohrt Nr. 229). — [4]) Jfr. Ohrt, S. 25 f.

om Zoroaster som Magiens Opfinder o. l.) og interesserer derfor ikke synderligt i denne Sammenhæng; i Modsætning til Nils Hemmingsen skelner han mellem den naturlige (heldbringende) og den overtroiske (skadegørende) Magi. Kun paa ganske enkelte Steder hentydes der til folkelig Overtro, og disse Hentydninger genfindes tilmed hos Nils Hemmingsen.[5])

Den vaagnende antikvariske Interesse for Forfædrenes Sprog, Sæd og Skik fik sin betydeligste Repræsentant her i Landet i *Ole Vorm* (1588—1654), hvis lærde latinske Skrifter om danske Runemindesmærker, danske Mærkedage o. l. ogsaa indeholder en Del Bidrag til Belysning af folkelig Overtro o. l.; men da denne ikke udgør disse Skrifters Hovedæmne, forbigaas de her.

Aar 1660 udgav den daværende Professor i Filosofi *Jens Jensen Bircherod* en »filosofisk Øvelse imod Atheisterne om Spaadomskunst.« Den indeholder intet vedrørende Folketro. Det samme gælder — trods den lovende Titel — om *A. E. Stenchelstrups* ubetydelige lille Disputats fra 1672: »Ti filosofiske Sætninger imod Almuens overtroiske Mening om Varulve.«

Lidt mere folkeligt Stof findes i *Jens Hansen Odenses* »filosofiske Disputats om Spøgelser« fra 1673, stammende fra hans Ophold paa Valkendorfs Kollegium. Ganske vist anvendes Kapitel 1 til at godtgøre Spøgelsers Eksistens imod Sadducæeres og Epikuræeres vantro Meninger, og Kapitel 2 til at paavise, at et virkeligt Spøgelse maa opfattes som Djævelen selv, der tager sig denne Skikkelse paa. Men efter disse Ofre paa den gammel-lutherske Orthodoksis Alter indrømmes det dog, at mange tilsyneladende Spøgelser er frembragte enten ved Taskenspillerkunster eller ved Naturspil (saasom Ting, der lyser i Mørke o. l.). Smaa blaalige Flammer i Husene, der flakker hid og did over Gulvene, opfattes af vore overtroiske Kvinder som *Vættelys,* skønt de har deres naturlige Aarsager; det samme gælder om *Lygtemanden.* Paa den anden Side fastholdes det, med Henvisning til det bekendte *Køge Huskors,* at Spøgelser kan gøre korporlig Fortræd.

Ved Inddelingen af Spøgelserne i forskellige Klasser anfører Forfatteren af danske Navne: *Nøkken, Gengangere, Nissen* eller *Gaardpuen, Helhesten.* Han fortsætter: »Fordum troede den gammeldags og ukyndige Enfoldighed ogsaa i disse nordlige Egne (og især i de allernordligste), at deres Larer eller Penater,[6]) som Bønderne kalde *Nisse-Pue* eller *Underjords Folk,* ikke have været Spøgelser, langt mindre Djævle, da de

[5]) I Stk. CXII tales saaledes om Voksbilleder, der døbes og derefter beskadiges paa det Lem, paa hvilket man vil sin Fjende til Livs; i Stk. CXVI om den Overtro hos Almuen, at en skræppende Skade varsler Gæster i Gaarde. — [6]) Romernes Husguder.

nemlig ved Nattetid fodrede deres Kvæg, Heste og Køer, striglede dem, rensede Staldene, og ingen Fortræd gjorde, medmindre de først bleve drillede og tirrede til at gøre Ondt. Den landlige, raa og ulærde Almue troede, at Faunerne, Satyrerne, Dryaderne og Hamadryaderne[7]) aldeles ikke vare Djævle, men en synderlig Art Folk — — — —; ja enkelte Mænd og Kvinder havde endog Omgængelse med dem. Derfor kaldtes fordum Faunerne, Satyrerne, Dryaderne *Elle-Mand* eller *Elle-Kone*. Og hine Bjærg-Oreader,[8]) som pleje at danse paa Bjærge og Høje, synge glade Sange og stundom fremvise og svinge Sølvkar og forgyldte Bægere, kaldtes af vore Forfædre *Bjærge-Folk*. Vi nægte ikke, at der gives saadanne Spøgelser, men paastaa bestemt, at det er Djævelen og intet andet.« Som det vil ses, har det ikke været let at omvende Almuen til den luthersk-orthodokse Betragtning, at Nisser, Bjærg- og Ellefolk nok eksisterede, men kun kunde opfattes som djævelske Væsener; Folketroen har stædigt fastholdt Opfattelsen af disse Væsener som virkelige »Folk«, sidestillede med Menneskeverdenen. — Af de fem vedføjede Paastande eller Sætninger (som han trøster sig til at forsvare ved den mundtlige Disputats) fastslaar den første, at *Mare-Ridelse* kun beroer paa en kvælende Fornemmelse og Beklemmelse i Blodet, og den tredje, at »de Folk leve i en tyk Vildfarelse, som tro, at hint huslige Spøgelse *Nisse* eller *Gaardpue* æder Grød dyppet i Smør.« Den fjerde handler om det finske Trolddomsmiddel *Gand*, og i den femte hedder det: »Vi nægte, at Forhekselse kan ske ved et Øjekast; vi tro nemlig, at gamle Koner kunne skade ikke saa meget med deres Øjekast som ved Berøring (Smitte) med hele Kroppen.«

Fra Disputatserne paa Valkendorfs Kollegium stammer ligeledes *Jørgen Quirinus Krucks* »fortsatte Brudstykker *om Spøgelser*« (1679); Forfatteren var Søn af den tyske Læge og Professor i Sorø Jørgen Kruck (1598—1659). Skriftet bringer dog kun lidet af Betydning m. H. t. Folketro.[9])

---

[7]) Den klassiske Oldtids Skovtrolde og Vækstnymfer. — [8]) Bjærgnymfer. — [9]) I Stk. 8 tales om det taabelige og ugudelige i at tage Forvarsler »dels af Katte, der fylde Luften med Hylen og en Art Jammerklager, dels af Skygger, som gemenlig troes at forkynde et Menneskes Død, dels af andre Ting og af Spøgelser«. — I Stk. 9 hedder det: »Hvo kan noksom forundre sig over Frækheden eller rettere Galskaben hos de forrykte gamle Kærlinger og andre, som ere besatte af Lyst til at prøve alt, ogsaa de skadeligste Ting? Hvilke enten ved at fæste en spids Naal i Stortaaen paa de Døendes ene Fod eller ved at lægge saakaldet indviet Jord paa Kisterne i Kirken eller paa Kirkegaarden søge at erfare de Afdødes Kaar. Nogle tro, at disse, hvis de ere fordømte til evigt Mørke, ville vende hjem i skrækkelig Skikkelse af Spøgelser og uroligt flakke hid og did, hvis de have vist noget Tegn paa Uro, da Naalen blev stukket i eller Jorden lagt paa«. — I Stk. 10 hedder det: »Intet er ogsaa taabeligere end hine Spøgelsebetvingere, som be-

Af langt større Betydning er den senere Aarhus-Rektor *Jens Nielsen Mundelstrups* Disputats fra hans Regensophold (1684): »Prøve paa den endnu i vore Dage levende Hedendom«, som der derfor her skal gives et noget fyldigere Udtog af.[10]) Forfatterens Grundtanke er at sammenstille Levningerne af hjemligt Hedenskab i Almuens Tro og Skik med de tilsvarende Foreteelser hos de gamle Romere, hvorfra de efter hans Antagelse som Regel har deres Udspring, uden at han dog vil nægte, at adskillige af dem ogsaa kan stamme andenstedsfra, f. Ex. fra de gamle Ægyptere. Selv om dette hans Grundsyn er skævt, giver han dog Oplysning om megen hjemlig Folketro og Folkeskik, især i Afhandlingens senere Del.

I Begyndelsen beskæftiger han sig kun med mindre væsentlige Tilfælde af hedenske Forseelser og omhandler bl. a. paa de første Sider den rent litterære eller lærde Misbrug af de hedenske Guders Navne i Paakaldelser, Talemaader o. l., som ogsaa Pontoppidan spilder et Afsnit paa. Bl. a. paatales her en Ed ved et Søuhyre, »som vore Landsmænd kalde *Neppen* eller *Nycteren*« (Nøkken), og det dadles skarpt, at man ofte i daglig Tale ønsker hinanden mange slemme Syger med frygtelige Tillægsord: *rystende, bævrende, betændt himmelflyvende, flet,*[11]) *faldende.* — Dernæst opregnes en Del Ordsprog og Talemaader, Skikke og Lege, som røber Fællesskab mellem Nutiden og den klassiske Oldtid, uden at de i og for sig har noget direkte med Overtro at skaffe. Bl. a. anføres Udtryk fra Tærningspil som: *at give En seks Sinker,* og: *Det var en Hund den,* der virkelig (igennem Fransk) gaar tilbage til Oldtidens Sprogbrug; men ogsaa til Ord som *Bussemand, stor Boedel* (om et Drikkekar) og Talemaader som: *Tag dig selv om Næsen,* og: *Det er sjunket for Halse* anføres latinske Paralleller. — En *grøn Brystdug* gives Kvinderne i Barselseng, naar de skal komme til Kræfter efter Fødselen; dette genfindes i Juvenals 5. Satire, ligesom Skikken *at tælle paa Fingrene* ogsaa nævnes i Juvenals 8. Satire.[12]) — Blandt Børnelege, som har deres Sidestykker i den klassiske Oldtid, nævnes bl. a. *Ringspil, Kongeleg*[13]), *Skjul (»naar Børn fjæler sig«), »at slaa Henning, at fiske, at slaa Buk, Mundharpeleg, at kiesse* (ɔ: kiste, kyste) *Bagkurv, Blindebuk« m. fl.*

---

stræbe sig for saa at sige (som de troe) at lægge Baand paa Skyggerne ved Staal, Hørfrø og andre Midler, idet de bilde sig ind, snart at disse ved Staalets Dyd hindres fra at faa Adgang, snart at de, naar de gennembores eller gennemstikkes med dette Metal, styrte som døde til Jorden, aldeles ubevægelige, indtil det dødbringende Redskab drages ud af dem, snart at de, naar man saaer Hørfrø for dem, nødes mod deres Villie til at styre deres Kaas andensteds hen«. (Jfr. Thiele Nr. 704 og 705). — [10]) Jfr. Ohrt S. 34. — [11]) Jfr. Feilbergs Ordbog: at flette, bruge stygge Eder. — [12]) Juvenal var en romersk Satiriker fra 2. Aarh. e. Chr. — [13]) Jfr. Tang Kristensen, Jysk Almueliv IV, 344.

Fra alle disse Bagateller gaar Mundelstrup over til de alvorligere Tilfælde af hedenske Levninger i Samtidens Tro og Skik og grupperer dem karakteristisk nok efter hvilket af de ti Guds Bud, man forsynder sig imod ved at fastholde vedkommende Overtro.

Til Overtrædelser af det første Bud regnes navnlig Anvendelse af hedenske Guders Navne. »Hvad skulde vel udtrykkeligere smage af Hedendom end de Fabler, der gentages af mere end hver tredie Mund nutildags, om det *Spøgelse,* som Hvermand antager at være Forløber for Døden, og som paa vort Sprog kaldes *Hæll* (ɔ: Hel) og hos Hedningerne (ɔ: de gamle Grækere) *Empusa,* enten fordi det er seet at have ikkun een Fod, eller fordi det har den anden af Malm — — — —; hvorfor det ogsaa den Dag idag udmærkes med dette Tilføjende: *den hoppende Hæll.*[14]) — Der er ogsaa andre Historier om Spøgelser i Omløb, — — — — f. Ex. at ved Midnatstide flyve Djævlene ud af Helvede, flaa Huden af det ugudelige Menneskes Lig og tildanne denne saadan, at de aldeles synes at forestille den Afdødes Person[15]), og fylde de Steder, hvor det Menneske i sin Tid havde færdedes i levende Live, med saa megen Larm og Bulder, at uagtet Alt staar urørligt og ubevægeligt, synes dog Alt at staa hulter til bulter[16]); — — — de føje fremdeles til, at ligesom hint Spøgelse paa en bestemt Tid staar op af Graven, saaledes kommer det til en bestemt Tid til de samme Rum i Huset og vender navnlig ved et bestemt Hanegal tilbage; hvilket alt sammen smager af hedensk Dræk. — — — Her vil det ogsaa være urigtigt at forbigaa *Gaardbonisserne*[17]), der endnu den Dag idag indtage deres Plads trindt om i den christne Verden; Rygtet siger ogsaa, at man skylder dem (maaske i Steden for Offer) Sødmælksgrød paa Aarets sidste Dag; Kilden til denne Overtro aabenbarer Juvenal i sin niende Satire. — — — Ikke at tale om *Bjærgemænd* og *Højmænd, Ellekvinder, Hyldekvinder*[18]), hvoraf en Sygdom paa vort Maal kaldes *Elvildelse.*«[19]) — — —

Blandt Overtrædelser af det andet Bud anføres, at adskillige endnu den Dag idag i livsfarlige Sygdomme tager deres Tilflugt til Trolddom som til et helligt Anker, og at nogle af Heksenes Skikke ved Besværgelserne endnu lever i Almuens Snak. — — — »Hvad lever ikke den Dag idag, i Evangeliets Lys, paa

---

[14]) Dette Udtryk maa nærmest referere sig til den trebenede Helhest. Derimod hører Bemærkningerne om det enbenede eller malmfodede Spøgelse kun til den græske Empusa, ikke til den danske Hel. Jfr. Pontoppidans Afsnit om Hel og Thiele, Danm. Folkesagn II (1843) S. 293; Tang Kristensen, Danske Sagn II, H. 83. — [15]) Dette smager mere af kirkelig end af folkelig Overtro. — [16]) Tang Kristensen, Danske Sagn V, Nr. 2168. — [17]) Jfr. Thiele, Danm. Folkesagn (1843) II, S. 261. — [18]) Jfr. Thiele, Danm. Folkesagn (1843) II, S. 282 f. — [19]) Jfr. stds., S. 216.

Folkemunde vedrørende *Hovedhaar, afklippede Negle, Opbrænding af Voksbarn?* Ved dette antændte og brændende Billede troes lidt efter lidt, samtidig med at Billedet svinder ind og fortæres af Ilden, den forgjorte Mands Helbred at ville aftage[20]). — — — Bønderkoner lægge, som vi mere end een Gang have iagttaget, i deres Krukke en eller to Gløder, og tro at alt hvad der saa kommer i den er skærmet mod Troldom[21]). — — — Hvo er uvidende om Eftersøgelse af tabte Ting *ved Omdrejning af et Sold?*« [22]). — — — Troen paa Varulve og paa Fuglevarsler sammenstilles med forskellige Steder hos de romerske Digtere Vergil og Ovid; — — — »saadan skammelig Overtro sidder endnu den Dag idag paa mere end eet Sted som en Brand i Næsen paa den skarpe Iagttager. Heraf kommer det, *at Skaden troes at spaa en kærkommen Gæsts Ankomst, at Ravnen menes at varsle snarligt Lig i Gaarde, naar den skriger paa en bestemt Maade, at Kragen troes at gale om Kvægdød, Hønen at spaa om Krig, naar den bærer et Straa i Næbbet«, o. s. fr.*[23]) — — — »Ligesom det i det gamle Rom varslede Uheld, naar den første, man mødte om Morgenen, var en Neger (her henvises til Juvenals 5. og 7. Satire), saaledes hos os, naar det er *en gammel Kærling*[24]). Visse Mennesker troes ikke at kunne lade være med at varsle ondt for dem, der møde dem om Morgenen, andre derimod godt.« — — — Der tages ogsaa Varsel af Stjærnerne om Menneskets Fødselsstund og Skæbne, »hvisaarsag de saakaldte *Planetbøger* sættes sammen«; denne Overtro belægges med lange Citater af Juvenals 6. Satire (og gaar jo ogsaa virkelig tilbage til den klassiske Oldtid). Ogsaa Troen paa uheldige Dage (der efter M.s Antagelse med Urette har Navn efter Tyge Brahe) belægges med latinske Citater. Der tales endvidere om overtroiske Midler mod Sygdomme i Almindelighed og om Overtroen paa *den flyvende Drage* (Meteorsten). — — — »Ved Nyaarsny gaa de overtroiske ud og holde Brød, Klæder o. s. fr. op imod Maanen, i den Tro at man saa i det ny Aar bliver rigeligt forsynet med disse Dele« (en Skik som genfindes i den romerske Digter Horats' Oder 3,23). — — — »*Korn kastes i Hovedet paa Bruden, naar hun skal føres til Brudgommen, for at hun for Fremtiden kan saa at sige bugne af Overflødighed paa Korn. — Et indskrumpet Menneske-Lig varsler, at en af den Afdødes Frænder snart vil ligge Lig. — Den Halm, hvorpaa Liget har staaet, da det bragtes til Kirkegaarden, kastes ud af Vognen*[25]). — Og tusinde andre Ting, som for en

[20]) Tang Kristensen, Danske Sagn VII, 185. — [21]) Jfr. Tang Kristensen, Danske Sagn VII, Nr. 802. — [22]) Jfr. ovenfor, S. IV, Note 3. — [23]) Jfr. ovenfor S. IV, Note 3; Tang Kristensen, Dansk Almueliv, Tb. III, 1257. — [24]) Jfr. ovenfor S. IV, Note 3. — [25]) Jfr. Thiele Nr. 698.

stor Del berettes i den Vrøvle-Bog, som paa vort Maal hedder *Kærlingens Prophetie«*.

I Afsnittet om Overtrædelserne af det tredje Bud hedder det: »Betragt de Folk af hedensk Aand, som mange Steder aarlig *paa St. Hans Aften* tænde *Ild* her og der *paa Høje og Bjærge* og ved Hjælp af Stænger faa den til at blusse saa højt, at den kan ses milevidt«. — — — Kort efter tales om »den endnu levende Overtro, at al Gift, der ellers er nedsænket i Jordens Indvolde, bryder frem af sit Skjul og i denne Nat og den paafølgende St. Hans Dag anbringes paa Jordens Overflade, hvisaarsag de anse det for farligt i denne Nat at overnatte i Græsset og bekvemme sig næppe hele St. Hans Dag til at røre ved Græs eller Buske, men sætte Chamomille og Burrer op hist og her i deres Huse, maaske for at Giften (efter deres Overtro) kan hentes derfra, eller for at gøre Slangegiften uskadelig[26]). — — — Et Sidestykke hertil er i næsten alle Maader *vore Landsmænds Gade-Ild,* som man endnu ikke har aflagt paa *den 1. Maj, Valborgs eller Philippi Jacobi Dag.* Denne Overtro svarer aldeles til *Romernes Palilia*[27]*);* — — — ved begge Fester sættes Ilden paa Stænger, for at den kan blusse des højere (her henvises til 4. Bog af Ovids Digt om romerske Mærkedage). — — — Dog knytter der sig til *vore Landsmænds Palilia* nogle Omstændigheder, som vare aldeles ukendte for de gamle Romere, saasom at den af de yngre Bønder, der kan løfte en Stang med brændende Halm højest i Vejret, udraabes til *Gadbasse,* og paa samme Tid faar hver Karl tildelt sin Bondepige, som paa den Tid paa vort Maal kaldes *Gadelam;* den, som mages med Gadbassen, faar Navn af *Gadinde.* Dermed begynde de Gilder, der pleje at fejres i al den Tid, som ligger mellem Pløjning og Høhøst, hver Søndag *(Gadelamsgilder);* ved hvilke de, vel drukne, danse omkring et temmelig ungt Træ, der i Forvejen er nedsat i Jorden og prydet med forskellige Kranse og Billeder, paa Corybanternes Vis[28]), til Trommernes buldrende Klang, idet de aldeles efterligne *Romernes Floralia«*[29]*).* — — — Forfatteren gaar dernæst over til at efterspore hjemlige Levninger af den klassiske Oldtids Bacchanalier (Bacchusfester) og ytrer bl. a.: »Til Bacchi Orgier hører ogsaa Haandværkernes Skik, naar deres Drenge skulle gøre deres Svendestykke: det første, hvorved de skulle vise, hvad der er af Mandfolk i dem, er et Bæger eller en Stob af mægtig Størrelse«. — — — Endelig omhandles *Julelege* (bl. a.

[26]) Tang Kristensen, Jysk Almueliv IV, 467, hvor det her ved *Burre* gengivne Ord oversættes med *St. Hans Urt.* — [27]) En Foraarsfest, der fejredes den 21. April. — [28]) Et frygisk Præsteskab, som dyrkede Gudinden Kybele med vilde Danse. — [29]) Festen for Blomster- og Vækstgudinden Flora fejrede Romerne omkring den 1. Maj. — Jfr. Tang Kristensen, Jysk Almueliv IV, Nr. 24.

med et langt Citat af Ole Vorms Skrift om danske Mærkedage), og der udfindes (ikke uden Grund) Ligheder mellem den hjemlige Julefest og de romerske *Saturnalier*[30]; »thi foruden andre Omstændigheder minder det om Saturnaliernes Fred, at Bønderne i de tretten Juledage afholde sig fra at *spinde, bore* og *tærske*«. — I denne Sammenhæng tales ogsaa om »*Julekager,* som Bagerne endnu den Dag idag udforme i forskellige Figurer, saa de snart forestille Dyr, snart Fugle« o. s. fr. — Med et løjerligt Tankespring fortsættes: »Vi ville her forbigaa andre Helligdomme, hvis Spor til Verdens Ende ville blive staaende i den christne Verden, nemlig Hedningernes af mægtige Stene opførte Altre eller Arner, som af Indbyggerne kaldes *Jynofner*«[31]). — Endelig slutter dette Afsnit med en Henvisning til Ugedagenes Opkaldelse efter de hedenske Guder.

Resten af Mundelstrups Skrift indeholder ikke saa meget af folkloristisk Interesse. Blandt Overtrædere af det sjette Bud anføres bl. a. »Skøger, der søge at undskylde sig ved idelig at gentage: *Saa var min Lod i Livet*«[32]). — Han fortsætter: »Jeg veed ikke, om man her kan anføre *de Druknes Sæder,* som ligge, nogle ved Fødderne af de Siddende, andre op imod Væggene, atter andre henslængte paa Tærskelen med Hovederne sammen, og saalænge deres Fødder og Sanser nogenlunde lystre dem, synge de utugtige Viser«. — — — Blandt Forseelser mod det ottende Bud nævnes spottende Grimasser. »Af en ældgammel Oldtids Raadenskab er ogsaa den Art spottende Gebærde udgravet, ved hvilken vi overfor en Uven, i en Sag, som ikke regnes at være en Døjt værd, vise *den midterste Finger* med Tilføjende af: *saa meget regner jeg ikke denne Sag værd* (der henvises her til Juvenals 9. Satire).«

Naar allerede Mundelstrups anførte Skrift overvejende bæres af den antikvariske Interesse for gammeldags Tro og Skik, er dette i endnu højere Grad Tilfældet med den næste Bog, som vi her skal beskæftige os med, nemlig den daværende Regensprovst og Universitetsprofessor, senere Aalborgbisp *Jens Bircherods* (1658—1708) »Antikvarisk Fægteplads« (1688). Som Regensprovst genoplivede han de gamle Disputereøvelser, men gød nyt Indhold i dem ved at drage dem ind i sin egen historisk-antikvariske Interessesfære. Det ovenanførte Skrift er en Prøve paa disse Disputationer, hvis Æmner alle vedrører Julen og Juleskikkene; hvert Æmne behandles af to Studerende fra modsatte Synspunkter, og til Slut fælder Bircherod selv en salomonisk Kendelse i Sagen.

Den første Undersøgelse (af *Jens Pedersen Arent* og *Jens*

[30]) En Midvinterfest, der fejredes under ret løsslupne Optøjer ved Midten af December. — [31]) Jætteovne, ɔ: Jættestuer fra Stenalderen. — [32]) Ogsaa Pontoppidan har fat ved dette Udslag af Almuens Skæbnetro.

Zachariassen Schytte) omhandler Oprindelsen til Navnet *Jul,* men indeholder intet af Interesse m. H. t. danske Folkeminder.

Den anden Undersøgelse (af *Peder Jacobsen Brinch,* senere Præst i Arendal samt latinsk og dansk Poet og Filolog, og *Jørgen Clausen Vardberg)* handler om *Julelegenes* Tilladelighed eller Forkastelighed og indeholder heller ikke meget folkloristisk Stof. I den sidstes Afhandling hedder det bl. a.: »Man kunde sige, at disse *Lege* fremstille mange hellige Begivenheder og minde om Messias' saliggørende Fødsel, nemlig naar de tre Vismænd paa Vej til Hytten i Bethlehem, naar Stjærnen som Tegn paa den underfulde Fødsel, naar Gaverne til Barnet o. l. udtrykkes med komiske Handlinger[33]). — — — Nogle af Julelegene ere rene Levninger af hedensk Afgudsdyrkelse, saasom *Balder Rune,* opkaldt efter Halvguden *Balder*[34]). — — Balder lykønsker sig snarest til saa mange Jomfruers og Ungersvendes Rygge, der ere blevne mørbankede til hans hellige Minde«. — —

Den tredje Undersøgelse (af *Torkel Carlsen* og *Lars Stadager)* drejer sig om *Julemærker* og indeholder ikke synderligt andet vedrørende Folketro end følgende Beskrivelse af Julemærkerne: »Man plejer at gøre tolv Indsnit i Bjælkerne i Stuen, et for hver af de tolv Juledage, og omgiver dem med Kridtstreger; disse Kredse udslettes, hvis Dagen har været klar, men lades urørte, hvis den har været overskyet. Hvis en Del af Dagen har været sne-, regn- eller sludfuld, udslettes en tilsvarende Del af Kredsen. Herved opnaas Vejrspaadom for Aarets tolv Maaneder«[35]).

Den fjerde Undersøgelse (af *Anker Sørensen Colding* og *Jens Jensen Klæbo)* handler om *Julefred.* Heller ikke den indeholder synderlig meget af folkloristisk Interesse. Colding citerer bl. a. Ordsproget »Man har ej længer Fred end sin Nabo vil«, og senere Talemaaden: »Alle gode Gange er tre«; endvidere fortæller han: »Det er bekendt, at for ikke saa lang Tid siden, i Kong Christian 4.s Dage, blev en stor og svær Hjort fangen i Jægernes Snarer, og da de flaaede den, var dens Hals indenfor Skindet omgivet med en Guldkæde, meget gammel, med Indskriften: *Freed mig, Frode freede mig*«[36]). Til Slut udtaler han: »Dog maa I vide, at jeg ikke forsvarer denne Freds forfængelige Misbrug, i Henhold til den hjemlige Overtro, der forbyder Folk at nævne, end sige at fange, Rotter eller Mus, og befaler Kvinderne at afholde sig fra Spind«[37]). — — —

[33]) Jfr. Tang Kristensen, Jysk Almueliv IV, 404. — [34]) Ballerone var en i Julen yndet Prygle- og Straffeleg. Se om den nedenfor, S. XXV; jfr. Tang Kristensen, Jysk Almueliv IV, 360. — [35]) Jfr. Tang Kristensen, Jysk Almueliv IV, Nr. 311, 32. — [36]) Thiele, Danm. Folkesagn (1843) I, S. 16. — [37]) Tang Kristensen, Jysk Almueliv IV, Nr. 311, 21.

I Bircherods egne Slutbemærkninger findes et Par Enkeltheder af Interesse. Bircherod citerer bl. a. Ordsproget: »Sanct Knud driver Julen ud«, og fortæller dernæst følgende: »Der findes paa Fyn et Thinghus for Odense Herred, opført paa aaben Mark, indenfor hvis Vægge man i de fleste Julenætter har hørt højrøstede Retstrætter, Næveslag i Bordet, hæse Rabuliststemmer, saaledes som Folk, der sent om Aftenen have passeret Stedet, frimodigt have bevidnet. De Trættekæres støjende Genfærd, vel oplærte i gammel Skik og Brug, vide nemlig meget vel, at den daglige Veltalenhed for Skranken i Julefestens Tid er forbudt de Levende, og derfor ønske de at dyrke den fra Tid til anden i natlige Disputer[88]). — — — Ikke faa Troesfæller har den Bondekone, som angst og bange styrtede hen til Tjenestepigen, da denne prøvede paa at være flittig Helligtrekongers Aften og spinde paa sin Rok, med disse Ord: *For Guds hellige Døds Skyld spind ikke nu! Jeg har ikkun een Ko, den mister jeg slet intet!*«[89])

Den femte Undersøgelse tager *Julekagerne* op til Behandling; det er *Jens Clausen Vardberg* og *Augustinus Ambrosiussen Flor,* som disputerer med hinanden om deres større eller mindre Berettigelse. Den første søger at forsvare deres Brug ved at aflede dem fra Mannaen i Ørkenen og Skuebrødene i Jødernes Tempel. »Naar vi sætte større Kager end vanligt, kredsrunde som de mosaiske, paa vore Borde (hvad der hører til Julens tilbagevendende Glæder), er det af samme Grund, ifølge hvilken der sattes store runde Skuebrød paa Bordet i Tabernaklet: for at vi med taknemmeligt Sind ved Synet af dem kunne erkende den guddommelige Naade, som har skænket glædeligt og rigt Udbytte af Agrene. — — — Ingen maa her indvende, at den usædvanlige Størrelse af Brød, som vi ved denne Højtid anvende til Maaltiderne, røber en vis Forslugenhed hos det glade Selskab, ret som om nogen var forpligtet til at opæde dem under eet og paa een Gang. Jeg kommer her i Tanker om en forslidt og almindelig kendt Historie om en Tjenestekarl, som, da et altfor overflødigt belæsset Fad blev sat for ham, brast i Taarer, fordi han ikke saae sig i Stand til at faa Bugt med Anretningen. — — — Men ligesom han, saaledes klage ogsaa disse med Urette over at Spiserne fremkalde altfor stor Graadighed. Jeg mindes det gamle Ordsprog: »*For meget og for lidt fordærver alting.*« — — —

Hans Modpart, Nordmanden A. A. Flor, som angriber Julekagernes Brug, ytrer bl. a.: »De Folk ere komne ind i et uhyre Hav af Vildfarelse, som, naar de mærke, at alskens Lyksaligheds rigelige Flod ledes af Gud i deres Skød, næppe tro at de

[88]) Tang Kristensen, Danske Sagn V, Nr. 545. — [89]) Jfr. Tang Kristensen, Jysk Almueliv IV, Nr. 311, 4. 8.

kunne beholde saa gode og fede Dage, medmindre de vedblive at sætte Grød eller andre lækre Retter til Husnissen, især før Højtiderne, idet de ere visse paa at alt vil gaa galt, hvis der afviges det mindste derfra; endskønt jo dog saadanne Nisser tage de fremsatte Spiser ikke for at nyde dem, men for paa den Maade des lettere at forføre enfoldige Mennesker til deres Dyrkelse. Ja, mange ere saa langt ude i Overtro, at de, naar Natten er brudt frem, end ikke tør kløve Brænde eller andet som kan gøre Støj, for ikke at forulempe Nissen[40]). Og naar man indtrængende spørger om Grunden hertil, svares der: *Her er qvæl vart.* Denne tykke og skadelige Overtro har i den Grad bemægtiget sig mange Bønders Sind baade i Danmark og Norge, at det er at befrygte, at Djævlene ville drage med sig til evig Fortabelse saadanne Mennesker, der sandelig fortjene alles Medynk. — — — — Til disse Menneskers Tal synes ogsaa at kunne regnes de, som ved Juletid sætte større Brød end vanligt paa Bordet, uden Tvivl (thi jeg tør næppe tro at Folk paa den Aarstid lide af værre Sult end ellers) for ved dem at fortjene sig en Skytsgudindes Naade«[41]). — —

I sine Slutord giver Bircherod Vardberg Ret i hans Afledning af Julekagerne fra de mosaiske Skuebrød, »navnlig da de norske Fladbrød ligesom disse i lange Tider snarere tjene til Betragtning end til Føde, idet de, opstillede i bestemte Rækker paa Hylderne, kunne opbevares i 20, ja i 40 Aar.« — —

Den sjette Undersøgelse omhandler Juledrik *(Juletønder),* og det er her *Frederik Mouritzen Køning* (en Søn af Aalborgbispen) og Nordmanden *Lars Eskilsen,* der krydser Klinger. Kønings Forsvar for Juledrikken indeholder meget lidt Folkemindestof; han bemærker bl. a.: »*Juletønder* kalde vi gerne den Drik, som vore Forfædre ved Juletid tilstode deres muntre Gildesamfund«, og indrømmer, at den Skik at drikke Guds og

---

[40]) Jfr. Tang Kristensen, Jysk Almueliv IV, Nr. 316, 9. — [41]) Denne Hentydning forklares ved, at Forf. afleder Julekagerne af nogle hos Jeremias omtalte afgudiske Kager, som ofres til Himmeldronningen Melechet, der hos Papisterne erstattedes af Jomfru Maria. »At Julekager oprindelig vare et Offer til denne ses af at Bagerne ofte paa Julebrødene anbringe et Billede af Maria med Jesusbarnet paa Armen. — — Korsets Tegn anbringe Pigerne omhyggeligt paa de almindelige Brøds Overside, naar de ælte, for at ikke disse Brød skulle forbyttes af de Underjordiske. Men paa Julekagerne, som bages i en større Form end de andre, have de indført den hellige Moders Figur for at hædre deres Gudinde paa denne Maade. — — Iøvrigt ere saadanne Kager, der overskride de almindelige i Størrelse, et ikke ringe Tegn paa Graadighed«. — — Selv om man jo nok kan skænke Forf. hans Theori om Julekagernes Afledning fra Melechets Kager, indeholder Tanken om deres hedenske Afstamning jo utvivlsomt en rigtig Kærne. Dog har denne allerede dengang været saa afbleget, at hans Krigsførelse mod Julekagerne virker lidt snurrig paa Nutidslæsere. Jfr. Tang Kristensen, Jysk Almueliv IV, 340.

vor Herre Jesu Christi Skaal overholdes af mange Lægmænd i Norge den Dag idag.

Nordmanden giver derimod et og andet af Interesse i sit Indlæg mod Juledrikken; bl. a. omtaler han de forskellige Arter af Drikkekar *(Juletønder);* ældst af disse er efter hans Mening Oksehorn *(Bolehorn,* af Bul = Tyr). »Saadanne Oksehorn plejede de Rige at indfatte i Sølv, andre i Kobber; af dem er endnu en stor Mængde i Behold hos Nordmændene, hvad der bl. a. ses af følgende. Da Kong Christian 5. i 1685 drog igennem Norge, tog han engang ind hos en Bonde, som satte et saadant med Sølv og Kobber prydet Oksehorn frem for Kongen, af hvilket Kongen og de andre Hofmænd drak; da Kongen skulde gaa, gav han Bonden saa meget Guld som der behøvedes til et Guldbeslag, og befalede ham tillige at omgive det med et saadant Guldbaand til evig Amindelse om sig. — — Ogsaa i Danmark have saadanne Horn været almindelige; — — — derfor ses ogsaa hos Adelsmænd og Lærde saa mange forskellige Slags Horn af afvigende Størrelse og Udsmykning«[42]). — —

— — »En gammel overleveret Skik er det hos Nordboerne at drikke paa Øvrighedens og Vennernes Held og Minde. — — — Man drak ogsaa *Guds Skaal.* I vide jo, mine Tilhørere, at for ikke ret længe siden indankede en norsk Bonde, som ved et Gæstebud havde drukket Guds Skaal, sin Sag for Højesteret i København, og da Forbrydelsen syntes begaaet af simpel Uvidenhed og efter Forfædrenes antagne Skik, blev han ved kongelig Dom genindsat i Besiddelsen af sine Ejendomme, som han ubilligt var blevet berøvet; dog blev den kirkelige Straf approberet, som han var ifalden for sin Forseelse«[43]). — — Lars Eskilsen slutter med en skarp Misbilligelse af Fylderiet ved Juletid. »Ikke sjælden behager Drukkenbolten sig i at føre saadan Tale: *Jeg kom fra Julestue iaftes, der vanked saa meget Mjød og Øl som vi gad drukket.*« — —

I sine Slutbemærkninger giver Bircherod i det hele Nordmanden Ret heri og anfører forskellige Exempler paa Drukkenskab i Julen. Det hedder her bl. a.: »Jeg indrømmer med Eder, at den Skik, ifølge hvilken ved Julegilde baade to og tre Bægere tømmes paa een Gang, er ældre end vore Bedste- og Oldeforældre; og jeg fragaar ikke, at den omsider har udviklet sig til et saadant Misbrug, at *Juletønde* er blevet til en Talemaade, naar Talen er om en Taar over Tørsten. — — — En anselig Kvinde i Kerteminde paa Fyn var saa drukken i Juledagene, at hun knap kunde staa paa Fødderne, og da hendes Mand for at undgaa Klammeri søgte at slippe udenfor,

[42]) Der henvises her til Ole Vorms »Danske Mindesmærker«, 5. Bog. — [43]) Tang Kristensen, Jysk Almueliv IV, 355.

forfulgte hun ham med disse Ord: *Gak Djævelen i Vold! Vaarst du Mand som du burde være, da lagde du mig min Juletønde ind!*[44]). Den gode Mand tog taalmodig imod denne Skylle, om end ikke med saa lystigt et Mod som en Bonde i dette Land[45]), hvilken, da hans Herres Søn red forbi hans Gaard i de samme Festdage, kom løbende ud af Huset og hen til ham, klappede i Hænderne af Glæde og udbrød: *O kommer ind et lidt! Moer hun er saa rusende, det er en Hiartens Lyst at se.* Den anden sprang af Hesten og gik ind, hvor han fandt Kvinden hoppende rundt paa begge Ben og syngende med bævrende Røst det noksom kendte Vers: O hvor godt, o hvor sødt o. s. fr. — Han spurgte Værten: Plejer din Kone ofte at te sig saa lystig? Hertil svarede denne smilende: *Ja vi brøkked igaar.*« — —

Den syvende Undersøgelse, om *Julebukken,* af *Thøger Mortensen Holst* og *Søren Jacobsen Ørsted* (en Søn af Rektoren i Kolding), indeholder underligt nok næsten intet Folkemindestof. Holst minder bl. a. om Talemaaden: *At strides om Gedens Uld* (= Kejserens Skæg), der dog ikke har synderligt med Julebukken at gøre, og citerer iøvrigt den Omtale af Julelege paa Gulland, der findes i Strelovs Gullandskrønike (1633). — Ørsted minder bl. a. om den kendte Historie om Djævelen, der antog Skikkelse af en Julebuk, deltog i Julegildet og bortførte en Del af Gæsterne som Bytte[46]).

Den ottende Undersøgelse gælder *Julelysene,* og det er her Nordmændene *Peder Larsen Normand* og *Anders Pedersen Detlevsen,* der har faaet til Opgave at forsvare og at angribe deres Brug. Heller ikke her finder man synderlig meget Folkemindestof. Den første minder bl. a. om, at »hos Nordboerne bæres endnu den Dag idag Fakler i Procession foran de afdøde Stormænds Ligtog, samt naar de Nygifte føres til Brudekamret«[47]). Selve Juleblussene tør ikke kaldes overtroisk Skik (Forf. henviser her til Julestjærnen). Længere henne udtaler han: — — »Derfor føle ogsaa Nutidens Mennesker sig fristede til, naar de selv eller andre se usædvanlige Lys, at slutte, at der derved varsles dem noget nyt og glædeligt (Forf. henviser her til Talemaaden: *At se Lys i Søvne betyder Lykke og Fremgang*[48]).« —

Modparten angriber bl. a. Papisternes Helligholdelse af Mariæ Renselsesfest (Kyndelmisse, 2. Febr.) »med en overflødig Mængde af tændte Lys.« — Af Overtro hos den norske Almue

---

[44]) Man mindes uvilkaarlig det gamle Rim om Kerteminde (med godt Øl og slemme Kvinde), der i al Fald ved denne Lejlighed ikke synes at passe helt ilde. Jfr. Tang Kristensen, Jysk Almueliv IV, 367. — [45]) Der menes rimeligvis Sælland. — [46]) Jfr. Tang Kristensen, Jysk Almueliv IV, 356. — [47]) Jfr. Tang Kristensen, Jysk Almueliv IV, Nr. 263. — [48]) Tang Kristensen, Jysk Almueliv III, Tb. 1437.

anfører han bl. a. følgende: »For det første har den indgroede Sædvane at tænde Fakler paa Juledag bredt sig og faaet Magt ogsaa i Bøndernes Hytter, ofte med Tilføjelse af de mærkeligste Fabler. Thi der høres saa mange Kærlingehistorier og saa mange Jærtegn, at man kan faa Kvalme derved. En og anden af disse skal her anføres. Næsten alle Bønder i Norge sætte om Julenat to Lys af maadelig Størrelse paa Bordet, inden de gaa i Seng. Lysene staa uafbrudt brændende paa Bordet, medens de selv ligge i Døs og Dvale. Saa snart de have udsovet deres Rus, lægge de Mærke til, hvilket af Lysene der brænder klarest, og tage deraf Varsel om hvem af Ægtefællerne, der først skal dø. Med den Tælle, som bliver tilovers, curere de Kalve og Lam. Der er ogsaa nogle, som til bemeldte Tid indbyde deres Venner, og naar Maaltidet er omme, gaar En udenfor og kigger ind ad Vinduet uden at nogen veed det, og lægger Mærke til, om nogen synes at sidde hovedløs ved Bordet. I saa Fald mene de, at han snart skal dø«[49]). — —

Af Bircherods egne Bemærkninger skal anføres et Stykke om Forsteningen Belemnites *(Vættelys)*. Bircherod citerer først, hvad Ole Vorm i Bogen om sit Museum S. 70 anfører om disse Forsteninger, og fortsætter derpaa: »Almuen troer, at disse Stene ere Lys, dannede af natlige Hekse eller snarere underjordiske Spøgelser, som kaldes *Vætter,* og at de ikke lyse uden naar de tændes af disse. Aarsagen til Fabelen er sikkert den Lugt af brændt Stof, som disse Stene efter Worms Vidnesbyrd føre med sig. Disse *Vættelys* tro de fornemmelig at brænde i Julenætterne, med en snarere blaalig end rødlig Flamme. Da en saadan Flamme, mens jeg var Dreng, om Natten saaes paa vor Sovekammertærskel, kan jeg huske, at nogle overtroiske Folk viste mig den med de Ord: *Se Vættelyset.* Thomas Bartholin[50]) kalder i sin Anatomiens Historie, 1. Afd., S. 20 disse gækkelige Lys for Gedemalkere[51]) og fortæller, at tre Børn af en Hyrde paa Lykkesholm paa Fyn, der laa og sov i deres sædvanlige Kammers, bleve forstyrrede af Graad og Uro, fordi de mærkede, at der var nogen, der malkede dem. Drengenes Mistanke bekræftedes af deres Brystvorter, som bleve omhyggeligt tagne under Behandling af Forældrene og ragede frem som en diende Kvindes. Efter at være bragte ud af Kammerset faldt Børnene til Ro, fri for enhver yderligere Udsugning, efter at man ydermere havde baaret dem paa Armene. Efter Tjenestefolkenes Fortælling var det uheldige Værelse bygget over en fældet Hyld; thi det plejer Almuen hos os

[49]) Jfr. Thiele, D. da. Almues overtr. Meninger Nr. 645. — Tang Kristensen, Jysk Almueliv IV 316, 18—23. — [50]) Den berømte Læge og Anatom (1616—1680). — [51]) Saaledes hed hos de gamle Romere en Fugl, der troedes at die af Gedernes Yvere.

at tage som et uheldigt Varsel[52]). — — — Hvo kan ikke se, at disse Vampyrer (hvis de virkelig gives, og hin Udsugning af Drengenes Brystvorter ikke snarere er en Sygdom) ere Dæmoner? Især naar vi se dem tænde Lys ved Nattetid. Men endskønt Almuen troer, at Stenen Belemnites er et saadant *Lys,* viser dog et fysisk Raisonnement noget helt andet.« — —

Den niende Undersøgelse (om Egennavne og Ordsprog afledede af Julefesten) skyldes *Steffen Reitzer* og den senere Provst i Aalborg *Christoph Dietrich Friedenreich* (1669—1726). Udover nogle Bemærkninger om de to adelige Slægter *Juul* indeholder den ikke stort andet af Interesse end en Opregning af Ordsprog og Talemaader vedrørende Julen, nemlig: *Jul til Paaske! — Det er Jul i hvad vi gør. — De har Jul og gode Dage. — Aaret er aldrig saa lang, Juleaften er jo trang. — Vi faar gemme vore ny Sko til Jul. — Du maa ikke bære vor Jul af Døre. — Du har vist smagt Juletønden. — Giv Stunder, Julen er lang. — Sanct Knud driver Julen ud* (hos Vorm: *S. K. genner Julen ud). — Det var ikke værd at laste, at Julen vilde vare til Faste.* — Desuden indeholder Reitzers Indlæg en Bemærkning om Almuens Brug af Ordsprog: »Man maa ikke tro, at her i det kolde Nord er Sprogets Dyrkelse helt stivfrossen; — — — raadspørg vor egen Almue nu om Dage; hvad vil du hyppigere høre end *Ordsprog* i dens daglige Tale?« —

Den tiende og sidste Undersøgelse (om den christne Løvsalsfest) skyldes Islændingen *Arngrim Thorkelsen Vidalin,* senere Rektor i Nakskov og lærd Orientalist, samt den senere Professor i Theologi og Biskop i Viborg *Søren Lintrup,* men indeholder intet af folkloristisk Betydning[53]).

Vi kommer nu til en Disputats af den senere Provst i Aalborg *Sixtus Aspach* (d. 1739) om *forskellig Overtro,* udkommet i København Aar 1697[54]). Den indeholder adskilligt af Interesse, og der skal derfor her gives ret udførlige Uddrag af dette lille Skrift. Dettes Hensigt fremgaar bl. a. af disse Ord i Fortalen: — — »Vi ville bare ved forskellige Exempler paavise, at mange Ting tilskrives naturlige Aarsager, som ere ren og skær Overtro; at omvendt mange Ting ere i og for sig aldeles fjærne fra Overtro, men blive overtroiske ved iblandede Daar-

[52]) Jfr. Thiele, Danm. Folkesagn (1843) II, S. 283. — Tang Kristensen, Danske Sagn I, Nr. 18. — [53]) Paavirket af Birkerod er utvivlsomt *David Monrath,* af hvis paa Dansk affattede Haandskrift »Den hedenske Christenhed« fyldige Uddrag er trykt i Evald Tang Kristensens Danske Sagn og Jysk Almueliv. David Monrath har benyttet flere af de her i Indledningen anførte Forfattere, hvorfor der flere Steder i Noterne er henvist til de af Tang Kristensen trykte Uddrag af hans Skrifter. — I denne Sammenhæng bør ogsaa nævnes den fremragende Sprogmand *Peder Syv* (1631—1702), der vel aldrig naaede at udgive noget om disse Æmner, men efterlod sig et betydningsfuldt Haandskrift »Om Almuens Vildfarelser«, hvoraf ogsaa Uddrag er trykte i Tang Kristensens nævnte Værker. — [54]) Jfr. Ohrt S. 34.

skaber, og endelig at mange Ting, om end ingen Daarskaber iblandes, holdes for Djævelens Bedrag, hvilke dog ikkun støtte sig til naturlige Aarsager.« — — Som man ser, er de fornuftmæssige Hensyn og den rationelle Tankegang endnu mere overvejende hos ham end hos nogen af hans Forgængere.

Aspachs første Kapitel, om *Overtro vedrørende Fester,* indeholder følgende Punkter af Interesse. 1) »Det er en indgroet Overtro hos Bønderne, at *Okserne og det øvrige Kvæg ved Midnat om Julenat* hvert Aar til Christi Ære *rejse sig op paa Benene*«[55]). Andet Punkt handler om *Jerichoroserne,* der i Julenatten aabner sig lidt, selv om de er aldeles tørre. 3) »Det siges at være en fast Overtro hos Almuen, at *ved Juletid pleje alle Vinde* saa at sige *at holde en formelig Kamp.*« 4) »*Det er Overtro, at den opgaaende Sol danser Paaskemorgen.*«

Aspachs andet Kapitel, om *Dødsvarsler,* indeholder bl. a. følgende Punkter: 1) »Man plejer at spørge, om de gustne Pletter paa Kroppen, som paa vort Sprog kaldes *Døding-Knib,* varsle om Venners Død«[56]). — Fra anden Side har man dog med Rette forklaret dem ad naturlig Vej. — 2) »Uformodet og ganske kortvarigt Næseblod paa tre-fire Draaber troes af Almuen at varsle samme Ulykke.« — Muligheden af at dette stundom kan passe, tør vel ikke absolut benægtes. — 3) »Mange overveje med Ængstelse, hvad man skal mene om Hundehyl. Der gives nemlig dem, som tro at et Offer beredes Dødsgudinden, saa ofte som Hundene høres at hyle«[57]). Det tør næppe benægtes, at dette sommetider kan have slaaet til, men noget almengyldigt sikkert Tegn er det ikke. —

Aspachs tredje Kapitel handler om *overtroiske Midler mod Sygdomme.* 1) »Hvis nogen lider af *faldende Syge,* befaler en gammel Kone ham at *opfange det endnu varme Blod af halshuggede Mennesker i en Skaal,* og efter at have *drukket den blodige Drik* at kaste Skaalen baglænds over Hovedet med bortvendt Aasyn, og dernæst løbe som en rasende med udbredte Arme hen ad Gaden, sagtens for at Blodet des bedre kan trænge rundt i hele Kroppen.« — — 2) »Der spørges ogsaa, om Sygdomme kunne slaaes ned ved *Indhviskning.*« — Dette tør ikke benægtes for lettere Sygdommes Vedkommende; »men hvad der gør Sagen overtroisk, er, at der ydermere anvendes forskellige Fagter, og at mange tro, at denne Virkning kun findes i visse Ord, endskønt de Ord, som pleje at anvendes af gamle Kærlinger eller Hekse ved saadan Lejlighed, ikke just altid kunne glæde sig ved en bestemt Betydning; og selv om Ord af en vis Betydning undertiden anvendes, maa de dog

[55]) Thiele, Den da. Almues overtr. Meninger (1860), Nr. 123. — [56]) Thiele, D. da. Almues overtr. Meninger, Nr. 657. — Oldenburg, Om Gienfærd (1818), S. 23 f. — [57]) Thiele Nr. 672.

vide, at Ordene i sig selv overhovedet intet betyde, men ved Menneskers vilkaarlige Skøn have faaet den eller den Betydning; og da de altsaa i og for sig intet betyde, virke de i sig selv intet.« — — — 3) »Hidhen hører et andet Spørgsmaal: om Sygdomme paa naturlig Vis kunne dæmpes ved Sedler, forsynede med visse Ord eller Mærker.« — Aspach citerer her bl. a. Joh. Wierius's[58]) Bog om djævelske Jærtegn (5. Bog, Kap. 8), hvor det meddeles, at mod Bid af en gal Hund gaves et Stykke Æble med Indskriften: Hax X Pax X Max X Deus X Adimax. — — »Saaledes pleje følgende Ord at anvendes til at fjærne Brud og Forvridninger: *Matas, denatas, Daries, Dardaries est acies.*« — — Jacob Vecker beretter efter Cardanus's[59]) 5. Bog om Hemmeligheder, at nogle som Middel mod Næseblod have skrevet paa den Lidendes Pande: *Consummatum est* (det er fuldbragt)[60]). Angaaende ugudelig Brug af den hellige Skrifts Ord til at helbrede Sygdomme henviser Aspach bl. a. til Niels Hemmingsens ovenfor anførte Skrift samt til Sællands Biskop Caspar Brochmanns (1585—1652) store Værk om Theologiens System (Artiklen om Loven).

Aspachs fjerde Kapitel drejer sig om *Overtro vedrørende Døende og Døde.* 1) »At Dødskampen vanskeliggøres den Døende, hvis der fra omstaaende eller ham tiltalende Venner falde Taarer i hans Ansigt, troes af mange«[61]). — Fænomenet maa efter Aspachs Mening forklares ad naturlig Vej. — — — 2) Det samme er Tilfældet med Dyrene. »Derfor pleje hverken Slagterne, naar Dyrene, eller Konerne, naar Hønsene slagtes, at finde sig i Klager fra de omstaaende«[62]). — — 3) »Det er en Overtro, at frugtsommelige Koner, som dø inden Barsel, dog til den bestemte Tid føde deres Barn i Graven; derfor give overtroiske Koner den Afdøde med i Graven Traad og hvad der ellers hører til at klæde et Spædbarn«[63]). — — —

Det femte Kapitel, om *overtroisk Efterspøring af Manddraber,* handler udelukkende om den saakaldte Baare- eller Blodprøve, hvis Anvendelse aldeles forkastes.

Aspachs sjette Kapitel handler om *Overtro vedrørende Vejrlys o. l.* Af Indholdet skal anføres: 1) »Hvad Lygtemanden er, er i den Grad bekendt i Philosophernes Skoler, at man her ikke uden Latter hører om den hos Almuen indgroede Overtro, at Djævelen i Blusform ved Nattetid vanker om ved Moserne for at vildlede de Vejfarende«[64]). — — — 2) »Angaaende Vinde

[58]) Joh. Vierius var en lærd tysk Læge, d. 1588. — [59]) Jacob Vecker var Læge i Basel og Colmar og levede 1528—86. — Hieronimo Cardano, italiensk Læge, Filosof og Matematiker (1501—1576). — [60]) Jfr. Ohrt Nr. 173. — [61]) Thiele, D. da. Almues overtr. Meninger, Nr. 679. — [62]) Thiele Nr. 236. — [63]) Thiele, Nr. 700; jfr. ogsaa Thiele, Danm. Folkesagn (1843) II, S. 135. — Tang Kristensen, Danske Sagn V, Nr. 1137. — Oldenburg, Om Gienfærd (1818), S. 91. — [64]) Jfr. Thiele, Nr. 744.

og Uvejr ere nogle af Finnerne og Islændingene hildede i den Vildfarelse, at de paa forskellige Maader, som de alene kende, kunne efter Forgodtbefindende holde Vinde tilbage eller slippe dem løs.« — — —

Af hans Kapitel 7 *(om en overtroisk Maade at drive Djævelen paa Flugt)* hidsættes følgende: »For Staal er Djævelen særlig bange, efter manges Tro, og derfor har man meget ofte iagttaget, at Knive og Dolke have været anvendte til at fordrive Spøgelser[65]). Men navnlig maa det her være tilladt at dadle Ammernes Narrestreger, hvilke ingenlunde taale at Staal savnes i Svøbet, for at ikke de underjordiske Puslinger (som de pleje at kalde *Vætter)* efter deres Tro skulle røve Børnene og lægge andre i deres Sted, som de kalde *Skiftinger* eller *Vexelbørn*[66]). — — — Hvis der gives saadanne *Underjordsfolk,* er det Djævle, ikke Mennesker. — — — Denne Overtro træffer sammen med en anden, som Vallesius[67]) omtaler S. 28 i sin Philosophie, idet nogle mene, at Djævelen kan uddrives af den Besatte ved at *man røger med Gedehorn og Skarn, fornemmelig af Mennesker,* samt med *Rude* og *Perikum* (som derfor kaldes Djævleflugt)«. — — —

Aspachs ottende og sidste Kapitel handler om *nogle overtroiske Meninger om Menneskets Legeme.* Heraf kan bl. a. anføres: 1) »At Mennesker kunne forvandles til Dyr og Fugle, have ikke alene Hedningerne troet, men ogsaa mange af de Christne tro det endnu den Dag idag. Særlig bekendt er Overtroen paa *Varulve.*« — — 2) »Naar det ringer for Ørene, udbryder den lettroende Classe straks: nu snakkes der om mig andensteds.« — — 3) »At ogsaa Nysen varsler noget nyt, mene ikke saa faa.« — — 4) »Navn af overtroiske synes ogsaa de Folk med Rette at hævde sig, som tro, at der gives et naturligt Sprog, og at det er Hebraisk, saa at man, hvis man fra Fødselen berøvedes Samkvem med Mennesker, til Slut vilde tale Hebraisk.« — —

Samme Aar (1697) disputerede *Fochardus Albertsen With* paa Borchs Kollegium om lægende Kilder. Hans lille Skrift handler dog mest om saadanne i al Almindelighed og nævner af danske Helligkilder kun St. Helenæ Kilde ved Tisvilde, en Kilde tæt udenfor København (sikkert den ved Gl. Vartov paa Strandvejen), og en Kilde ved Helsingør, som paa St. Hans Aften besøges af mange syge. Noget Folkemindestof meddeles ikke.

---

[65]) Jfr. Oldenburg, Om Gienfærd (1818), S. 102; Thiele, Nr. 707. — [66]) Jfr. Thiele, Danm. Folkesagn (1843) II, S. 278. Oldenburg, Om Gienfærd (1818), S. 100. Thiele, Nr. 397. — [67]) Med Vallesius menes sikkert Frantz V., en bekendt spansk Læge i 16. Aarh.s anden Halvdel.

Naar vi dernæst gaar over til den tilsvarende Litteratur i 18. Aarh., møder vi først Svensken *Erik Notmanns* Disputats om *de gamle Gøters Overtro,* der udkom i Kiel 1706. Den indeholder ikke lidet af folkloristisk Interesse, men da de Æmner, den behandler, udelukkende er svenske, falder den noget udenfor de her afstukne Grænser og skal ikke omtales nøjere.

Samme Aar udsendte den senere Præst i Sakskøbing Falstringen *Mogens Hosum* fra Borchs Kollegium en ikke helt uinteressant Disputats: *Den uheldige Jupitersdag* (Torsdag) *heldigt oplyst i Jehovas Navn.* I Fortalen beretter han ganske morsomt, hvordan han i Sommerferien tog hjem paa Landet, hvor Markerne stod gule og modne. Da han kom hjem, spurgte han bl. a., om Høsten var begyndt. Da hans Fader benægtede dette, ytrede han, at Aksene var fulde og modne, og at man derfor allerede den næste Dag burde begynde at høste. »En Bonde, som uformodet kom til Stede, bemærkede, at den gennem mange Aar fra Forfædrene nedarvede Tro *stod i Vejen for, at Høst eller lignende Arbejde kunde begyndes paa en Torsdag;* derfor maatte Høsten enten opsættes til Fredag eller, om fornødent gjordes, begynde allerede samme Onsdag Aften (jeg var kommet dertil henimod Solnedgang).« — — — Efter at Hosum var kommet tilbage til København, søgte han at forfølge dette Æmne, men opgav det igen, da han ikke kunde finde Spor af denne Overtro hos de Gamle (ɔ: Grækerne og Romerne). Men kort efter fik han fat paa det anonyme Skrift »Die gestriegelte Rockenphilosophie«, trykt i Chemnitz i dette Aar og indeholdende 400 forskellige Slags Overtro, og siden faldt ogsaa Erik Notmanns ovenfor anførte Skrift ham i Hænde, hvad der atter bestyrkede ham i hans Forsæt.

Fortalen er saaledes ret lovende, men de følgende Udviklinger holder sig ikke helt paa Højde dermed; de bestaar for en stor Del af ganske vilkaarlige lærde Gisninger om Oprindelsen til den til Torsdagen knyttede Overtro. — I det første Afsnit gennemgaar han de uheldige Dage hos de forskellige Folkeslag i Oldtiden. »Af den Art ere hos Dansken de uheldige eller *forvorpne* Dage, der i de gamle Kalendere betegnes med et omvendt Søndagsbogstav (som forkerte), eller saakaldte *Tyge Brahes Dage* (som de med et uheldigt Navn benævnes)«. — I andet Afsnit anføres bl. a. efter den ovenanførte Rockenphilosophie, at man i Tyskland nærede den Overtro, at hvis Kvinderne spandt eller syede paa Christi Himmelfartsdag (som altid falder paa en Torsdag), vilde de blive løftede op i Vejret.

Endvidere berettes efter den ovennævnte Erik Notmann, at det paa Torsdagene ikke var Skik at give sig af med Uldarbejde eller Vævning, for at ikke den vrede Thor næste Nat skulde røre Rokken. »Dertil kan jeg føje, at Bønderne alle enstemmigt

forsikrede dette og skyede at begynde tusinde andre Sysler paa denne Dag.« — — — I femte Afsnit udvikler han bl. a., at Jupiterdyrkelsen sikkert ikke i Oldtiden har fundet Bifald hos alle; nogle har tværtimod afskyet hans Helligdag. For Tordenen, hans Redskab, nærede Romerne stor Afsky. Maaske er der ogsaa paa en Torsdag sket en eller anden Ulykke ved Tordenslag el. l., hvorefter alle Torsdage er blevne regnede for uheldige. »Den Sygdom, hvis Begyndelse indfalder en Torsdag *(Torsdags Syge),* anses af Almuen for uhelbredelig.« — Derimod regnes Onsdagen for heldig (saaledes ogsaa hos de gamle Romere). — »Bønder og den Slags overtroiske Mennesker ere enstemmigt af den Mening, at Torsdagen er uheldig, fordi Heksene fornemmelig paa den Dag øve deres Trolddomskunster«. Dette giver til Slut Hosum Anledning til lange Udviklinger om Heksenes Sammenkomster paa Bloksbjærg tre Gange om Aaret, bl. a. paa *Skærtorsdag.* —

Samme Forfatter udsendte det følgende Aar (1707) fra Borchs Kollegium en Disputats om *Kippinge Kirke* paa Falster og den nærliggende hellige Kilde. Størstedelen af det ret udførlige Skrift falder som ren Topografi udenfor nærværende Indlednings Rammer; men nogle Enkeltheder af folkloristisk Interesse skal dog anføres. Hosum anstiller bl. a. nogle Betragtninger over Spaadomme og Varsler, hvorved *Vand* spiller en Rolle, og fortæller herved, at det engang lykkedes ham igennem en Sprække eller et Sprinkelværk at se, hvordan en Æggehvide, der ved Juletid blev hældt i Vand for at spaa en Pige hendes Fremtid, hævede sig højt og dannede ligesom en Skibsmast, til usvigeligt Tegn (som Kærlingen bandte højt og dyrt) paa at hun skulde ægte en Skipper[68]). — Endvidere fortælles om Kippinge Kirke det ogsaa andensteds fra kendte Sagn, at dens Grundsten først var lagt andensteds, men at den straks den følgende Nat af Underjordiske blev ført bort derfra, og at dette gentog sig, indtil Indbyggerne erkendte denne Grund som indviet fra oven. — Han meddeler fremdeles, at det er Indbyggernes Tro, at saalænge som Kippinge Kirke staar, saa længe skal Øen Falster ogsaa være ved Magt. — Endelig giver han en Del Oplysninger om Kildedyrkelsen og Offerpengene; Jomfru Marias Navn paakaldes ved Drikningen af Vandet, og det skal drikkes under dyb Tavshed.

Ligeledes fra Borchs Kollegium udsendte *Nils Jensen Lunde* i Aaret 1709 nogle *Sætninger om Troldfolk*[69]). De fleste af disse ret kortfattede »Sætninger« er af theologisk Indhold; lidt folkloristisk Betydning har kun følgende Afsnit: — — »Trolddomsceremonierne ere taabelige, latterlige, magtesløse. For at det des tydeligere skal indses, hvor latterlige Midler man til-

[68]) Jfr. Thiele, D. da. Almues overt. Meninger, Nr. 612. — [69]) Jfr. Ohrt S. 35.

skriver de største Virkninger, skal jeg opregne nogle: De mene, at de opnaaes ved antændt Røgelse, forskellige Farver, forskellige Arter af Føde og Metaller; ved skrevne Sedler, der indeholde ukendte Ord: Abracadabra, Buflos, Nærthim o. s. fr.; ved paalagte Kors og andre Tegn, malede Kredse, Pulvere, Salver, Olier, Negle, Haar, Stumper af Sko, Traade, Dun, ældede til en Dejg; ved et Voksbillede, som de gennembore og haabe derved at dræbe Manden selv; ved et med Voks gennemtrukket Reb, hvormed de maale Kroppen og haabe derved at Manden rammes af Sot, o. s. fr.«. — —

En lille Disputats, som den senere Ingeniør og Professor i Mathematik *Joachim Frederik Ramus* (1685—1769) i Aaret 1710 udsendte fra Regensen, handler om »tilfældige Spøgelser i Norge« og gaar ud paa at eftervise, at der kun ligger Naturfænomener og Naturspil til Grund for Almuens Forestillinger om Troldfolk. Udover Opregningen af Troldenes tre Hovedgrupper: Bjærgtrolde *(Bergtrold),* Skovtrolde *(Skogsnerta, Skouffsetra)* og Vandtrolde *(Huldra, Haffrue, Elfdrotten* o. s. fr.) giver det lille Skrift ikke noget egentligt Bidrag til Oplysning om norske Folkeminder.

En Efterklang af det 17. Aarhundredes rent antikvariske Interesser er den Afhandling om *Julens Navn og Julefesten i Norden,* som den lærde *Otto Sperling* (1634—1715) udsendte paa sine gamle Dage, i Aaret 1711. Den vidner om sin Forfatters Lærdom og Belæsthed, men indeholder ikke ret mange selvstændige Bidrag til Belysning af Folketro og Folkeskik paa hans egen Tid. Hans Afledning af Julens Navn fra de Glædesudbrud Jo Jo eller Ju Ju, som de hedenske Forfædre udstødte, naar Ofringerne lykkedes, er vel kun en lærd Hypotese, men staar videnskabeligt set saare langt over Vorms meget uheldige Afledning af Navnet fra Julius Cæsar; og hans Udviklinger om Julegalt og Julebuk er ogsaa i mange Henseender træffende. Hvad han bringer af folkloristiske Enkeltheder, er derimod oftest kun Citater af andre Forfattere, bl. a. af den svenske Lærde Verelius' (1616—82) Udgave af Hervarar Saga (1672), hvori der berettes om den svenske Almues Brød i Form af Julegalte, der gemtes til Foraaret og dels saaedes med Udsæden, dels gaves Plovhestene at æde, alt i Haab om rig Høst. Ligeledes citerer han efter den norske Præst Christian Jensens norske Ordbog en gammel norsk Primstav og giver efter denne flere Oplysninger om de enkelte Helgendage; bl. a. er den 21. December mærket med en *Bøtte* paa en Stang, thi »den niende Dag efter Luciæ kommer Tammes med Bøtten og giver Maltvatn til Jul«; den 7. Januar er indviet til »St. Knud som ringer Julen ud«; om den 11. Januar bemærkes: »Den kaldes Brykkes Messe, og da skal udbrokkes alle Jule-Levninger, som ere

til overs af Julekoster, og skal i Gryden.« — — I § 31 giver Sperling en særlig udførlig Skildring af *Balleronelegen:* »Alle gamle Kærlinger og legende Drenge vide endnu den Dag idag at snakke om Balderunelegen, og en bestemt tilmaalt Straf er af manges Hænder tilføjet Andenmands Ryg under en højtidelig Sang, hvoraf Legen hedder Balders Runer[70]). Thi i de saakaldte *Julestuer,* naar flere komme sammen for at lege, dicteres for det meste Balderune-Straffen, naar man har forseet sig; hvorved den Anklagede føres frem, befales at knæle og lægge sit Hoved i Skødet paa en anden, og de øvrige slaa ham da paa Ryggen med de flade Hænder, hver ni Gange, idet de ligeledes tildele ham Puf og Stød og synge det højtidelige Kvad som hører hertil[71]). Derefter slippes den Anklagede løs, og de gaa videre i Legen.« — Sperling tilføjer, at paa Grund af denne Sang kaldes Versene Runer, ikke paa Grund af Skrivemaaden, og Balders Runer, fordi Skikken stammer fra Balder. Han polemiserer endvidere mod Peder Syv, der i sine »Danske Ordsprog« mener, at Rune var en Kæmpe, som Balder slog med Næverne. »Vi Drenge kunde og sang den Formel paa en anden Maade end der staar hos Syv, om end beslægtet.« — Kun Navnet *Balderune* er efter Sperlings Mening det sikre, Verseformen kan veksle fra det ene Selskab til det andet. — —

Pontoppidans nærmeste Forgænger er den senere som dansk Poët bekendte Præst i Helsinge *Jørgen Pedersen Friis* (1684—1740), der i 1713 fra Valkendorfs Kollegium i København udsendte en Disputats om *den overtroiske Almue.* Dette lille Skrift er af betydelig Interesse og ret afvigende fra de hidtil nævnte Afhandlinger, der gennemgaaende kun fremdrager spredte Enkeltheder af Overtro og Folkeskik. Friis har med heldig Haand faaet fat i et Hovedpunkt i Almuens hele Tænkemaade, som gennem Tiderne har øvet en betydningsfuld, om end aldeles passiv Modstand mod kirkelig Tankegang: Almuens Skæbnetro eller Fatalisme. Han skriver bl. a. herom: »Bøndernes Tænkemaade har den Ejendommelighed, at den underlægger *Skæbnen* alle Menneskelivets Omskiftelser; dette er den Sten som Almuen ustandselig støder paa, naar den tilskriver, ikke sig selv og sin egen Natur, men Skæbnen hvilkesomhelst Forargeligheder. Hvad Almuen forstaar ved Skæbne, er noksom bekendt for enhver, der undersøger dens Sæder og Tale. Hvo er uvidende om Almuens Frækhed og Afsindighed, dengang da Fædrenestaden endnu var i hin forvirrede og sørgelige Tilstand[72]), som nu ved Guds Naade er mildnet og helt forandret til det bedre? Ingen Steder havde den Respect for, selv om de vare smittede; der var intet som den ikke tillod sig,

[70]) Ordforklaringen er næppe rigtig. — [71]) Se Thiele, Danm. Folkesagn (1843) I, S. 6. — [72]) Der sigtes til Pestens Rasen i København Aar 1711.

selv om det var forbudt; thi under Forudsætning af Guds absolutte Forudbestemmelse, hvortil den taabelige Almue henfører alt i Flæng, kunde den ikke være anderledes. Lader os altsaa prøve, af hvad Art *det* er, som Modparten har til Hovedgrund. Den slutter saaledes: *Hvis et længere Liv er mig beskaaret, saa er dette eller hint Sted mig aldrig dødbringende, om end det truer med Døden selv.* Lad derfor af med at undres over, at Lægernes fortræffelige Beslutninger og Statens Forordninger om at ophæve Sammenkomster bleve modtagne af Bøndernes Lav med Spot og Latter. Hvis jeg ikke vidste, at de ere Mennesker, vilde jeg foretrække Dyrene, der dog af Naturen søge at bjærge sig selv. — — — De øse Argumenter af Skriften som af en Tønde, som Mestre for orthodox Sandhed. — — — Med denne Vildfarelse følger *Foragt for Medicin.* — — — Dog findes der ogsaa dem iblandt Almuen, som have bedre Forstand end Almuen; disse, siger jeg, som have lært sig det bedre, fare dog ikke sjælden vild deri, at de sætte Medicinens Kraft mere i Kvantiteten end i Kvaliteten; hvor ikkun en lille Portion foreskrives, begære de hele Bægere. — — — De slutte saaledes: *Hvis 100 Draaber efter Lægens Mening have nogen Kraft til at hæve Sygdommen, hvad formaa saa ikke 600? Jo større Mængde, jo større Dyd.* Jeg husker fra den Tid, jeg levede paa Landet, at der i vort Naboskab var to Bønder, hvem der var givet en ikke ringe Portion Medicin mod en grasserende Sygdom; saa hændte det, at den ene af dem, tryllebunden af sin forudfattede Mening, hurtigere end tilbørligt i eet eneste Drag tømte hele Medicinflasken. Den følgende Dag kom Lægen eller en anden, som skulde se til Patienterne, til den anden af dem for at spørge ham, hvordan det gik. Han svarede: Ja, hos mig er Sygdommen endnu Herre; men jeg kan ikke tvivle paa, at min Nabo allerede er befriet for den, thi han havde en Flaske til Raadighed, som han, efter hvad jeg hører, har tømt til Bunden. — — — De andre ville ikke have Medicin, det er sikkert nok; men saavidt jeg har hørt, tage de deres Tilflugt til gamle Kærlingers Galskaber. — — — Jeg vil anføre eet Exempel: Naar en døende Bonde modtager indviet Vin, har han en sand Amulet mod Dødens Magt; men, spørger jeg, hvorfra stammer denne Vinens særskilte Virkning? Mon derfra at den har staaet paa Alteret? Jeg tvivler ikke paa, at hvis den lige var tappet af Tønden og gaves den syge uden at han vidste dette, vilde den udrette det samme; men Almuen holder fast ved dette, at den tillægger Forfængeligheden meget, nemlig Tid, Sted og Personer. — — — Iøvrigt, hvis man spørger om Aarsagen til Overtroen, er den, saavidt jeg skønner, afledet fra Papisterne, hvis Religion ikke forbyder, at den eengang indviede Hostie overføres til alle mulige Misbrug.« — — —

De her anførte Uddrag er alle tagne af det første Hovedafsnit af Jørgen Friis' Disputats. Dens andet Afsnit indeholder væsentlig kun logiske Udviklinger og Modbeviser mod Almuens formentlig urigtige Slutninger om Forudbestemmelsen. Da dette ikke har saa megen Interesse for Folketroen, skal kun nogle faa Uddrag deraf anføres. Det hedder bl. a.: »Almuen slutter saaledes: *Hvis Gud har forudset denne Dødsmaade, saa maatte den ogsaa nødvendigvis blive saadan. Nu har han forudset den. Altsaa.* — Herimod kan med Rette gøres gældende: *Han har forudset den, fordi den skulde ske, men den skulde ikke ske, fordi han har forudset den.* Han har set vore fri Handlinger, men ikke nødt os til dem; han har vidst dem, men han har ikke fastslaaet dem; han har forudsagt, men ikke foreskrevet dem. — — — — Jeg gad nok høre af Bonden, hvorfor han er saa angst for Krig; hvorfor han ikke gentager, naar han skal i Krigstjeneste: *Hvis et længere Liv er mig beskaaret, saa dør jeg ikke her,* hvad han ellers saa ofte beraaber sig paa. Men her er han snusfornuftig, hvor han til Bedste for det almene Vel kunde være ufornuftig. Bonden svarer: Fordi jeg i Krigen kan dræbes eller fanges, hvad jeg ikke er saa udsat for inden mine fire Vægge. — Ja, det var jo netop det Svar, jeg vilde have; altsaa dræber ogsaa et besmittet Sted dig i Utide, naar du søger at tilfredsstille din Nyfigenhed eller Dumdristighed. — — — — Naar disse Ting iagttages af Almuen, vil det ikke være vanskeligt at omvende den til et bedre Sind; — — men det er saa langt fra, at den imod Fædrenes Overtro skulde indrømme noget, at den hellere drister sig til at modsige selve Sandheden og Erfaringen.« — — —[73]).

Endnu skal nævnes et lille Skrift af en af Pontoppidans yngre samtidige, skønt det som først udkommet efter dennes »Fejekost« egentlig falder udenfor denne Indlednings Ramme. Det er en Disputats, som *Clemens Olivarius* (en Søn af Præsten i Ørslev Holger O.) i 1740 udsendte fra Elers' Kollegium. Den handler om »visse Arter af folkelig Overtro vedrørende dem, der skal dø« og er skrevet i den Hensigt at paavise den naturlige Sammenhæng i de Tilfælde, hvor Folketroen antager overnaturlige Aarsager. Adskilligt af den Overtro, han anfører, er dog hentet fra hans Forgængeres Skrifter og skal derfor ikke omtales nøjere her. Saaledes har han fra Aspachs Skrift (se ovenfor S. XIX) hentet Omtalen af forskellige Dødsvarsler, bl. a. de saakaldte *Døding-Knib* og Næseblodsvarslet; af Bircherods Skrift har han laant Omtalen af det Varsel, man tager Nyaarsaften ved at kigge ind ad Vinduerne og se, om nogen synes at

[73]) Til Disputatsen er knyttet en Del almindelige Sætninger, hvoraf dog kun een indeholder en positiv Oplysning om Overtro: »Hvad forbyder at fløjte ved Aftentide uden ren og skær Overtro?« Jfr. ovenfor S. XIV.

sidde hovedløs derinde[74]). Som et særskilt Dødsvarsel anfører han *Faarekyllingens* Piben[75]). — — Fra Dødsvarslerne gaar O. over til at anføre forskellig Overtro vedrørende de Døende. Han omtaler først den almindelige Tro hos den ukyndige Almue, at en Mand, der ligger paa sit Yderste, straks vil dø, saa snart *Rotter og Mus* ilsomt og som i sluttet Række forlade det Hus, hvor den Syge ligger.« Denne Overtro modbevises, og ligesaa ringe Mening finder O. i, at natligt *Hundehyl, Kragers og Ravnes Skrig* varsler Død i Gaarde. Ikke bedre staar det til med den Tro, at *Præsten* snart maa dø, naar *en Stork sætter sig paa hans Kirke.* — — Videre anfører O., »at naar *Dynerne* ere stoppede med Hønsefjer, tror Almuen, at den Syge vil lide en langsom Død.« Efter Aspach nævner han Troen paa, at de Omstaaendes Taarer ikke maa falde paa den Døendes Ansigt, samt »den højst almindelige (men daarlige) Skik *at medgive de i Barselseng døde Kvinder i deres Kiste Traad, Lærred, Naale, Sakse, og desuden et Brød samt andre Madvarer,* for at ikke Fosteret, som endnu fjæler sig i Bugen og kommer frem deraf i Gravens Gemme, skal mangle Føde eller Klæder.« Skønt der er mange Historier i Omløb, om hvordan en død Kvinde har født et levende Barn i Graven, forkastes det hele dog som tom Overtro[76]). —

Herfra gaar O. ganske naturligt over til at omtale den almindelige Overtro paa Genfærd. »Almuen troer, at de Dødes Legemer, atter besjælede af en eller anden Aand, ved Nattetid gaa ud af Gravene, enten for at kyse Menneskene, eller for at forkynde Sandsagn, eller for atter at se til Skatte, som de i sin Tid have gemt, eller endelig (hvad der er Tilfældet i Pavekirken) for at forøge de messende Munkes Indkomster. Men hvor utilforladelig denne Almuens Overbevisning er, kunne vi slutte alene deraf, at der idag, efter den sande Religions Genoprettelse, ret sjældent hos os høres Spøgelsehistorier, som fordum vare utallige.« — — — — — »Lader os betragte, hvilken Art af de Døde den overtroiske Hob fornemmelig kalder sig til Hjælp. De begive sig til Galgen og opsamle omhyggeligt de Hængtes Pjalter, ja de afrive deres Fingre og andre Lemmer og misbruge dem flittigt. Saaledes tro Kromændene, at Gæster ville strømme til i Hobetal, hvor Bænke og Borde aftørres med en Klud af den Art. Saaledes tro de ogsaa, at naar de putte en af en hængt Tyv afreven Finger i Øltønden, vil Øllet lokke Gæster til Huse. — — — Tyves Lemmer beskærme Tyvene; thi det troes almindeligt, at en Saadans Finger kan antændes ved Nattetid og som en Fakkel skaffe Lys til Tyverierne, ja (hvad mere er) forhindre at de i Huset sovende Mennesker vækkes.«

[74]) Se ovenfor, S. XVII. — [75]) Jfr. Thiele, Nr. 660. 668. — [76]) Jfr. Oldenburg, Om Gienfærd (1818), S. 92 ff.

— — — Til Slut omtaler Olivarius en Skik, som vel i og for sig er uskyldig, men dog som unyttig og overflødig hellere bør afskaffes, nemlig at »nogle, fornemmelig studerte Personer, have for Skik at lade en eller anden Yndlingsbog lægge i Graven med sig.« —[77])

Selv disse kortfattede Antydninger og Uddrag vil have givet Læseren et vist Begreb om den Udvikling henimod en stedse rationellere Betragtning af Overtro og Trolddom, der finder Sted fra Reformationstiden til 18. Aarhundredes Begyndelse, parret med en stedse stigende Interesse for disse Fænomeners antikvariske Side, idet man mere og mere betragter dem som Lævn fra en fjærn Fortid og famlende søger at udfinde deres Oprindelse fra gammelt Hedenskab (eller Papisme). Den gammel-luthersk-orthodokse Betragtning, at overnaturlige Væseners Tilsyneladelse samt Hekseri og Trolddom var haandgribelig Virkelighed, der skyldtes Djævelens (eller Djævlenes) Indgriben, viger mere og mere Pladsen for den mere moderne Opfattelse af dem som uvirkelige Fostre af den menneskelige Indbildningskraft. Samtidig med at denne Aandsudvikling foregaar i den dannede Klasse, levede dog den gamle Overtro uforstyrret videre hos Almuen. Men heri skete der en betydelig Forandring, da i Begyndelsen af det 18. Aarhundrede den af *Pietismen* prægede aandelige og religiøse Bevægelse fandt Indgang her i Landet. Pietismen gør nemlig saa langt fra noget Afbræk i den ovenfor antydede Udvikling, at den tværtimod samtidig med sin Betoning af den religiøse Følelses Værd i høj Grad fremmer den fornuftmæssige Betragtning af Overtro og Trolddom og navnlig sætter det som en af sine Hovedopgaver at fortrænge Almuens Overtro ved at sprede sand kristelig Oplysning iblandt den. Saaledes kommer Pietismen paa dette Omraade til at virke Haand i Haand med Rationalismen, der paa een Gang er dens Modstykke og dens Afløser som Aandsmagt.

[77]) Den Række Sætninger og Paastande, hvormed Disputatsen slutter, refererer sig til de samme Æmner, men indeholder intet nyt. — Den tyske Læge og københavnske Professor *Georg Dethardings* (1671—1747) i Aaret 1740 udkomne Disputats om *Spaastikken* (den Vidje, hvormed nogle er i Stand til at »vise Vand«) indeholder intet egentligt folkeligt Stof. Nævnes kan ogsaa, at Pontoppidans lidt ældre Samtidige, Landsdommer *Jacob Bircherod* (1693—1737), har efterladt sig to Haandskrifter om fynsk Overtro, hvoraf ogsaa Uddrag er trykte i Tang Kristensens anførte Værker. — Slutningen af den latinske Litteratur om Overtro o. l. udgøres af de Skoleprogrammer, som Professor *Povel Holm* udsendte fra Odense Latinskole 1770—75 (jfr. Ohrt, S. 46), men som ikke er medtagne her, fordi de ligger længe efter Pontoppidans Tid. Holm var Lærer for *Junge* og for *Rasmus Nyerup*, og alle repræsenterer de, hver paa sin Vis, Oplysningstidens Interesse for Almuens Aandsliv, Tro og Skik.

Som en af de ypperste Repræsentanter for den hjemlige Pietisme staar selve »Fejekosten«s Forfatter, *Erik Pontoppidan* (1698—1764). Hans Skrift er afgjort det betydeligste af alle de her omtalte dansk-latinske Afhandlinger om Overtro og har ogsaa forsaavidt størst Krav paa almen Interesse, som han i den danske Kirke- og Aandshistorie indtager en langt mere fremskudt Plads end alle sine ovenfor nævnte Forgængere, maaske Nils Hemmingsen ene undtaget[78]).

Erik Pontoppidan var Søn af Stiftsprovst Ludvig P. i Aarhus og blev Student fra Fredericia 1716. Han studerede Theologi; men sin egentlige kristelige Vækkelse fik han først 1718 under et Ophold hos en Slægtning paa en holstensk Herregaard, og fra den Tid maa han regnes blandt Pietismens ypperste Forkæmpere herhjemme. Efter en Udenlandsrejse til Nederlandene og England fik han 1723 et mindre Præstekald i Nordborg paa Als, og fra 1726—1734 virkede han som Sognepræst i Hagenbjærg ved Nordborg. Det er fra denne hans Sjælesørgervirksomhed paa Als, at de fleste af de Erfaringer og Iagttagelser stammer, hvorpaa han bygger sit her oversatte latinske Skrift. Pontoppidan var en nidkær Sognepræst, der under sine Bestræbelser for at gennemføre sine pietistiske Synsmaader, bl. a. skærpet Kirketugt, stødte paa megen Modstand, ikke mindst hos sin nærmeste Foresatte, den gammelorthodokse Provst H. C. Brandt i Nordborg.

Den egentlige Præstegerning var dog langtfra Pontoppidan nok; han begyndte tidlig at skaffe sig Afløb for sin rastløse Energi og Virksomhedstrang ved et omfattende Forfatterskab paa theologisk, kirkehistorisk, topografisk, økonomisk, folkloristisk og sprogligt Omraade. Allerede som Sognepræst paa Als havde han anlagt det kæmpemæssige Indsamlingsarbejde, hvorpaa hans talrige senere Skrifter byggede; og fra Als udsendte han ogsaa en Række Skrifter (alle i Modsætning til hans senere Værker forfattede paa Tysk), der i mange Maader er at betragte som Forstudier og Forløbere for hans senere Hovedværker som Danske Atlas, Danske Gravmæler, den danske Kirkes Aarbøger, m. fl. Bl. a. udgav han 1727 et Andagtsskrift »Troens Spejl«, 1729 en kort Beskrivelse af København, 1730 »Theatrum Daniæ«, en topografisk Beskrivelse af Danmark med Hertugdømmet Slesvig, 1734 en kortfattet dansk Reformationshistorie. — 1734 blev han udnævnt til Slotspræst paa Frederiksborg og Sognepræst i Hillerød, 1735 til Hofpræst i København. 1736 udsendte han »Fejekosten« som en Slags Formaningsskrift i Anledning af Reformationens 200 Aars Jubilæum i Danmark, 1739 det lille Skrift: »Onde Ordsprog, som fordærve gode Sæder.« Hans senere Løbebane (Biskop i Ber-

[78]) Jfr. om Pontoppidan og hans »Fejekost« Ohrt, S. 40 ff.

gen 1747, Prokansler for Universitetet i København 1755) vedkommer os ikke her.

Pontoppidan repræsenterer i hele sin Virksomhed og sin Forfattergerning den udadvendte, praktiske og rationelle Side af Pietismen, parret med stærke historisk-antikvariske Interesser. Særlig paa et Omraade som det her omhandlede, Overtroens vidtstrakte Rige, er det paafaldende, i hvilken Grad hans Skrift hviler paa en rationel, ja næsten rationalistisk Betragtning af dette. Ogsaa her føler Pontoppidan sig staaende i skarp Modsætning til den gammel-orthodokse Opfattelse, for hvilken Trolddoms og Spøgelsers Eksistens stod som en Realitet, som man vel kunde betegne som Djævelens Værk, men ikke turde benægte Virkeligheden af. Han betragter udelukkende de gamle overtroiske Skikke og Forestillinger som Levninger af hedensk og papistisk Vankundighed, den, som det gælder for Præsterne af al Magt at bekæmpe; og et vigtigt Led i denne hans Kamp mod Almuens Overtro er netop hans her oversatte latinske Skrift, der væsentlig henvender sig til hans Kaldsfæller for at bibringe dem det rette Syn paa Almuens Overtro og vække deres Nidkærhed for at udrydde denne. I sin Iver herfor gaar Pontoppidan paa adskillige Punkter endog videre end Fornuftens store samtidige Talsmand, Holberg, der i sin 379. Epistel er alt for forsigtig til uden videre at forkaste alle Spøgelsehistorier, selv om han holder de fleste for usandsynlige.

I det hele er Pontoppidans Skrift præget af et sundt historisk Blik paa, hvor langsomt den kirkelige Tankegang er trængt igennem hos Folket, og hvor betydelige Levninger fra hedensk og katholsk Tid der ifølge Sagens Natur maatte holde sig langt ned i Tiden. Træffende er saaledes hans Betragtninger over den meget mangelfulde og overfladiske Omvendelse af vore Forfædre ved Kristendommens Indførelse i Norden, ligesom hans Overvejelser (i Fortalen) om Arten af de første protestantiske Sognepræster paa Landet falder nøje sammen med, hvad der ogsaa i den nyeste Tid er blevet fremsat om Identiteten af den sidste katholske og den første protestantiske Sjælesørger.

Dog maa man — udover almindelig sund Sans — ikke vente at finde nogen udpræget videnskabelig Kritik hos Pontoppidan. Ældre Lærdes urimelige Ordforklaringer gentages af ham uden Forbehold, ja med rosende Bemærkninger; se f. Eks. hans Tilslutning til Ole Vorms umulige Afledning af Ordet *Jul* fra Julius (Cæsar) og til Arnkils lige saa urimelige Forklaring af Udraabet *O Jow o tut o nei* som fordærvet Latin[79]). Ogsaa kan hans pietistiske Iver ikke sjælden faa ham til at skyde

[79]) Jfr. nedenfor, S. 11 f. 24 f.

over Maalet, som naar han fører Krig mod alle med Thor sammensatte Fornavne som skammelige Levninger fra Hedenskabets Tid, ligesom ogsaa hans Rasen mod flere af de »papistiske« Bønner og Legendeviser maa forekomme Nutiden noget overdreven i Betragtning af deres forholdsvis uskyldige Indhold; den Iver, hvormed han overalt sporer Levninger af katholsk Værkhellighed (»Fortrøstning til gjort Gerning«), synes ogsaa ofte overdreven.

Men med alt dette kan man ikke nægte ham sin Beundring for den Kraft, hvormed han optræder paa Kirkens Vegne og ofte »taler som den, der har Myndighed«; og indrømmes maa det ogsaa, at hans pietistiske Betoning af Sindelaget som det ene afgørende staar nærmere ved Kristendommens Aand end den middelalderlige Tillid til gode Gerninger og den stive lutherske Orthodoksi.

Grunden til, at Pontoppidan har anvendt det latinske Sprog til nærværende Skrift, omtaler han selv i sin Henvendelse til Læseren. Hans Stil er alt andet end flydende; han skriver et knudret og tungt Theolog-Latin, som det langtfra altid har været let at gengive paa nogenledes forstaaeligt Dansk; de mange Ordspil o. l., som han ynder at anvende, har vanskeligt kunnet efterlignes i Oversættelsen. For at lægge en vis Farve over denne af Datidens Sprog har Oversætteren i nogen Grad benyttet lidt ældre Ord og Udtryk, ligesom han i Sætningsbygningen har holdt sig noget nøjere til Latinen, end man ellers plejer at gøre i Nutidens Skriftsprog. Forhaabentlig er det lykkedes ham at gengive noget af det ejendommelige ved Pontoppidans Stil, saa Læseren faar et Indtryk ikke alene af dens ofte forskruede Manér, men ogsaa af den Kraft og Fynd, som der tit er over hans Fremstilling.

For adskillige Raad og Henvisninger skylder han Arkivar, Magister Hans Ellekilde Tak, ligeledes skylder han Dr. phil. Hans Ræder Tak for enkelte Raad og Vink m. H. t. Forstaaelsen af den latinske Tekst.

FEJEKOST

TIL AT UDFEJE DEN GAMLE SURDEJG

ELLER DE I DE DANSKE LANDE

TILOVERSBLEVNE OG HER FOR DAGEN BRAGTE

LEVNINGER

AF SAA VEL HEDENSKAB SOM PAPISME;

ET LIDET SKRIFT,

SOM TILSIGTER FOR EN DEL AT IGENGIVE

CHRISTENDOMMEN DENS RENHED.

AAR 1736,

DEN DANSKE KIRKES ANDET JUBELAAR.

KØBENHAVN

TRYKT I HANS KONGELIGE MAJESTÆTS

PRIVILEGEREDE TRYKKERI.

Maa trykkes.

M. Wōldike.

VÆR HILSET, GUNSTIGE LÆSER!

Det er nu paa syvende Aar, siden jeg fik i Sinde at lade de efterfølgende Overvejelser, opstaaede Fod for Fod af adskillige Iagttagelser, udgive offentligt i Trykken; men siden har jeg været forhindret af alvorligere Sysler, saa at jeg af Mangel paa Tid ikke har kunnet lægge sidste Haand paa dem og give dem i Trykken; ikke heller ser jeg mig i Øjeblikket i Stand til med saa stor Nøjagtighed, som vilde være paa sin Plads, og som jeg selv ønskede, at sigte og gennemrette Indholdets enkelte Dele og gøre dem mere fejlfrie. Lad Bogen imidlertid udkomme, hvordan den end er, kaldt frem af Skuffen ved den danske Kirkes forestaaende Jubelfest[1]). Lad den dels bevidne, hvormeget Fædrelandet skylder den algode og almægtige Gud alene for Reformationens Gave; men lad den tillige aflægge Vidnesbyrd om, at der endnu indenfor Kirkens Zions-Mure ere Ting tilbage, som selv en Afglans af Evangeliet byder at vige langt bort herfra. Men vogt dig dog for at tro, at vi have i Sinde paa dette Sted at bringe for Lyset og udsætte for Latteren alle de Ting, hver og een, som smage enten af Hedenskabets eller af Papismens Surdejg, og som hos retsindige Dommere om evangelisk Renhed snart opvække Væmmelse, snart fremkalde Bekymring. Der gives Ting, som en ikke ubesindig Fromhed for Tiden snarere mener at burde dække med Kærlighedens og Godhedens Kaabe end at burde afsløre og gennemhegle. Jeg ønsker ikkun at omhandle de Ting, som efter alle ikke aldeles forvendte Folks Dom forlængst burde have været afskaffede. Og da adskilligt af den Tønde er blevet indsamlet paa en saadan Maade, at Menigmand let har kunnet opsnappe det for at

[1]) Reformationens 200-Aars Jubilæum i Danmark i Aaret 1736.

misbruge det, hvorved Virkningen er bleven den stik modsatte, efter det gamle og saare sande Slagord: *At omtale Kætterier er stundom enstydigt med at udsprede dem,* have vi fundet det raadeligst nu at udgive dette lille Arbejde, som først var sammenskrevet paa Dansk, i Oversættelse til Latin, og hellere betro det til at læses af Sjælenes Læger, som kun i ringe Omfang ere Medvidere i dette lønligt snigende Onde, end af de Syge selv, jeg mener: de ulærde Sjæle. Skrevet i København den 13. September 1736.

Erik Pontoppidan.

FORTALE.

Paa *Knud* den Stores eller, om man saa vil, paa hans Faders, *Sven Tveskægs,* Tid har den her i denne nordlige Afkrog af Verden nyindførte Christendoms hjemlige Udgangspunct sin Tilknytning, kastende sin Glans over Aar 1000 efter Jomfru-Fødselen; men den Mand maa være halvblind ved højlys Dag, som, naar han tager de forudgaaende Tiders Indretning i Betragtning og det Fabelværk, som den fabulerende Oldtid har givet til Kende, ikke kan faa Øje paa, at det paa den Tid var saa langt fra, at en ren og forbedret Christendoms Morgenrøde randt op med fuld Glans over det danske Rige, at langt snarere, ifølge en forvirret Sammenblanding, en slem Formængelse af *nogle Grund-Sandheder og flere papistiske Tøjerier*)* har

*) Jeg er ganske vist uvidende ikke om, at andre herom have en anden Mening. Der findes i vore Theologers og Antiqvarers Hær Folk som Arnkil, Muhle, Kortholt og andre Mænd med gode Navne, som ikke have baaret Betænkende om at gaa i Skranken for det modsatte. Men hvor slibrig en Grundvold deres Antagelse er bygget paa, derfor ville vi i den danske Kirkes Annaler med Gud og med Tiden føre et aldeles indlysende Bevis (Pontoppidans egen Note).

Pontoppidan sigter her til den sønderjydske Præst T. Arnkiels Værker, navnlig *Cimbrische Heidenreligion* (1691) og *Der uralten mitternächtischeu Völker Leben, Thaten und Bekehrung* (1703); fremdeles til en Samling lærde Afhandlinger (1715) af den gottorpske Superintendent Heinrich Muhle og til den kielske Professor og Prokansler Christian Kortholts (1633—94) forskellige kirkehistoriske Værker. Hans eget Skrift *Den danske Kirkes Annaler* udkom i tre Bind paa Latin i Aarene 1741—47.

føjet sit Mørke til Mørket her i Norden. Man kunde ikke upassende kalde det en Beblandelse af Christendom og Hedenskab, alene i Betragtning af, at Zions Himmels hellige Syvstjærne har maattet finde sig i at blive formørket af saamange intetsigende Ceremoniers, Misbrugs, overtroiske Vildfarelsers og tusinde Lapperiers (der ere for Narreværk og Børneleg at regne) Lygtemænd og Tumlekloder.

Vil du vide Aarsagen til, at man har fundet sig i Medbejlerskabet mellem Hedendom og Christendom, der saalunde kappedes om vore Forfædres Sjæle? Den er temmelig let at efterspore; efter min Mening skyldes nemlig disse Slakker, som smage af Afgudsdyrkelse, og som endnu ikke have faaet Paabud om at pakke sig herfra, visse hellige Biskoppers utidige Overbærenhed, hvilke, for at være den stivsindede og ved det fra Fædrene Nedarvede fastholdende Almue til Villie, have undladt at afskære alt saadant helt nøje, hvorved de jævnlig have benyttet sig af en Art syncretistisk[2]) Tillæmpning, ifølge hvilken saare mange rigtige Misfostre af Kirkeskikkene og megen Bærme fra Afgudstemplerne ved en Art Sceneforandring omskabtes til Regler for christelig Fromhed, og de selv nøjedes med at have oppudset og poleret Sagen paany og forsynet den med et nyt Navn, men iøvrigt saae igennem Fingre med denne Næring for Almuens Comoediespil, hvilket vilde fremgaa af en hel Sky af Exempler, som det ej vilde koste stor Umage at ophobe i Massevis, hvis Bevis for denne Mening turde lade sig føre paa dette Sted. Læg dertil, at medens Norden siden laa paa Knæ for Rom, have de paa *helligt Bedrag* saa frugtbare Munke-Hætter i rigt og rundeligt Maal forsynet disse Hedenskabets mugne Fabler med Hjælpetropper, da overalt det kronragede Folkefærds smaa Hjærner lave til Barsel (og Helvede er Jordemoder) med saa mange udspeculerede Bedragerier og saa megen Overtro i Forbindelse med Misbrug af hellige Ting, Tider og Steder, som er Christen-Navnet aldeles uværdig, og hvoraf vi i det Følgende skulle give en og anden Mundsmag.

At under Braget af de romerske Rænkers Sammenstyrten i disse Lande de nye og klarere skinnende Morgenstjærner med al den Omsigt, som rimelig var, kraftigt skulde tage fat paa

[2]) Ordet betyder: mæglende og sammensmeltende (i religiøse Spørgsmaal).

at udrydde denne skadelige Bregne med dens saakaldte Støvkorn og fra Prædikestolen forbyde Almuens Overtro — derfor have, saa vidt man kan formærke, adskillige Lænker lagt sig i Vejen, adskillige Slaaer stemmet imod, og adskillige fraraadende Tilskyndelser gjort sig gældende. For det første var hver Enkelts Iver fornemmelig optaget af at igengive Troens Hoved-Puncter, som paa alle Kanter vare begravede i vedvarende Dynd, deres gamle Glans — et Kæmpe-Arbejde, i Sammenligning med hvilket den Møje er for Intet at regne, som Hercules anvendte paa Augias' Stald[3]). For det andet er der blevet slaaet en Bom for adskillige Folks Nidkærhed for Himmelens Sag af den saakaldte theologiske Forsigtighed, der føjer sig for et idelig gentaget Misbrug, og som ikke har Mod til med utidig Iver at bekæmpe alt det kløende Krybs Plagerier, og ikkun mener, at de værste Skær maa afsløres i Tide, men overlader den øvrige Rust til at fortæres af Tidens Tand, hvorved Udfaldet ogsaa svarer til Haabet, dog ikke fuldt ud. Hertil kom for det tredie den mærkelige Armod paa Ledere og Lærere i den Lutheranske Epoches Begyndelse, af hvilke Størstedelen tilmed var Sogneherrer i landlige Menigheder og, om ikke nys udgaaede fra Munke-Cellernes Hvælvinger, saa dog af den Art, at de næsten ikke syntes at mangle noget i Papisme undtagen alene den Hætte, som nylig var faldet dem af Hovedet, og som i hvert Fald var skammeligt tølperagtige og indhyllede i saadant et Sindets Mørke, at de ligesom de mest Uvidende i Lægekunsten ikkun vidste at curere alle Kirkens Sygdomme med eet Lægemiddel, som blev lagt paa de prophetiske Sandsagns Prøvesten og aldrig kunde slaa fejl.

Hvor vanskelig en Afgrøde af Guds Ords Forkyndere hin Jærn-Alder maatte lide under, kan ikke utydeligt sluttes af den allerchristeligste Konge *Christian den Tredies Kirke-Ordinants,* hin navnkundige Datter af den Herredag, som i Aaret 1535 gjorde Odense, Fyns Øje, navnkundigt; hvilken paalægger Sogneherrerne flittigt at indprænte deres Bondeknolde[4]) den hellige Læst, for at nemlig disse Klodser til sin Tid kunde blive ikke unyttige Borgere i Landet og til Pryd for Kirkens og Sko-

[3]) Et af Hercules' tolv Kæmpearbejder var at rense Kong Augias' Stald, hvilket han udførte ved at lede Floden Alfeios' Vande igennem den. — [4]) Ordret: deres Davus'er (efter en Komediefigur i Terents' Stykke Andria).

lens Samfund. Kort sagt: Skylden for det Borgerskab, som denne hedensk-papistiske Lokkedue og Lygtemand[5]), der stadigt er Efterslægtens Mødrene-Arv, i vore Dage nyder blandt vore Landsmænd, kommer til at skydes paa Vankundigheden hos den nuværende Præstestand, der ikke synderligt frygter noget saadant; det er nemlig uvitterligt for ikke saa faa af de søvnige Styrmænd[6]), der nu til Dags sidde ved Kirkeskibets Ror, at der gives saadanne skjulte Skær, saadanne Hvirvler og Malstrømme[7]), fra hvis Nabolag der truer saa lang en Iliade af Ulykker, saa store Tab og saa slemme Skibbrud, indtil de Ubetænksomme engang støde paa den mangehovedede Drage[8]) og i Smug optræde som flittige Tilhørere i Ammestuerne, hvor man bliver helt hæs af at sladre og sludre, disse *Højskoler,* der for det meste igenlyde af saadanne *hemmelige Kunster,* og hvor gamle Kærlinger, der ere forfarne i disse Kunster fremfor i Tråad og Ten, *give Timer i Veltalenhed.*

Men selv om det næppe eller overhovedet ikke hænder Sognepræsterne at give nøje Agt paa disse *Smækfillekers*[9]) Mening — de forbandede Lappeskrædersker ryste nemlig for Kjolen og Kraven — saa have dog her paa dette Sted ved en og anden Lejlighed adskillige ret gængse Rumlepotter hudflettet vore Øren, og af dem hidsætter jeg her i dette Skrift en artig Hob til Prøve; thi hvilken nok saa tungefærdig Fabius[10]) vilde stole paa, at han var i Stand til en retfærdig Bedømmelse af alle Ting?

Men vogt dig dog for at indbilde dig, at det er min Agt i en ond Stund at opkoge en Kaal, der smager af de om jeg saa maa sige kærlingagtige Historiebøgers Helligdomme og Rosenkranse, af hvilke Laptaskernes Forsamlinger igenlyde, og som sandelig ikke fortjene at føres i Munden og endnu mindre at komme i Pressen for at beklikke det jomfruelige Papir. Men visse Træk af det Narrefjæs[11]), hvormed den forbandede Van-

[5]) I Originalen Ordspil mellem *lena* (Koblerske) og *Lerna* (Sump). — [6]) Ordret: Palinurer. Æneas' Styrmand Palinurus sov ved Roret og styrtede i Havet. Se Vergils Æneide 5,871. 6,337-341. — [7]) Ordret: Scylla'er og Charybder. — [8]) Ordret: Hydra (en Drage med mange Hoveder, som Herkules dræbte). — [9]) Ordret: disse Aspasia'er. Aspasia var den navnkundige athenske Statsmand Perikles' Frille. — [10]) Der sigtes formodentlig til den retslærde Quintus Fabius Pictor, Prætor i Rom 145 f. Chr. — [11]) Ordret: det Thersitiske Fjæs. Thersites er Navnet paa en naragtig Skvadronør i Homers Iliade.

tro lader sig se og belee, ønsker jeg her at tegne med levende og aandende Farver, for at Troens Udrensning og den af Himlen udviste Naade mod det i kirkelig Henseende reformerede Norden kan komme til sit rette Værd, og dette kan sprede sine Straaler videre og glædeligere, efter at have overskygget de Skygger, som indhyllede vore Forfædre.

Kort sagt: Hovedsummen af vort brændende Ønske, som overlader dette lille Skriveri, hvordan det nu end er, til Bogtrykkernes[12]) Sværte, vil være denne, at Landsforvisningen af denne forbandede Galskab, som ellers jo nok vil komme af sig selv, men ikkun med Sneglefjed, maa fremskyndes saa meget ihærdigere, som jeg gaar i Lag med, og det af et rent Hjærte, at give de hellige Læger[13]), mine højt elskede Colleger i gudelige Sager, skrappere af Sporerne, for at de saa hurtigt som muligt kunne beflitte sig paa at oprejse Sejrstegn over den ellers upaatalte snigende Koldbrand,

at ej den sunde Part skal ogsaa smittet blive[14]),

hvorved de bør anvende de hellige Prædikeners uovervindelige Modgift.

Lader os efter dette Forord tage os for nu i det første Afsnit at fremstille de endnu tiloversblevne Levninger af Hedenskabet, for senere at vedføje de papistiske Levningers aabne Saar.

---

[12]) Ordret: Sosiernes. Saaledes hed nogle romerske Boghandlere paa Horats' Tid. — [13]) Ordret: Galener. Galenus var en berømt Læge i Oldtiden. — [14]) Citat af Ovid.

Capitel I.

Om de tilbageværende Levninger af Hedenskabet.

§ 1.

Grovelig Afgudsdyrkelse.

Min Nabo-Præst i Igen Sogn paa Als, den velærværdige Hr. Peder Brandt, hvis Paalidelighed jeg ingenlunde tør benægte, har fortalt mig, at den fordums Jupiter i Norden, den navnkundige Thor, efter hvem *Thor-Maaned*[15]) og *Thorsdag* have Navn, havde fundet en Tilbederske i en højt bedaget Kone i Landsbyen Guderup i hans Sogn, der Morgen og Aften havde for Skik at stemme Afguden gunstig med en højst skammelig hedensk Bønne-Formular (Haarene rejse sig paa den Nedskrivendes Hoved); og at dette Skarns Søn, der var vidende om sin Moders Afgudsdyrkelse, for silde havde aabenbaret ham denne et højst ugudeligt Levneds græsselige Løndom, i Aaret 1720, om jeg ikke husker fejl, da Moderen alt var død. Ak, gid denne Kvinde var den eneste af de Dødelige, som Helvede havde indblæst med sit fordærvelige Vejr, og gid det slemme Skarn havde taget sin uhyrlige Bøn med sig i Graven! Men her gælder det bekendte Ord:*Hvad der kan hænde een, kan ogsaa hænde flere.*

Og saafremt man lyster at sætte over til Danmarks Søster-Rige Norge, da have vi hørt, at en Bonde ved Navn *Aanon*[16]) for ikke ret længe siden har taget i Arv fra sine fjærne Forfædre et Afgudsbillede, der fulgte med Gaarden *Fladland* i *Wraaedalen* i Christianssand Stift. Vogt dig dog for at tro, at man ustraffet havde erklæret Himmelen Krig; dette troløse Frafald til Helvedes Magter straffedes med en hel Hob svare Syger,

---

[15]) Det gamle Navn for Marts, som dog ikke har noget med Guden Thor at gøre, men staar i Forbindelse med oldn. þverra, at aftage (fordi Vinteren paa den Tid aftager). Afledningen fra Thors Navn findes allerede hos Ole Worm. — [16]) Navnet staves nutildags som oftest Anund.

der ynkeligt ramte saavel Bæsterne som Aanon selv — han være sig nu Dyrker eller ikkun Herbergerer af Afgudsbilledet — samt hans Hustru og Børn, men som — for at man deri skulde kende Guds Finger — aldeles ikke fik Lov til at røre Tyendets Skare. Hertil kom, ret som om alt sammensvor sig imod ham, Afgrødens Goldhed og alle andre en stifmoderlig Skæbnes Anfald.

Den i Aaret 1723 under sørgelig Folkesnaks Hvisken afdøde Sognepræst, den i Live højst gudfrygtige og velagtede Magister Otto Ludvigsen Stouden[17]), hvis Søn selv har aabenbaret os Ugudeligheden, blev greben af en Nidkærhed, der sømmede sig vel for en Kirkens Mand, og gik uden Tøven løs paa den skammelige Kræftskade i sin Menighed, idet han med Guds Ords Lyn, som ikke er sløvt, fik Bugt med hans haardnakkede Benægtelse. Bonden tilstod nemlig omsider, at Afgudsbilledet var kommet ham i Hænde som hans Fædrene-Arv; dog havde han selv aldrig ydet det andet end alene Herberge, men unddraget det den Tilbedelse, om ikke Dyrkelse, som hans Forfædre viste det, og unddraget det den Spise og det, saa ofte Lejlighed gaves, nybryggede Øl, som fordum sattes frem for det. Da han dernæst blev indladt i Bondens Hus-Capel, som af Frygt var blevet henlagt til en afsides Vraa, forfærdedes han over det slemme Syn, idet der ved Væggen stod en Bul, omtrent to Alen lang, ganske vist temmelig uforarbejdet og ormstukken af Ælde, men med menneskeligt Ansigt, der skyldtes en om Himmelen uvidende Oldtids Mejsel. Da Stouden saae denne *Gudmund*[17a]) af Træ (det var Afgudsbilledets Navn), befalede han, brændende i Aanden, at bringe en Økse hid og paa Stand splitte Knubben ad og brænde den paa Baal. Men da dette var Overtroen til Anstød, udbrød han: Hvi staa I som Støtter, vanartede Folk? Og i det samme farer han selv til, opbragt over deres Daarskab, griber Øksen og brugte den mandeligt mod Afgudsbilledet, og efter at have splittet dette Ormeherberg ad, kastede han det paa Ilden. Den Pæl var ikke for god til den Forgudelse. — Da Bonden atter var bragt til Lydighed mod den sande

[17]) Otto Stouden, Søn af Biskop Ludvig S. i Kristianssand, var f. $^{28}/_{7}$ 1677 i Odense og døde som afskediget Præst i København $^{1}/_{1}$ 1731 (ikke 1723).
[17a]) Navnet tyder paa, at Billedet snarere kan have forestillet den islandske Helgen Gudmund; jfr. Norges Land og Folk VIII S. 408—9.

Gud, og omsider lykkeligt var vanslægtet fra Fædrene, fik han med Lethed Lykken til at følge sig, idet den forrige Modvind siden hen aabenlyst vendte sig til Magsvejr og Medbør.

§ 2.

Udraabet: Thore Gud! Afgudernes Navne bæres den Dag idag.

Dovrefjældene genlyde den Dag idag af hin hedenske Sentens: *Thore Gud!* som temmelig ofte har for Skik at undslippe Folkene i Norge enten som Ed eller som Udraabspartikel; men ikke nok hermed! For at ikke Erindringen om den falske Gud og hans Navn skal tabe sig helt, opdukke ikke sjælden af Daabens hellige Bad nye Thor'er her og der og allevegne[18]). En forvorpen Skik! Det vil være Præsternes Sag betimeligt at stede den til Jorden ved for Fremtiden haardnakket at vægre sig ved den, ved strengt at ruske de Forældre i Ørene, hvem Opkaldelsen efter Afguder monne være tilpas — hentet tilbage som den er (Skam og Skændsel!) fra Helvede til Christendommens Skueplads — og ved at lære dem, at den, som i den treenige Guds Navn skal dyppes i den hellige Daab, paa en Maade beskæmmes ved at gives Navn efter et Skarn af en Afgud, og at det er Uret, at det Barn, som gives til Christus, borger sit Navn af Helvede. Ligeledes maa nødvendigvis vort Dommer-Ris gennemhegle de andre deraf udspringende Navne, saasom Thorsten, Thorkil, Thorbern, Thorlak etc.

§ 3.

Udraabet: O Jow o tut o nei, A wi a wok a nei.

Over hele Danmark, saa langt som det strækker sig — jeg medregner dets Tilliggende Hertugdømmet Slesvig — er en hedensk Bøn endnu den Dag idag almindeligt gangbar, som gemeenlig bruges i en pludselig Alteration af Skæbnen: *O Jow o tut o nei, A wi a wok a nei;* hvilke Vanskabninger af Ord, efter hvad den berømmelige Arnkil[19]) mener i sin lærde Beskri-

[18]) Der sigtes vel her snarere til de af Thor dannede Mandsnavne Thore og Thord end til selve Gudens Navn, der næppe har været almindeligt brugt som Egennavn. — [19]) Se om ham Pontoppidans Indledning, S. 4, Noten.

velse af cimbrisk Hedenskab, saa meget mindre bør hentes op fra det graadige Helvede, som de efter hans Dom snarest ere at gengive saalunde paa Latin uden Hensyn til vore Landsmænds fordærvede Sprogbrug: *O Jova tuta me, a vi avoca me!*[20]) Et sprogligt Miskmask, der knirker helt krigersk! Thi man tør nok sige, at den nysnævnte Arnkil har truffet Hovedet paa Sømmet, naar han mener, at de ere italisk Bytte fra Cimbrernes højst navnkundige Ledingstog, og at Romerne paa den Tid, da Romerfolket var kommet i Nød, naar de anraabte ikke just Medborgerne, men Jupiter om Hjælp, have under den dem fra alle Kanter ombuldrende Krigs græsselige Vraal betjent sig af denne over Hals og Hoved sammenflikkede Bøn, hvilken saa vore Forfædre sikkert ofte utydeligt have hørt og uden at bekymre sig om Ordenes Vægt eller Udtale have bevaret i fast Ihukommelse.

De til Fædrelandet hjemvendte Cimbrer udcopieres efter min Formening til Punct og Prikke den Dag idag af den danske Krigsmand, der efter den storpralende Soldats Mønster[21]) holder for, at Ederne ville mangle deres Genlyd og gunstige Indtryk, medmindre de udbrøles paa Tysk. Ej anderledes have maaske de hjemvendte af Cimbrerne ment, at de havde fundet i Latium, hvad Drengene ikke fandt i Bønnen[22]); de have gratuleret sig selv til den ufordøjede Bid af Romersproget og have til en sen Eftertid overleveret den slemme Bøn, hvilken, omendskønt den i vore Dage ikke laaner Jupiter det mindste Gran af Hæder, men aldeles ikke har andet til Hensigt end ved Udraab at udtrykke Uro i Sindet, dog for vittige Kendere røber sin Klang og med Rette bør gøres fredløs i de Munde, der udraabe Guds Pris.

---

[20]) Ordene betyder: O »Jova«, beskærm mig og frels mig fra Overlast! Det behøver vel næppe at tilføjes, at denne latinske Udlægning af det jydske Udraab er et lærd Paafund, som ganske og aldeles er grebet ud af Luften. Javetut er et almindeligt Udraabsord i slesvigsk Almuemaal, det betyder nærmest en Stymper, en ussel Person, og er i Slægt med Jodut, der ligeledes i Middelalderen brugtes som Nødraab. Se Feilbergs Ordbog II, 37 og den dér anførte Litteratur. — Ve og vok er ligeledes et Nødraab, se Feilbergs Ordbog III, 1038. — Formen *Jova* kan opfattes som sammentrukken af *Jehova*, men minder ogsaa om Genitivformen af *Jupiter: Jovis*. — [21]) Der sigtes til en Figur i Terents' Komedie Evnuchen. — [22]) Nemlig Ormen, som havde stukket Hul paa den. Der sigtes til Plautus' Komedie Aulularia 5, 1, 10.

§ 4.

Varsler.

Endnu ere de fordum saa højt ansete *Varsler* ikke uddøde, men leve fremdeles i en ond Stund videre paa Landet i fuldt Dagslys, hvor de have fæstet dyb Rod hos Smaakaars-Folk og krogede Agerbrugere. Hvad er nemlig almindeligere blandt overtroiske Drog end at hilse den sladrende Skade som Budbringer om tilkommende Gæster? Ikke heller fældes der i vore Dage bedre eller blidere Dom om Uglen og Kragen, disse fra umindelige Tider mistænkte Fugle, end den, som fordum afsagdes af Helicons Fugle, Poëterne, hos hvilke man kan læse:

> Hør Uglens fæle Skrig, Lig-Varsels-Raab den tuder,
> og spaaer om Sorg og Død for Menneskenes Køn[23]).
> Og Kragen ofte Ondt fra hule Eg bebuder[24]),

samt adskilligt mere af samme Slags. Derfor undse Landmændene, naar de netop have en Krage til Musicanter, sig ikke ved at tale Kragemaal til den: *Spaa got, din Stakkel!* Ypperlige Spaakvinder for en forrykt Almue! Thi at Fuglene forud kunne formærke et overhængende Uvejr og kunne forkynde hvad de have formærket, er ganske vist ikke noget, som man tør holde for uopnaaeligt ved Naturens Kræfter, saasom et optrækkende ondt Vejr hverken undgaar det menneskelige Legemes Lerkar eller trodser Barometrenes Skarpsindighed. Men taabeligt at fare hen og udlægge Skaders, Uglers og Kragers intetsigende Skrig eller Gaardhundens ligegyldige Gøen (for ikke at tale om andre Dyr) som Varsel om Medgang eller Modgang, om Liv eller Død, det røber blindt Hedenskab og ingenlunde oplyst Christendom. Bort derfor med hin tykke og tomme Overtro, som opblæser Lettroenhedens falske Haab med sit bedragelige Skin og indjager Enfoldigheden en taabelig Frygt, der ikke sjælden har til Følge, at selv de løgnagtigste Varsler synes at have indeholdt nogen Sandhed.

---

[23]) Citat af en unævnt latinsk Digter. — [24]) Citat af Virgil. — Pontoppidan har begge Citaterne fra Niels Hemmingsens i Indledningen S. IV omtalte »Advarsel om at undgaa magisk Overtro« (1575).

§ 5.

Ulykkelige Dage.

Af Hedenskab smager ligeledes vore Landsmænds Hjærnespind om at *kende Forskel paa Tidernes Beskaffenhed,* idet nogle af Dagene mærkes med det hvideste Kridt, men flere med det sorte Kul. Tjenestedrengene maa sandelig tage sig i Agt for paa en Mandag at søge sig en ny Husbonde, Forældrene for paa en Mandag at sætte deres Børn i Skole. *En igennem mangfoldige Aar fra Forfædrene arvet Overtro* (saalunde lyder den velagtbare Magister Magnus Hosums Ord[25]) i hans Disputats om Thorsdag som en uheldig Dag) *forbyder at begynde paa Høst eller andet saadant Arbejde paa en Thorsdag**), hvilken strænge Dom ogsaa gaar ud over *Tisdagen,* medens der omvendt efter Almuens Sind ikke oprinder heldigere Dage end disse til at holde Bryllupsfester.

Om det fordums hedenske Scandinaviens ulykkelige Dage underrettes vi af hin store Grundlægger af den fædrelandske Oldkyndighed, Ole Worm, som i sine *Danske Mærkedage*[26]*), 1. Bog, Cap. 24,* har bragt for Lyset et gammelt forrøget Skrift, der paa Modersmaalet udsendte følgende Røg og Dunst: *Giv lidt Agt, det er nok værd at vide. Der er tre og tredive Dage i Aaret, for hvilke du skal vogte dig vel, thi de pleje at medføre megen Skade. Hvo der paa en af disse Dage falder i en Sygdom, bliver sjælden eller aldrig rask. Hvo der er kommet til Verden paa en af disse Dage, vil enten snart dø eller ogsaa være udsat for adskillig Sorg og Fortræd. Paa disse Dage er det aldeles ulyksaligt at indgaa Ægteskab, og farefuldt at flytte fra een Bolig eller Egn til en anden. Hvo der paa disse Dage begiver sig paa Rejse, vil enten komme i Livsfare eller overfaldes af Armod. Til Køb, Salg og Rettergang turde de være*

[25]) Om Magnus Hosum se Indledningen S. XXII.

*) Som den bemeldte Hosum med Rette sammesteds anfører, nedstammer disse Almuens adskillige Indbildninger om *Thorsdagen* fra den gamle Thors-Dyrkelse, hvoraf kommer det den Dag idag højst gangbare Udraab: *Gud, tal for os, det er Thorsdag over ald Verden!* — Og hvad man siger om *Tisdagen* tør ligeledes afledes af den gamle Dyrkelse af Afguderne Thyr eller Disa (Pontoppidans egen Note).

Den sidstnævnte Gud (Disa) er et af den lærde Tids Fantasifostre.

[26]) Skriftet udkom 1626.

aldeles uskikkede. — Ønsker du et Register over de mistænkelige Dage, saa fremsætter den bemeldte Forfatter af Mærkedagene hele to paa anførte Sted.

Det er højligt at beklage, at denne Overtroens Dronning, om man saa tør sige, endnu fører et uanfægtet Regimente over stakkels tykhovedede Mennesker, endskønt hun er til storligt Mishag for den himmelske Konge, af hvis Villie alene Lykkens mørke eller lyse Skikkelse hænger, alt eftersom det behager hans guddommelige Visdom — han, som har skabt alle Dage og velsignet dem efter at have skabt dem, og for hvem Dagvælgen og Trolddom kommer ud paa eet (Jeremias 27.), idet den hellige Skrift ogsaa tordner imod sligt Gøgleri i 3. Mosebog Cap. 19, V. 26. — Lægernes *critiske Dage,* paa hvilke Sygdommen ved visse Kendetegn røber, at den enten vil vende sig til det Bedre eller til det Værre, bevare under selve Naturens Skærm deres gode Navn og Rygte. Den Letfærdighed at tillægge Dagenes Kendelse nogensomhelst Magt over Menneskers Skæbne kunde man kalde en besynderlig Naragtighed og Taabelighed, hvis ikke det var Overtroens Væsen at synde langt ud over disse Begreber; thi Erfaring, som er en Læremester i alle Ting, godtgør øjensynligt, at een og samme Dag er for den Ene en god Moder, for den Anden en ond Stifmoder; og gives der kort sagt noget saa urimeligt og utidigt som omhyggeligt at erkyndige sig om visse Ugedages Væsen, saasom Tisdagens, Thorsdagens etc.? Thi Ugedagene ile jo afsted i et saadant Kredsløb, at man forgæves haaber at finde faste Naturens Gaver hos saa bevægelige Ting, idet den Dag, som i Aar falder paa en Mandag, til næste Aar falder paa en Tisdag og i det tredie Aar paa en Onsdag, og saa fremdeles.

§ 6.

Sanct Hans Blus og lignende.

Vi komme nu til andre Levninger af Hedenskab, som desværre ere højst gangbare iblandt vore Landsmænd, idet de *Aftener,* som gaa forud for *Valborgsdag og Sanct Hansdag,* dels paa Bakkernes Toppe, dels ved Søer og Kilder aabenbare et Skuespil af gækkende Blus og af Almuesfolk, der opføre Ringdanse omkring det kære Syn af dette nye Vesuv og tage

sig andet Narreværk til — jeg veed ikke af hvad Art, saasom de enkelte Steders Gøglere og Gække, naar man tager de tusind forskellige Maader i Betragtning, falde i lige saa mange Afdelinger, men dog alle med en mærkelig Overensstemmelse og Endrægtighed samtykke i eet og samme Comoediespil. Vi glæde os dog over at nogle Egne omsider have igenvundet den Helse, som vi ønske dem, der endnu ligge syge. Hvis du ikke kan faa Øje paa Hedendommen deri, saa giver Olaus Magnus dig i *15. Bog, 14. Capitel* øjensynlige Beviser i Hænde[27]). De Baand, som *det Constantinopolitanske Landemodes fem og tresindstyvende Canon*[28]) lagde paa uforskammede Sædvaner, bleve først slappede og siden helt afkastede af Pavedømmets formastelige Selvraadighed; efterse, om du vil, hvad Hunnius skriver i *Romerkirkens Frafald*[29]). — Du spørger: Til hvad Nytte tjene disse mod Himlen blussende Baal, disse Heclafjælde, disse Fagter af forskellig Art? Den selvkloge Overtro vil ikke undse sig ved at give det Svar paa Tiltale, at de ere den kraftigste Modgift mod Heksenes Tillavninger og i Særdeleshed beskærme Staldene.

§ 7.

Hel, vore Forfædres Proserpina[30]).

Dernæst paakræver *Hel* vor Hegle og skal ogsaa faa den at føle. Hun er, efter Stephanius' Vidnesbyrd i hans *Noter til Saxo Grammaticus, 3. Bog, Side 96*[31]), vore Forfædres Proserpina, Stammoder til *Helvede, Helsot, Heltraa* og flere andre Ord; Datter, om vi tør tro den *islandske Edda,* hint rige Forraadskammer for nordisk Mythologi, af Loke, den snildeste blandt Aserne (saaledes benævntes fordum den nordiske Verdens Afguder), og af Alfader Odin forviist til Nifflheim, det er

[27]) Den svenske Katolik, titulær Ærkebiskop af Upsala Olaus Magnus (1490—1558) udgav 1555 i Rom det store Værk om de nordiske Folks Samfunds- og Kulturforhold, som her citeres. [28]) Det første Kirkemøde i Konstantinopel, hvis Beslutninger her citeres, fandt Sted i Aaret 381. [29]) Den lutherske Theolog Ægidius Hunnius (1550—1603), Professor og Superintendent i Wittenberg, udgav mange theologiske og opbyggelige Bøger, deriblandt det her anførte Skrift. [30]) Dødsgudinde og Underverdenens Beherskerinde hos de gamle Romere. [31]) Den lærde Sorø-Professor Stephanius udgav i 1645 Saxos Danmarkshistorie, ledsaget af en udførlig Kommentar.

Underverdenen, for at regere over de Afdødes Sjæle, som det er at se i *28. Historie,* hvilken den bekendte Resen[32]) har gengivet saalunde paa Latin:

»Hel eller Hecate[33]) kastede han ned i Nifflheim og gav hende Magt over alle af Sygdom og Alderdom døde Mænd. Hun har dér meget høje Gaarde og store og stærke Gærder. Hendes Sal hedder *vedvarende Fortræd,* hendes Disk *Hunger,* hendes Kniv *Sult,* hendes Træl og hendes Tjenestekvind *Ganglad,* hendes Tærskel *Faldgrube,* hendes Seng *Sygeleje,* hendes Tæppe *skinnende Elendighed.* Hel er paa sin ene Halvdel blaa, men har paa sin anden Side Lød som Menneskers Hud, hun er bister og grum og er derfor let at kende.«

Men nu har hun atter brudt Helvedes Porte og er atter uden Forhindring vendt tilbage til Verden og det (grueligt at melde!) til den christne Verden. Det er en gammel Kone, som er livskraftigere end alle Krager![34]) Hun lever fremdeles hos Almuen, besynderlig af hendes eget Køn, for hos Ham, der er Herre over Alles Liv og Død, at fremkalde den højeste Vrede; thi Overtroen er endnu af den Mening, at naar en smitsom Syge, der ødsler med Menneskeliv,

vildt raser, skryder højt, som tragisk Skuespiller[35]),

da er det Hel, d. v. s. Lethe[36]), som paa en hvid og trebenet*) Ganger, der bærer Navn af *Helhest,* rider fra Hus til Hus og opæder de Dødelige. Heraf ere opkomne de staaende Talemaader hos Almuen: *Hel gaaer omkring,* naar Dødens rovgriske Ubarmhjærtighed gør Bytte baade her og der. *Hundene seer og tuder ad Hel,* naar Gaardhundene fylde Luften med natligt Skænderi; thi Hunde og hvilke Dyr der ellers komme for Lyset uden straks at kunne skimte dette, troes at kunne se hvad der hos andre undgaar Øjnenes skarpeste Syn. *Hel er ogsaa*

[32]) Den lærde Jurist og Historiker Peder Hansen Resen (1625—88), Præsident i København, udgav 1665 Snorres Edda med dansk og latinsk Oversættelse. [33]) Hecate var en til Natten og Underverdenen knyttet græsk Gudinde. [34]) Kragen troedes at opnaa en meget høj Alder. [35]) Citat af Horats' Epistler 1, 3, 14. [36]) Saaledes hed hos Grækerne en Flod i Underverdenen; maaske var L. oprindelig Navnet paa Underverdenens Dronning.

*) Rygtet om den hævnende Aand, der, om jeg saa tør sige, med trebenet Bulder om Natten humper om paa Kirkegaarden uden om Sanct Knuds Kirke, har alt for længst fyldt alle Skvaldergader i Odense paa Fyn. (Pontoppidans egen Note).

kommen derhen, naar Sygdom foretager sit første Angreb paa et eller andet Sted. *Hel er fordreven,* naar den smitsomme Syges Brand omsider er slukket. Man foregiver ogsaa, at Hel kan fordrives fra det ene til det andet Hus, og at nogle Folk have haft saa meget Malm og Staal i Bringen, at de ved at skræmme Hel med Trusler og Skældsord have drevet hende paa Flugt og med Magt udjaget hende af det uskadte Nabolags Indemærker. Andre mene at burde bekæmpe den ublide Hel med Blidhed og bære ikke Betænkende om at overhænge hende med Bønner om at slutte Vaabenstilstand med dem og overføre Krigsskuepladsen til Nabohusene. Og hvo skulde kunne opregne al den Gift, som det usalige Pattebarn indsuger saa at sige med Mælken, mens Ammen luller det i Søvn? Thi det man gyder først i Karret, vil det gærne smage af siden.

§ 8.

Poëternes afgudiske Galskab[37]).

Paa det endnu levende Hedenskabs Fuglelim efterlade efter min og andres Mening *det nordiske Parnasses Nattergale* ligeledes mange Fjedre, baade naar de kvæde paa Latin og paa Modersmaalet, idet de mere end rimeligt udvide deres Horatianske Privilegium og deres i og for sig rimelige Magt til at vove hvad det skal være, og taabeligt tro, at Poësiens skæmtefulde Aand vil dække over deres ustyrlige Dumdristighed.

De fleste af vore Vergil'er indbilde sig nemlig, at deres stortalende Muse vil lide Afbræk i sin medfødte Højhed, hvis hun skal give Afkald paa det med mythologiske Smaastjærner beprydede Hedenskabs indbildte højtravende Stil, hvorved Paafuglens skinnende Hale vil blive hyllet i Mørke, og spille derfor efter Tid og Lejlighed virkelige Hedninger, som have stadigt Samkvem med Jupiter, Mars, Apollo, Venus o. s. fr. Snart udbrede de sig i Lovtaler over disse Guddomme, snart bekræfte de deres Forsikringer ved at paakalde disse glimrende Navne, sigende: ved Hercules, ved Castor, ved Dius Fidius

[37]) Da dette Kapitel kun handler om den litterære Brug af Navnene paa Oldtidens hedenske Guder, falder dets Indhold i Virkeligheden udenfor Bogens egentlige Æmne: den levende Overtro.

o. s. fr.[38]); ikke sjælden grave de for at skaffe deres Bryllupsdigte en Art indsmigrende Sødhed højst uanstændige Fabler ud af den skidne Oldtids Skarn; men ikke nok hermed: de undse sig heller ikke for at anraabe Apollo om at *Sangen maa blive til ved Apollos Gunst,* og de andre raadgivende Guder fra det hedenske Latium om at de med deres Raad ville bifalde og fremme deres Forehavende.

Ak, hvilken Skam for Christenheden! Saafremt dette Pegasus-Møg, dette Ennius-Skarn[39]) skulde komme til en sen Eftertids Kundskab, ak og ve, hvor slemme, hvor Rhadamantiske[40]) Domme ville da kunne ventes over denne Tidsalders Gudsfrygt! Lad saa være, at man maa holde Ungdommens Ustadighed noget til Gode; men med hvilken Sæbe ville Skolemestrene, de ungdommelige Gemytters kløgtige Vejledere, aftvætte hin skammelige Plet? Deres Sag skulde det jo være, naar Brikkerne vare retteligt anbragte, at frygte det guddommelige For bud i anden Mosebog, 23. Capitel: *I skulle ikke ihukomme andre Guders Navn, det skal ikke høres af din Mund,* hvortil Doctor Osiander[41]) anmærker følgende: *Heraf kunne de Christne se, hvor smukt de udmaje deres Digte, i hvilke de stundom anraabe Hedningernes indbildte Guder: Jupiter, Apollo m. fl.* Sammenlign den salige Doctor Speners Theologiske *Betænkninger*[42]).

Hint Kirkens store Lys, Doctor Philip Melanchton, beretter, at en med ham samtidig *Munk fra Tübingen* havde drevet det saa vidt i Galskab, at han til offentlig Oplæsning i Herrens Hus havde afløst den hellige Skrift med Aristoteles' *Logik,* hvilken Vildfarelse, om end værre, dog var af samme Classe. Hjærtet skælver i os af Frygt (gid den var ubegrundet!) for at der iblandt de Folk, der ere opklækkede i Skolernes Ledebaand, her og der skulle findes saadanne, hos hvem Davids

[38]) Dius Fidius var en romersk Gud, der navnlig paakaldtes ved Edsaflæggelse. — Castor var den ene af Tvillinggudeparret Dioskurerne (Zeus' Sønner). [39]) Ennius, »den romerske Digtekunsts Fader«, levede c. 200 f. Chr. [40]) Rhadamantys var ifølge græsk Folketro en af de strænge og ubestikkelige Dommere i Underverdenen. [41]) Den lutherske Theolog Andreas Osiander (1498—1552), Præst i Nürnberg og senere Professor i Königsberg. [42]) Der sigtes til den tyske Theolog Philip Jacob Spener (1635—1705), Præst i Frankfurt, senere Overhofpræst i Dresden og til Slut Provst og Konsistorialraad i Berlin, »Pietismens Fader«.

Harpe regnes for intet imod Horats' Lyre, og hvis Tænder i den Grad løbe i Vand ved Hedningernes classiske Forfattere og den hedenske Oldtids Efterladenskaber, at de næsten faa Ondt af og væmmes ved Guds højhellige Ord, saasom det ikke er skrevet i Romersproget af den romerske Veltalenheds tvende fuldkomne Mestere Cicero og Livius. Hvo kan være i Tvivl om, at disse Mænd, hvilke, for at udrydde den barbariske Hannibal af Latiums Indemærker, hyppigere have at skaffe med de indbildte Guder end med den sande Gud, i deres Hjærte (hvis der igennem et Spottegudens Vindue var fri Bane for Synet) snarere vilde holde sig til en Art Pantheon[48]) end til den Allerhelligste? Af slige Lærdommes Paahøring udgaa de unge Mennesker som meget Latinkyndige, men sjælden som Folk der due til noget. Dog maa man vogte sig for at tro, at der hermed tages Sigte paa alle; dette min skarpe Pens Frisprog gælder ikkun visse Folk, hvilke Erfaring lærer at skue baade paa Haarene og i Hjærtet.

§ 9.

Fraadseri og Drukkenskab.

Af det ryggesløseste Hedenskab ere uden Tvivl ogsaa udrundne *de forskellige Arter af Umaadelighed,* som med Rette ville tjene Christen-Navnet til Skam, men til hvilke endnu den Dag idag mange Mennesker ere henfaldne, *til Exempel* i Henhold til Kongens Forordning at drikke højrøstede Skaaler af Vin paa Andres Sundhed (eller rettere paa sin egen Sygdom). Snorre Sturleson, der sagtens kan maale sig med alle andre Folkeslags Oldgranskere, hjemler os i sin Norges Krønike, at vore hedenske Forfædre have været meget hengivne til Umaadelighed og store Mestere i at drikke, idet de ved Offermaaltiderne have tømt bredfulde Bægere til Minde om Guderne, Heltene, og deres afdøde Venner, hvilke de kaldte *Brage-bægere* og *Brage-full,* i den samme faste Tro, ifølge hvilken den Dag idag Pocalerne stilles paa den yderste Ende af Fingrene, nemlig at de ved at stikke Bægrene ud til yderste Taar vise sig som drevne Drikkebrødre. Opkommet *fra Østen* er denne Sædvane

[48]) Et Tempel for alle Guderne.

troligvis under Odins Førerskab gennem fremmede Lande trængt op til Norden, og paa den synes ret belejligt at kunne anvendes hint Ord af Propheten Esaias, 65. Capitel, Vers 11: *I, som rede Bord til Gad og skænke fuldt i af blandet Drikke til Meni.*

Og nu Sølvkanderne af den gamle Skole, som endnu bruges i visse Drikkelag, naar man skal gøre sig dygtigt til Gode *(at drikke til Pæls* kalde vore Landsmænd det), med Mellemrum afmærkede med smaa Sølvkugler[44]), for at der paa Stand kan blive rettet et Klagemaal, som har baade Næb og Kløer, mod den, der vakler i sin Pligt og med disse som Vidner bliver grebet paa fersk Gerning; samt den saakaldte *Firemands-Kande,* med hvilken fire og fire Bønder i nogle Egne have for Skik at efterligne Grækernes Art — hvilket hedensk Skælmsstykke stikker ikke herunder, I gode Guder! Lad den Christne, hvis Hjærte er af lidt renere Ler, sky den Slags Gæstebud værre end Hund og Snog; thi i dem hersker Achivernes[45]) Lov: enten drikke eller pakke sig, hvilken er imod den guddommelige og naturlige Lov, idet der saa at sige ordineres en Kappestrid, om Slughalsene til Skade for Sundheden først kunne forøde Guds Frygt eller Guds Gaver.

Om de ofrende Nordboers Slemmen og Demmen i gamle Dage skriver den berømmelige Arnkil[46]) i sin *Cimbriske Hedendom, 1. Del, S. 164: Ved dette hellige Gæstebud fejrede de Gamle paa en temmelig tvangfri Maade deres Gilder med Svir og Sværm, idet de holdt det for en Dødssynd at vende hjem hver til sit uden ravende i Rus og med dinglende Hoved.* O hvilke gudfrygtige Folkefærd, som dyrkede Guderne paa den Maade, at de først *da* mente at have forrettet Gudstjenesten rigtigt, naar Sviregildet havde været livligt. *Gnaphæus*[47]) beretter, at der under et nordligere Himmelstrøg leve Folkefærd, som holde for, at Guderne ikke have større Fornøjelse af nogen anden Dyrkelse end naar man frejdigt til Gudernes Ære ufortrødent kappedes om i en eller to Slurke at faa Bugt med *Gudernes Bægere.* Efterse Esaias, 5. Capitel, Vers 11 og 22.

---

[44]) Disse med »Pæle« afmærkede Afsnit i de gammeldags Drikkekander har som bekendt givet Navn til Rummaalet en Pæ(g)l. [45]) Grækernes. [46]) Se om ham Pontoppidans Fortale S. 4, Noten. [47]) En nederlandsk Humanist (1493—1586).

Denne fra de hedenske Forfædre overleverede, højst skammelige Skik har lige til vore Dage — ak, hvilken Christenhedens Møgdynge! — det ufornumstige Norden givet sig i Vold, indtil det nu omsider, for at forsone om ikke Samvittigheden, saa dog Artigheden og Sundheden, for en Del er vendt tilbage til hvad der bedre tjener det til Gavn. Dog er der heller ikke i vore Dage Mangel paa Folk, som holde for, at de ville skaffe deres Navn en ikke ringe Tilgang af Berømmelse eller rettere en evig Ihukommelse, naar de vise sig som de drabeligste Kæmper i Drikkelag og overvinde andre med den ædle Drue, saaledes at de slingrende af Drik ikke vide hvor de selv ere. Ja, der gives Svirebrødre, som selv udbasune deres Drikfældighed og prale af, at de ere bundløse Tønder, idet de aabenlyst skryde med, at de med den veltalende Vin have overvældet utallige af de mest uovervindelige Helte, hvem intet menneskeligt ellers var vederfaret. Ikke at tale om dem, som, inden de gaa i Gæstebud, anvende mod Vinens Snarer et naturligt afværgende Middel, som lover Uimodtagelighed for Rus, ligesom Stenbukkens Horn eller en Slags Træ, for hvilket den indiske Ø Javan er berømt, antages at gøre dem, der udsætte sig for Krigens Lykketræf, haarde mod Jærn og mod skadende Bøsseskud; i Lid til hvilket Middel de med en Art Slagsbroder-Mod opfange den overskyllende Rhinstrøm[48]), som skulde de sluge hele Charybdis[49]) eller lad mig hellere sige hele Verdenshavet.

Se dér det skinbarligste Hedenskab i Skødet af selve den saakaldte Christenhed! Skal der saalunde syndes med oprejst Pande? Hvor stor Forskel er der ikke mellem Christi Aand og denne Belials Rendesten, denne Sviren og Sværmen? Hvo kan undlade at bemærke, at her er Christi Kalk blandet med Djævelens? — Ja men man maa skikke sig efter Tid og Lejlighed, raabe Vellystningene paa; men det er en svarlig Fejltagelse, hvis nogen haaber at kunne for den himmelske Domstol søge noget Forsvar for sin Sag i Tidsalderens gængse Sæd og Skik; thi ellers maatte man tro, at alle mulige Vellysters sødttalende Sirener, naar de bare finde aabne Øren overalt, dermed havde aflagt deres Last; derfor siger Apostelen i Romerbrevet Capitel 12: *Skikker Eder ikke lige med denne Verden.* Gid

[48]) Der menes Rhinskvinsstrøm. [49]) En bekendt Malstrøm ved Sicilien.

den britiske Kanslers prisværdige Exempel vilde brede sig til den verdslige Almue, hvorom Robert Bolton[50]) beretter i sin Bog *om Noahs Vandring Side 307:* Han blev engang uden at være tørstig i Halsen anmodet om at drikke paa Kongens Sundhed, men svarede paa Opfordringen: Med Eders Forlov, I Herrer, det er godt at udgyde Bønner for Kongens Sundhed, men Vin for min egen. — Vi komme herved i Tanker om hint vittige Vers af den fordums lystige Pudsenmager Taubmann[51]) til Kurfyrsten af Sachsen:

For Eders Sundheds Skyld vi vore Kroppe døde.

Thi efter hin Kirkens glimrende Gamaliels[52]), den hellige Augustinus' Dom, besmitter den, som nøder nogen til at drikke over Evne, sig ikke med mindre Skam og Skændsel end om han havde gennemboret hin med dragen Dolk.

§ 10.

Jule-Lege og deres Umaadelighed.

At Hedendommen har aabnet Døren for de Almuens og Ungdommens Narrerier, der opfylde alt med *Legeværk saa vel som Slemmen og Demmen ved vor Frelsers Fødselsfest,* er saa vist som noget. For rigtigt at opspore disses Oprindelse maa man nødvendigvis vide, at vore hedenske Forfædre, naar Aaret stundede mod Enden af sit Omløb, have syv Dage igennem højtideligholdt en stor hellig Offerfest for Gudinden Freya eller Frigga, Nordboernes Venus, som hos vore Landsmænd har givet Venus' Dag Navn af *Fredag;* thi de vare meget foretagsomme i at opfinde Vellyster og vilde samtidig med at takke Guderne for det Aar, som nu var ved at pakke sammen, vise at de ikke vare uværdige til at det som en Phoenix genfødte Aar skulde faa Laderne til at bugne af Libyske[53]) Forraad. Af disse Festdage toge de nemlig Varsler for det nye Aar, og deres muntre Tid aabnedes ifølge vor Calender af Luciedag[54]), me-

[50]) Robert Bolton var en engelsk Theolog og Forfatter, Sognepræst i Broughton; han levede 1572—1631. [51]) Taubmann (1565—1613), Poet og Professor i Wittenberg, var kendt for sine lystige Indfald. En Samling af disse udkom 1717 under Titelen Taubmanniana. [52]) Den navnkundige jødiske Skriftkloge; se Apostlenes Gerninger 5, 34 ff. [53]) D. e. afrikanske, ɔ: rigelige. [54]) 13. December.

dens Thomasdag[55]) sluttede Skuespillet tæt ind under *Christi Fødsels* hellige Fest, naar Verdens guldskinnende Øje efter den aftagende Dags korteste Maal atter styrede sin Kaas tilbage og efter saa at sige at have været formørket atter steg op paa den højere Del af den hvalte Himmel. Efter dette Solens Løb formoder Arnkil[56]), at Nordboerne have kaldt den Fest Jul, det er *Hiul*[57]).

Dog, saa fremt jeg maa sige min Mening om Sagen, saa forekommer hin Navneforklaring mig noget søgt, hvorimod jeg mener at Worms Afledning i hans *Danske Mærkedage*[58]), *1. Bog, Capitel 7* falder mere af sig selv. Den salige Forfatter udtaler sig her saalunde: *Det er stadig en almindelig Tale her hos os, som selve Skikkene bekræfte, at Julius Cæsar efter at have overvundet Briterne (hvilket de engelske Historieskrivere omtale at have fundet Sted Aar 31 før Christi Fødsel) ogsaa har forsøgt at bringe Danerne under det romerske Riges Aag, men dog, mistvivlende om sin Styrke, har ladet sig skræmme af det krigerske Folks Navnkundighed, hvilket havde adsplittet hele Papyrius Carbos Hær i Illyricum, slaaet Marcus Junius Sylvanus til Jorden, holdt Aurelius Scaurus i Fangenskab og ofte underlagt sig andre Folkeslag*[59]*); og at han (for dog at foretage sig noget) har sendt Gesandter til dem og indgaaet Forbund med dem paa det Vilkaar, at de til Minde herom hvert Aar, naar Solen gik ind i Stenbukkens Tegn, skulde fejre højtidelige Juliske Lege. Ikke alene have de overholdt denne Accord, men ogsaa kaldt den Dag, paa hvilken disse holdtes, J u l e D a g (det vil sige Julius' Dag). Et aldeles indlysende Bevis herfor giver dels selve Dagens rette Benævnelse, som vi nu anvende paa Herrens Fødselsfest, dels de Lege, som endnu den Dag idag ved disse Tider afholdes af Almuen saavel hos os som hos Englænderne og andre, hvilke han har givet sig i Forbund med paa samme Vilkaar. Herom ere endnu disse gamle Vers i Omløb:*

[55]) 21. December. [56]) Se om ham Pontoppidans Fortale S. 4, Noten. [57]) Denne tidligere meget yndede Forklaring af Ordet Jul er utvivlsomt urigtig. Festens Navn synes beslægtet med lat. jocus, Spøg, Lystighed. [58]) Den berømte Oldgransker Ole Worms »Fasti Danici« (Danske Mærkedage) udkom 1626. [59]) Der sigtes til Romernes Nederlag mod Cimbrerne, først ved Noreia 113 f. Chr. og senere forskellige andre Steder i Aarene 109 ff.

Alle gav til Cæsar Skat uden Gothers Lejre,
ej de lystred Kejser-Bud, trodsede hans Sejre,
Julius til Ære de Jul dog monne fejre.

Og lidt længere henne: *At Jule-Legene have haft denne Oprindelse, omtales af mange. Efter at Anglerne vare overvundne af Julius Cæsar, fejrede hans Hære dér i Landet efter Romernes Skik ved Vinter-Solhvervstid, da Solen gaar ind i Stenbukkens Tegn, Saturnalier*[60]*) med de vante Lege og Skikke. Da disse forekom Indbyggerne uvante, troede de, at det gik for sig til Ære for Julius Cæsar. Og fordi samme Cæsar havde bragt dem med sig til England, kaldte de dem Juliske. Lidt efter lidt gik det gamle Navn af Brug, og de nævnte dem med det nye, saaledes at de efter Julius Cæsar kaldte Juliske Lege. Da Cæsar (ærgerrig og ærekær som han var) mærkede dette, lod han det ikke alene passere, men paabød det endog, og lod det forplante sig til de andre nordiske Folk, hvilke han enten overvandt eller ved Forbund forpligtede til sig.* — Saavidt Worm[61]).

Denne Aarstid helligede de Gamle til Bryllupper og til de anseligste af Ofringerne, til hvilke fornemmelig Svinestierne leverede Offerdyr, de saakaldte *Juule-Svin;* men at Gedestierne ogsaa have bidraget deres, synes, om man tør fremsætte en Gisning, at fremgaa af hin berygtede Benævnelse Jule-Buk, for hvilken den frygtsomme Barnealder endnu ryster og skælver, slagen af en Art panisk Skræk. Det var den muntreste Aarstid, da alt var fuldt af Dans og Lystighed; man havde Ret til helt at give Vellysterne Tøjlen, og det var en Forseelse ikke at svømme i Floder af stærkt Øl og Flommefedt; thi man troede i gamle Dage, at jo mere umaadeholdent man i Julefesten gjorde sin Vom til Gode, des frugtbarere et Aar blev man lyksaliggjort med.

Herfra stamme de Fylderier og natlige Sviregilder, som efter vore egne Molboers Mening saa at sige sætte Kronen paa Højtideligholdelsen af Christi Fødselsfest. Dansken plejede fordum, saaledes som det den Dag idag er Skik hos Amagerne og

[60]) Romernes Jule- og Nytaarsfest, der fejredes med løssluppen Lystighed.
[61]) Denne lange Udvikling er naturligvis rent og skært lærd Hjærnespind. Worm har iøvrigt laant Ideen om at aflede Jul af Julius fra den svenske Oldforsker Olaus Magnus.

Svenskerne, i hele Julefestens Tid at fremvise et bestandig dækket og i Særdeleshed med *Saltmads-Fade* besat Bord, der frembød sig til Bytte for hvilkesomhelst Harpyer[62]), forglemmende hint Apostelens Ord: *Guds Rige bestaar ikke i Mad og Drikke, men i Retfærdighed, Fred og Glæde i den Helligaand*[63]).

Det fremgaar af det Foranstaaende, at vore Landmænds Julelege, paa hvilke selve *det legende Grækenland,* som i sin Tid frembød en Tumleplads for Meursius' Flid[64]), ingenlunde har været frugtbarere end det legende Danmark, nedstamme fra Saturnalierne og ypperligt slægte dem paa. Paa den Tid lader sig se alt hvad der allevegne findes af Piger og Giger, Tigelliernes[65]) Pibe skingrer, de Yngres Fløjter juble, og midt under al Lystigheden med Julekager og Juleskaaler, under Julens højst fornøjelige Rædsler, nyde de stangende Horn og Forsømmelighedens eller Stivsindethedens Balderoniske[66]) Straffe den liflige Frist, som den slemme ørkesløse Oldtid har skaffet dem; hvorved man hverken sparer paa Bysladder eller afholder sig fra liderlige og utugtige Ord, der efter Apostelens Udsagn ere aldeles uværdige for Christen-Navnet, paa den Tid da Hjærterne skulde være Harper for Gud Fader, hin Aarsag og Udspring til Guddomsvæsenet, og da der skulde siges ham uendelig Tak for hans Søn, Himlens og Jordens Forsoner. Det er sørgeligt, at jo større Festerne ere, des større Synder fremme de, og at de Dage, som fornemmelig skulde bidrage til Guds Ære, fornemmelig bidrage til Spot og Skam for Himmelen. Det er at bemærke og at beklage, at de hellige Dage fremfor de søgne, og Frelserens Fødselsfest fremfor de andre Højtider, have Anseende af Svir og Sværm; hvorfor? Fordi man er vant til at beraabe sig paa hint afskyelige Ordsprog: *Det er Juul ihvad vi giøre;* hvilket Christopher Friedenreich i Bircherods

---

[62]) En Art vingede kvindelige Rovvæsener (Stormaander) i den græske Gudelære. [63]) Romerbrevet 14, 17. [64]) Den hollandske Filolog Johannes Meursius (1579—1639), som i sine sidste 15 Aar var kgl. dansk Historiograf, udgav forskellige antikvariske Afhandlinger, hvoriblandt den ovenfor anførte om Grækernes Lege. [65]) Tigellierne var to berømte romerske Musikere paa Cæsars og Avgustus' Tid. [66]) Der sigtes til Julelegen Ballerone, en Prygleleg, hvori man skulde gætte hvem der slog, uden at kunne se ham. Skikken anvendtes som Straf for alskens Forsømmelighed eller Overtræden af vedkommende Legs Regler, navnlig i Pantelege. Se iøvrigt Indledningen S. XII. XXV.

Antiqvariske Fægteplads[67]) S. 207 har indesluttet i dette lille latinske Vers:

Det er dog Jul, ihvad vi sige eller gøre;

hvorved de grueligste Skarnsstykker, naar blot de begaas i Juletiden, ikke savne deres Sminke.

Paa den Tid skal man have Lov til hvad man lyster, naar de Yngre komme sammen, og med de Yngre ikke saa faa, som ere mere fremrykkede saavel i Alder som i Galskab, paa en hvilkensomhelst Aften lige indtil Jomfru Marias Renselsesfest[68]), for at beflitte sig paa Kortspil, som mesterligt veed at fordrive Tiden, og paa Hærskarer af andre Lege; for at stampe i Gulvet saa med den ene, saa med den anden Fod; og for af alle Kræfter, forrykte i Hovederne, at kaste sig ud i alle mulige Narrestreger, som Daarskaben ved grundigt at ransage sig selv har faaet lært sig.

Om end vore hedenske Forfædre have teet sig som gale til deres Afguders Ære, saa skal dog ikke derfor vore Daarskaber overstryges med den Sminke; thi Sædernes vanhellige Udskejelser ere en Vederstyggelighed for vor allerhelligste Gud, hvis Villie det er at helliggøre os. Alle gamle indgroede Fornøjelser, som Forfædrenes Overbærenhed ikke har villet beskære, endskønt Christendommen her paa Stedet fra Fødselen af undsaa sig ved dem, ere, som vi vide, blevne taalte i den fromme Hensigt, at Ungdommen skulde vænnes til at glæde sig uendeligt over Himmelens aandelige Velgerninger; men den uskyldige Hensigts Od er — ak og vee — blevet sløvet af saa mange forskellige Misbrug, at den er vanslægtet til en usalig Kaabe over Fylderi og Nattesvir og alle mulige Narrestreger.

At Jesu Fødselsfest helt igennem er en Fryde- og Takkefest, som vil gøre baade Sjæl og Legeme glædesdrukne, hvilke den ypperste levende Skabnings tvende Dele ved Christi Mellemkomst ere blevne forsonede med Gud, turde aldrig Nogen ville nægte; men lad dem, efter Apostelens Formaning, glæde sig i Herren[69]) og beskedentlig holde sig indenfor Gudsfrygts og Gudhengivenheds Skranker. Den ægte og egentlige Glæde, som Julefesten kræver, ville vi lære af den Englerøst, som aaben-

[67]) Om Professor Jens Bircherod og hans antiqvariske Fægteplads (1688), se Indledningen S. XI ff.; om Chr. Friedenreich sammesteds S. XVIII. [68]) Kyndelmisse, 2. Februar. [69]) Philippenserbrevet 4, 4.

barede Frelserens Fødsel for Hyrderne: *Se, jeg forkynder Eder en stor Glæde, som skal vederfares alt Folket: Eder er idag en Frelser fød, som er den Herre Christus i Davids Stad*[70]); medens derimod disse Almuens Juleløjer, mod hvilke vi nys have tordnet, ere at anse som Liderligheder, der saa lidet ved nogen Art Slægtskabs Baand ere i Forvandtskab med denne retlinede Glæde, at de snarere, i diametral Modsætning til denne, kvæle den aandelige Glæde i Vuggen og lokke for den ustadige Ungdom, hvilken, om ikke den guddommelige Beskærmelse holder Vagt, lader sig drage bort fra Christi Favn for at fortabe sig i den fortabte Verden

ad Syndens gamle Spor, den længst har lært at kende[71]).

§ 11.

Fastelavns-Narrerier.

Af Hedenskab smager ligeledes den Uro og Alarm, som her og i andre Lande plejer at finde Sted paa den saakaldte *Fastelavns Mandag,* en Dag, som er opstaaet af og bestemt til Almuens Narrestreger, da fornemmelig Haandværkerne i Byerne efter hjemlige Sviregilder ved højlys Dag sværme og løbe grassat, bedrukne og beladte, for ikke at sige baglastede. Hvo kan være uvidende om de sællandske Bønders *Fastelavns Løben,* da den kildrende Løsagtighed endnu den Dag idag styrter sig ud i de forbudte Utilbørligheder, hvor meget end Øvrigheden har forsøgt at tøjle dens Rasen med truende Ord og

med Torden, som har Magt til Sindene at røre?[72]).

Hvor meget hin Syndens Lokkemad, hvormed den kløgtige Djævel har travlt med at faa uforsigtige Sjæle paa Krogen til sin egen Gevinst, kildrer den smagløse Almues Gane, bevise til Overflod hine vore hjemlige Bacchantinder, landlige Phideler, for at tale med Horats[73]), hvilke midt i Frostens Tid — hvad man maa undres over hos det mere kælne og kræselige Køn — kaste deres Klæder, alene med Undtagelse af Særken, og med nøgne Fødder stille sig paa Taa, for at de, naar de sejre i sidste Løb af disse olympiske Lege og stønne ved Kridtstregen for

[70]) Luc. 2, 10—11. [71]) Verset er Citat af den romerske Satiriker Juvenal (14, 37). [72]) Citat af Ovids »Forvandlinger« I 55. [73]) Citat af Horats' Oder III 23.

Enden af Banen, kunne blive tracterede af de unge Mænd med et anstændigt Gilde.

Den ene Draabe Mælk, den ene Draabe Vand ligner ikke mere den anden, det ene Æg ligner ikke mere det andet end disse vore Landsmænds Bacchanalier[74]) de gamle Romeres, ved hvilke fornemmelig det svagere Køn ikke kunde komme lynsnart nok afsted paa Fødderne, naar det styrtede sig i Løb, saa godt som nøgent og med Haaret paa skrækindjagende Vis udslaget paa Skuldrene. Historiens Amyclæiske Tavshed[75]) er intet til Hinder for, at vi tør formode, at Italerne ogsaa have smittet vore Cimbrer med denne Rustplet paa Sæderne[76]).

Hidhen hører ydermere *Maskespillet,* som gemenlig paa de Franskes alamodiske Sprog, der nu om Dage har den polerede Verden til Beundrer af sin Finhed, kaldes *Masquerade;* hvorved paa selve Tærskelen af den hellige Faste meget ofte Hoffernes Letfærdighed som det sletteste Forbillede kappes i Paatagelse af fremmed Skikkelse og forborgne Aasyn med Comoedie-Gøglets lystige Paafund. Men, I Chamæleoner! lader Eders Øren staa vidtaabne for Theologernes Phoenix, som Danmark fordum har fravundet Tyskerne, den salige Doctor Hector Gothfred Masius[77]), som med et sandt Hectorisk Slag rammer Maskernes Bedragelighed og afleder den Art Polyp-Forvandlinger, som vi kalde *Forklædelser og Mommerier,* fra Djævelen selv, som var den første, der paatog sig en ny Skikkelse for Beboerne af Paradisets Dal, og fra Hedningernes Blindhed, hvilken man paa en Maade maa bære over med, saasom de ikke kendte det guddommelige Forbud, som møder os i 5. Mosebog, 22. Capitel, Vers 5: *Der skal intet Mandstøj være paa en Kvinde, og en Mand skal ikke føre sig i Kvindeklæder; thi hver den, som gør disse Ting, er en Vederstyggelighed for Herren din Gud.*

---

[74]) Fester for Bacchus med Svir, Sværm og Lystighed. [75]) Udtrykket hentyder til, at Indbyggerne i den lille græske By Amyclæ ifølge Sagnet havde udstedt Forbud mod at bringe Rygter om Fjendtligheder til Torvs, fordi de flere Gange var blevne narrede af saadanne. [76]) Udtrykket er laant fra Senecas Epistler 7, 7. [77]) Masius var født 1653 i Mecklenburg, men blev 1686 Hofprædikant og Professor i Theologi i København og gjorde sig som saadan navnlig bekendt ved sine haardkogte Stridsskrifter mod de Reformerte. Han døde 1709.

Men, paastaar du, dette er indsat i de Omskaarnes særskilte Rettergangslove. Lad saa være; hvo tør dog nægte, at Lovens Vilkaar er eet og det samme hos alle Folk? Thi alt hvad der paa saadanne Puncter Sæderne vedrørende dengang har mishaget Gud, det vil man nu om Dage forgæves vente at skulle behage ham; nej, man maa vide, at det er overmaade farligt for dem, som ville behage ham. Eja, hvor fromt komme ikke saaledes de Formummede i Pilatus' og den Ræv Herodes' Huse (hvad der ikke var det forhærdede Jødelands ringeste Ondskab) vor Frelser Jesus Christus i Hu!

Dog, Spøg til Side sat, alvorlig Talen være![78])

Vi holde alle mulige gækkelige Formummelser for uværdige for os, vi, som i den hellige Daab have iført os Jesus Christus til vor Retfærdiggørelse. Christenheden, som maa drages med en Hærskare af den Art Sygdomme, venter med største Utaalmodighed en lægende Haand, som kan afviske den graa Stær, der belemrer de i adskillige moralske Henseender svagsynede Øjne, paa det at man i al Fald ikke skal skyde Skylden paa at man ikke vidste Guds Villie. Hvor mange Titusinder af Christne gives der ikke, som ene have dette for Øje: saasnart Lejlighed byder sig til, uroligt at jage efter verdslige Forlystelser, hin for den gamle Adam kærkomne Føde, lidende, efter Apostelens Ord, af Begærligheds hedenske Brynde?[79]) Saare mange tro, at det eneste, som det er Umagen værd at kære sig om, er at lægge sig dygtigt efter Vellevned og Utugt og, ligesom den rige Vellystning hos Lucas i 16. Capitel, som daglig førte et lystigt Liv, fuldt af forgyldt Herlighed, skaffe sig utallige Nydelser, der anbefale sig ved selve deres kærkomne Afveksling; grueligt forførte, som de ere, af Øjnenes Tillokkelser, der ere bedrageriske at se til, samt af Kødets Lyst og Overdaadighedens Lokkemad. Derfor bliver den Sti, ad hvilken man kan vandre fra denne fordærvede Verdens Uhumskhed til hin Sjælenes himmelske Forsamling og de salige Aanders Lovsang, og som for alle er et saare trangt Pas, indsnævret til et endnu trangere for visse Folk, som ere: Hofmænd og Mammons Riddere og de bosatte, af Penge struttende Borgere i de Byer, som

[78]) Citat af Horats. [79]) 1. Thessalonikerbrev 4, 5.

ere bekendte for deres Søcapitainers idelige Commandoraab og deres Æginetiske[80]) Købmandshandel, hvilke næppe kunne holde sig i deres gode Skind, medmindre de hver Dag finde Adspredelse blandt Masker, Comoediantere, Danseballer, Kaner, som i Frostens Tid fare hen over Jordens hvide Haar, og andre Narrestreger af samme Surdejg, Forlystelser, som ingenlunde ere sundere end Almuens Jule- og Fastelavnsmorskab! Thi de flyde af samme saare plumrede Kilde, nemlig et forfængeligt og af lutter Vellyster sammensat Hjærte, hvilket mærkeligt afviger fra Salomons Visdom, som siger: *Latter, du est galen,* og: *Glæde, hvorfor gør du det?*[81]) Ikke heller lægger det Mærke til, at for en Christens Sind, der vil efterligne Christi Sind, sømmer sig Alvor i Sæder, om end fri for al Misanthropie og Melancholie, saa at det bliver almindeligt bekendt, at de Hellige, som alt her paa Jorden ere opfyldte af Gud, ikke have Stunder til de jordiske Anliggender uden i mindre Grad og samtidigt med at tage sig andre vigtigere Sager til, saasom de ere skilte derfra ved en langt helligere og højere Syssel.

Lader da os, som flakke om i den urene Verden udenfor vort Ithaca[82]), med største Aarvaagenhed tage os i Vare for denne paa Helvedes Marker avlede Sumplillie, den lokkende og anglende Vellyst, paa det at vi ikke skulle styrte vort himmelske Fædreland i ugudelig Forglemmelse og, vanslægtende til blinde Muldvarpe, aande og ende i Jordens Indvolde.

Man leer sædvanlig af fuld Hals fornemmelig over de hedenske Thessalers Taabelighed, hvilke, som de gamle Historieskrifter bevidne, have antaget en Gud for Skoggerlatter, for hvem en Helligdom rejste sig med rygende Offeraltre; men adskilligt latterligere turde man med Rette kalde de liderlige Afgudsdyrkere, Christenhedens Valkere, til hvilke Hedningerne have efterladt deres Gudinde for Velbefindende, der ved sine indsmigrende Kunster tilsledsker sig enhver Art af Tilbedelse: hende alene elske, omslynge og ære de, gørende Uret imod den sande Gud, som de lidet ænse, og fornægtende Christen-Navnet. Dette Helvedes gloende Afkom turde jeg hartad henregne til de Umælende, der ikke oplyses af nogen Forstandens Straale; i den Grad har det end ikke et Korn Vid og sund Sans, som man

[80]) Ordet er afledet af Ægina, en græsk Ø, som i Oldtiden drev meget livlig Handel. [81]) Prædikerens Bog 2, 2. [82]) Odyssevs' Hjemstavn.

siger, til fælles med den menneskelige Betænksomhed, endsige Levnedsmaal til fælles med den fornuftige Christenhed. Hvordan skulde den Slags Christendom kunne forenes med Bønnens ihærdige Vagt, som Paulus kræver[83]), eller for at sige det i eet Ord, hvorledes skulde den Kærlighed til de døde Gerninger kunne bestaa med Troens Liv og Hjærtets bestandige Omgængelse med Himmelen? Jeg er ikke mere tilbøjelig til at tro, at saadanne Vellystninge kunne være oprigtige Lemmer af Christus, end at der gives nogen Samklang mellem Lys og Mørke, mellem Christus og Belial.

Efter nu i dette Capitel at have betragtet det skammelige Forlis af Jomfrudom, som de Christnes forrige Levneds Kyskhed har lidt, og efter at have afsløret adskillige, og det saare slemme, Levninger af Hedenskab i de forskellige Arter af Overtro og Skarnsstykker, der endnu holde sig i Live den Dag idag, føje vi til dette Afsnit en Pointe, idet vi ende med disse Ord af Gothfred Arnold[84]):

Allerede Basilius[85]) *klagede midt i det fjerde Aarhundrede offentligt over, at de Christne vilde fordrive Sygdomme ved Trolddom, at de paahængte visse Characterer (Bogstaver eller Kendetegn), o. s. fr.* — Ligeledes: *Da havde den onde Fjende sit Spil med allehaande Besværgelser, Sandsagn, Tegntydning, Helbredelse af Sygdomme og andre Gøglespil, som ved de onde Aanders Hjælp skete iblandt de Vantro og midt i Christenheden uden Blu bleve brugte til den levende Guds Forsmædelse.* — Og noget længere henne: *Da fejrede de saakaldte Christne ikke alene de hedenske Fester med den største Yppighed, men højtideligholdt ogsaa deres Afguders Mysterier, opførte i Gudernes Navn visse Danse, forklædte sig som Satyrer og andre Utysker, anraabte Vinguden Bacchus og andre Guder ved Navn, begik allehaande hedensk Overtro ved Hedningernes Lunde, Brønde og Klipper og øvede i det hele taget utallige Skarnsstykker.* Samt det følgende Afsnit: *Afbildning af de første Christne i Tro og i Levned,* 2. Del, 8. Bog, Capitel 6, Side 245.

Hvad om Basilius og de andre Oldkirkens Bærere i vore Dage

[83]) Colossenserbrevet 4, 1. [84]) Gottfried Arnold (1666—1714), en kendt tysk Pietist, udgav i Aarene 1698—1700 sit Hovedværk, en Kirke- og Kætterhistorie i to Bind. Pontoppidan anfører Citatet paa Tysk. [85]) Navnkundig græsk Kirkefader (c. 330—379).

vendte tilbage til Livet? Hvor vilde de da ikke ryste paa Hovedet! Hvor vilde ikke de gamle Klager formeeres ved de nye Aarsager, der saa at sige kom til Undsætning!

Capitel II.

Om de tiloversblevne Levninger af Papismen.

§ 1.

Fortrøstning til gjort Gerning (opus operatum).

Fremfor alt var det at ønske, at hver Præst vilde indsee, hvor stor Magt der ligger ham paa at anvende mandig og aarvaagen Flid paa at stække Almuens papistiske Overtro, der drømmer om som Formidler af Frelsen at tildele Naaden efter *gjort Gerning,* som man i Rom nutildags med en uheldig Sprogbrug plejer at udtrykke sig. Thi at denne Vildfarelse er Kilden til meget ondt og er den skadelige Alrune, under hvis Indflydelse de fleste Christne indslumre i deres trygge Sinds dybe Dvale, og som aldeles bør udryddes, saa sandt som vel sammensatte Prædikener have noget at sige — derom vidne noksom sørgelige Erfaringer. Derfor skriver saare træffende den uforlignelige Budde[86]) i sit Skrift om Ugudelighed og Overtro Capitel VIII § 6: »Til samme Skuffe kunne med Rette ogsaa de Folk regnes, som alene sætte alt deres Frelses-Haab til den ydre Gudsdyrkelse og bekymre sig lidet om den indre eller om at rense Sjælen fra Lasternes Besmittelse ved sand Anger. Thi de fleste Dødelige finde Behag i den Slags Gudsdyrkelse, fordi de ere overtydede om, at den godt kan bestaa sammen med de onde Begærligheder som de give efter for. Men eftersom dog denne Gudsdyrkelse i Virkeligheden er baade forkert og bagvendt, kan den ikke betegnes med andet Navn end Overtro, om end den af nogle benævnes udvortes Religion, hvad der dog kommer ud paa eet.« Saavidt Budde.

Hykleriets sminkede Religion har efter min Mening fuldelig fortjent disse sværtede Lovord[87]), saasom den i Virkeligheden snarere maa kaldes Overtro, idet den er en Fortrøstning til Guds Ord og Himmelens Løfter, der overskrider alle Grænser

[86]) Joh. Franc. Budde eller Buddæus (1667—1729) var en lærd luthersk Theolog af forsonlig og mæglende Retning, Professor i Jena og en meget frugtbar Skribent. [87]) Citat af den romerske Komedieskriver Plautus.

og truer med den visseste Sammenstyrtning, da den ikke hviler paa nogen fast Grundvold. Thi saa vist som det hører Vantroen til, at den ikke kan bevæges til at tro alt hvad Gud har aabenbaret, saavist er det omvendt Overtroens Sag, at den belangende Frelsen troer andet eller mere end Gud har aabenbaret, nemlig at den ved at besøge Kirken, Skriftestolen og den hellige Nadver opnaar den almægtige Guds Naade og Forladelse for sine forsætlige Synder, som det fremdeles er dens Agt at give efter for, samt at med Syndsforladelsen fødes den evige Frelse, idet den behandler de hellige og gudelige Ting paa samme Maade som de taabelige Genstande for sin egen tossede Overtro.

De gamle Kærlingers gækkelige Skikke, hvilke, som man veed, naragtigt bruge *Hør-Frøe* til at fordrive Spøgelser med, *Arve-Sølv, Kirkegaards-Jord* og *Jule-Aske* til at fordrive Sygdomme, og fornemmelig den saakaldte *Messe-Viin* til at forjage Susen og Klingren for Ørene, maa alle fornuftige Folk nødvendigvis beklage, da man ikke kan øjne nogen naturlig Forbindelse mellem disse indbildte Aarsager og deres formentlige Virkninger, og da man med Sikkerhed kan iagttage, at saafremt Aske og Sølv (for ikke at tale om de andre Ting) i visse Tilfælde have en vis Ævne, er det omsonst at aflede denne deres Kraft deraf, at det ene er tilfaldet En ved Arv og det andet opstaaet i Juledagene. Men der er jo dog ingen Grund til, at de Christnes af Sovesyge lidende Hob peger Fingre ad disse Tryllemidler, naar den i et aldeles falsk og fejlslaget Haab, der vanker om udenfor de guddommelige Løfters Olietræer, dumdristigt tilraner sig Syndernes Forladelse og den hermed følgende Sjæle-Frelse som utvivlsomme Renter af Bønner, Altergang, og ydre Kirke-Skikke. Om jeg ved dette en overtroisk Tidsalders practiske Kætteri mest skal forundre mig over dets lastværdige Art eller dets ærværdige Alder, er jeg noget i Tvivl om. Vi ere indsatte til dets Universal-Arvinger af Papisterne, og Papisterne atter af Pharisæerne, for at man ikke skal tro det opkommet igaar eller iforgaars. Hvormeget den overtroiske Jøde[88]) har fæstet Lid til den blotte Brug af formidlende Ting,

[88]) I Pontoppidans Text: Jøden Apella, ɔ: en frigiven Jøde i Rom; jfr. Horats' Satirer 1, 5, 100.

saasom Ofringer, Renselser, Maanedskifter, Tempelbesøg og andre ydre Ceremonier, i Tiltro til hvilke han midt i dens Barbari (og det af den ryggesløseste Art) har larmet op med sit: *Her er Herrens Tempel, her er Herrens Tempel, Herrens Tempel er her* — det fremgaar efter min Mening klarligt af alle Propheternes Straffetaler (fornemmelig *deres,* som have spaaet til Vor Frelsers Ære), af hvilke den hellige Skrift er fuld, og som godtgøre, at Gud hader Overholdelsen af den *ceremonielle* Lov (som ikke fritager Nogen for den *moralske),* naar man tilsidesætter den *moralske* Lov. Efterse, om du vil, følgende Steder i den hellige Skrift: 1. Samuels Bog 15,22. Psalme 50. Esaias 1,1. 29,13. Jeremias 6,20. 7,3. Amos 5,21. Micha 6, Vers 6, 7, 8. Matthæus 5,20. 6,1. 15,1. 23,13. Marcus 8,1. Lucas 9,38. 14,33. 17,20.

At Papisterne skylde Pharisæernes Surdejg denne højst skadelige Forgift for Sjælene, som de den Dag idag haardnakket fastholde, er vitterligt nok. Jeg veed ikke om jeg snarest skal kalde denne kildrende Lære angenem eller ulyksalig for Kød og Blod, at den guddommelige Naade er til Fals for dem, der udøse Guld *til fromme Formaal,* nemlig til prægtigere Spir paa Kirkerne, der ved Kunstneres sindrige Haand føres op i Skyerne, og til stadselig Udsmykning af Altrene, samt for dem, der paalægge sig selv visse med legemlig Bod forbundne Møjsommeligheder: Pilegrimsfærd for Religionens Skyld til Helgenernes Grave, saakaldet Faste paa visse Tider, og endelig Vindskibelighed med tusind Gange at plapre *Paternoster.* I Forhold til en alvorlig Angren af al Syndelyst, til Krig paa Kniven mod Kødets Tillokkelser, til aarvaagen Øvelse i Bøn *i Hjærtets skjulte Menneske, i Aand og Sandhed* (Johannes' Evangelium 4. Cap.), hvortil sigter dette Ordsprog, som ingenlunde bør fordrejes til at tage Sigte paa Hyklernes Plapren: *Det er sværere at bede end at smede*[89]) — i Forhold hertil synes disse Vilkaar at være fyrstelige for Kød og Blod og, selv om de vare noget haardere at gaa paa, dog let udholdelige. Det er netop Ulykken! Paa denne Maade har den sindrige og opfindsomme Overtro, naturligvis i Fortrøstning til *gjort Gerning,* dumdristigt befriet Kødet for Christi svare Aag og kan lykønske

[89]) I den latinske Text er der Ordspil mellem *orare* og *arare* (bede og pløje).

sig selv til en ny og langt behageligere Maade at dyrke Gud paa.

For at være kort og for Fremtiden ofre saa meget som muligt paa den Laconiske Udtryksmaades Alter, vil jeg slaa mig til Taals med at fremføre eet Exempel af tusinde, for at man, som man siger, fra Borten kan slutte sig til Vævningen og kende Helvedes-Løven paa Kloen. Hin højst navnkundige Præst for Retfærdighedens Gudinde Samuel Puffendorf[90]) beretter i sin *Guddommelige Krigs- og Fredsret § II Side 44, 45,* efter en nyere fransk Skribent, at alle Kvinder af højere Stand i Spanien bære Rosenkranse, som nu om Dage vokse saa umaadeligt i Omfang, at de saa at sige synes at slæbe henad Jorden, og at disse højst gudfrygtige himmelvendte Sjæle have meget travlt med at bære disse under selve deres Junoniske Gang ad Gadernes Krumninger, ved Kortspil, paa Sladrestævner, ja endog — hvor afskyeligt — under de unge Mænds Caresseren, og naar de spottende udskælde

for Heks og Gud veed hvad, som Galden dem indgiver[91]).

Et vist Antal Opramsninger af *Paternoster* og *Ave Maria,* alt efter som de større eller mindre Kugler falde dem i Hænderne, paahviler nemlig disse højst christelige og kyske Ribben[92]) som daglig Bestilling, om end Sjælen er fraværende, til Profit for den lede Satan.

At vore Forfædre her i Landene to hundrede Aar inden vor Tid have siddet fast i samme Hængedynd, derom tillade klare Bevisligheder os ikke at tvivle. Til Sagens Belysning, Papismens Bespottelse og Læserens Morskab har jeg Lyst til at hidsætte en her i romersk Dragt iklædt[93]) Legende, der staar ved anden Søndag i Advent paa det ottende Blad i den højst sjældne Bog: Lunde-Kanniken Christiern Pedersens berygtede *Jertegns-Postill*[94]).

[90]) Den fremragende tyske Retlærde Sam. Pufendorf (1632—94), en af den moderne Statsrets Grundlæggere, virkede en Tid lang som Professor i Lund, senere som svensk Historiograf, og til Slut i Kurfyrsten af Brandenburgs Tjeneste. [91]) Citat af Horats. [92]) Der sigtes naturligvis til Bibelens Fortælling om Evas Skabelse; Ordet betyder her altsaa Evadøtre. [93]) d. e. til Latin oversat. [94]) Lundekanniken Christian Pedersen (c. 1480—1554) udgav 1515 i Paris sin bekendte Jærtegnspostil, der sammen med »Vor Frue Tider« og »Om at høre Messe« tilhører hans katolske Periode. Pontoppidan anfører, som nævnt, hans Ord i latinsk Oversættelse; her gengives de ordret efter Originaltexten (C. P.s danske Skrifter ed. Brandt og Fenger I (Kbh. 1850)).

Uii læse at det vor en bødel, som hedrede Jomfru maria met en Aue maria, naar han gik fram for hendiss billede, oc befol sig hende i wold. En dag som han bad til Jomfru maria, da kom domerens bwd at han komme skulle at henge en mand; der han kom paa vegn, da wor der nogre hanss fiender som sloge hannwm ihiel. Der wor oc i samme by en god gudelige prest, som plegde at gonge om alle kirke gaarde som i byen vaare hwer nath. Der han kom paa vor Froe kirke gaard den nat effter at samme bødel slagen wor, Da saa han der ganske meget folk, blant hwilke han kende mange som han tilforn leffuendis kend hagde. Thii sagde han til en aff dem: hvad betyder det at her nw er saa meget folk? Han suarede hannwm: Bødelen her i byen vor slagen i hiel i dag, oc difflene haffue fanget hanss siel oc sige at hwn hør dem til. Men iomfru maria siger twert emod at hwn hør hende till. Nu stonder dette folk her at høre dom der om, Thi At den Alsommectiste gud, som er en streng oc retwiss dommere, skall nw komme aff hiemmelen oc døme dem emellem. Da tencthe presten ved sig: ieg vilde at ieg kwnde nogen sted skyule mig her, at Jeg motte høre denne dom. saa krøb han vnder noget tømmer. der han hagde skyult sig, da saa han den Alder veldigste domere komme sidendiss paa en domstol, och hanss benedide moder Jomfrw maria meth. Saa komme de grwmme dieffle gongendiss och framledede bødelenss siel, som de suarlighe bundet hagde, oc beuissde, ath hwn for mange honde store synder skyld, som han bedreffuit hagde, vor dem rettelige tilfalden. Her emod swarede Jomfrw maria, at i den time han døde da tiente han hende, oc befol hende sin siel, oc der fore wor hwn hende retthelige tilfalden. Den tiid dommeren dette hørde, da ville han icke fortørne sin alder keriste moder, Oc han vilde icke helder gøre diefflene nogen vreth. Thii gaff han saadan dom, at sielen skulle komme til kroppen igen, at han motte gøre plict oc bod fore sine synder, (NB. i hemmeligt Skriftemaal) *Oc befol at sige Pawen i Rom, at han skulle lade gøre serdelis kirkenss almyndelige bøn for hannwm. Saa spwrde der en at, hwo pawen dette sige skwlde. Da suarede iomfrw maria, kalder hiid den prest som der haffuer skywld sig. da han kom, tha fick hwn hannwm en deglig rosen och sagde: før den til pawen Oc sig hannwm dette dw seet oc hørt haffuer.*

Oc antworde hannwm denne rosen til iertegen. Den tiid pawen saa samme deglige rosen, da trode han fulkommelige det presten hannwm sagde oc lod fulkomme forneffnde bøn. Siden bleeff samme siel frelst och kom til hiemmerige. Diid at komme oc der at bliffue det vnde oss gud alsommectiste!

Vi støde her paa Kilden til Almuens Overtro, der taabeligt sætter sin Fortrøstning til den ydre Gudsdyrkelse. At have dyrket den hellige Jomfrus Billede og bedt til det paa Grænsen mellem Liv og Død samt endelig at faa Afløsning for sine Synder ved hemmeligt Skriftemaal var efter disse halvblinde Folks Mening tilstrækkeligt til at fremme denne Sjæls Frelse. Lader os tilstaa, at nu er — lovet være Gud — ved Reformationens Hjælp den vigtige *Artikel om Retfærdiggørelsen* gengivet sin Renhed. Den Dag idag genlyde vore Prædikestole og have alt mange Aar tilbage genlydt af den gyldne Sandhed, at ikkun et sønderknust Hjærte og en Tro, der forlader sig paa Frelserens Fortjeneste, og som aldrig berøves sine Frugter, nemlig et rent Hjærte og en besejret Synd, hjælper til at erhverve Guds Naade; nogen anden Frelses-Maade anerkender vor evangeliske Kirke ikke.

Ikke desmindre tør man ingenlunde fragaa Existensen af den ugudelige Fortrøstning til *gjort Gerning,* som fremkalder Sukke af Brystet paa saa mangen en redelig Sognepræst, i Særdeleshed af dem, som leve paa Landet; dette Vellystningernes skammelige Anker, som sagtens kan dysse Samvittigheden over et skarnagtigt Levned i Søvn. Heraf har den straalende By Rostocks Lys, den salige Doctor Henrik Müller[95]) taget Anledning til at fremkomme med en Ytring, som Adskillige for den usædvanlige Skrivemaades Skyld have fundet noget lastværdig, omendskønt alt, hvad der revser Synden, mindst af alt er dadelværdigt: nemlig at *der i Lutheranernes Kirker gives en Firhed af Afguder, bestaaende af Alter, Døbefont, Prædikestol og Skriftestol;* den salige Müller har nemlig herved tilkendegivet, at Ypperligheden af disse Tings hellige Brug opvejes af Skaden ved deres hyppige Misbrug, naar der gemenligt tillægges dem saadanne Virkninger som de slet ikke have, idet Over-

[95]) Heinrich Müller (1631—75), Professor i Rostock, var en meget frugtbar Forfatter af teologiske og opbyggelige Skrifter.

troen venter sig, at Følgen af Prædiken, Skriftemaal, Afløsning og den hellige Nadver vil i Henhold til Fortjenesten ved gjort Gerning altid for Alles Vedkommende være Salighed.

Hvo der ret har gennemskuet Almuens Indbildning om Gudsdyrkelsen, han vil sagtens helt og holdent tiltræde min Mening, naar jeg paastaar, at Maalet nu om Dage efter Papisternes Skik agtes ringe, og at ikkun Midlerne holdes i Ære. At det for os oprejste Maal er saavel *vor Herliggørelse* i Himmelen som *vor Helliggørelse* paa Jorden, der bør gaa forud for hin, og *vor daglige Genfødelse i Guds Billede,* er Ingen uvidende om. Altfor sikker paa denne i sin unyttige Andagt har Almuen ikkun at skaffe med de ydre Skikkes Skaller. Hvo der hver Søndag har været til Stede ved den hellige Læst, har opnaaet Præstens Velsignelse, har beskærmet sig med det hellige Korses Tegn, hvert Fjerdingaar eller i al Fald hvert halve Aar har været til Skrifte, har mærket Skriftefaderens Haand lagt paa sin Isse, og for Alteret er blevet delagtiggjort i Christi Kød og Blod, han menes allerede at have Foden indenfor Himmelens Port. Naar bare Morgen-, Bord- og Aftenbønnerne overfladisk og søvnigt fare hen over Læberne, og man af og til umager sig lidt med den hellige Læst og med Psalmesang, venter den forgiftige Fortrøstning til gjort Gerning sig sikkert, at der er ingen Nød paa Færde, endog for alle Elskere af vitterlige Forbrydelser, i hvis Hjærter den Helligaands Straaler næppe nogensinde have skinnet. Mere end een Gang er min Forbavselse bleven vakt af de over denne eller hin Mands glødende Fromhed i Hobevis opdyngede Lovtaler, med følgende Tilgift: de aagre med Korn; de finde, at i enhver Sag lugter Profiten godt; de knejse med Kammen, og saa fremdeles. Naar man desaarsag spørger, hvordan nogen Fromhed kunde have Sted sammen med den Slags Skarnsstykker, da svares der for ramme Alvor, at om Nogen nogensinde have udmærket sig ved Fromhed, saa er det dem, eftersom de aldrig forsømme Gudstjenesten, og deres Huse bestandig genlyde af Morgen- og Aftenbønner.

Hvor fyrigt bør ikke enhver oprigtig Ordets Tjener anvende alle sine Kræfter paa, at denne lønlige Papisme jo før jo heller kan gaa til Grunde, beslægtet, som den er, med den Bøddels Fromhed, som vi ovenfor have omtalt. Hvor nødvendigt se vi

ikke at det er, at Præsterne indprente deres Tilhørere, at Midlerne i og for sig uden Hensyn til Maalet ere lamme og linkende, og at Bønner, der bare fremsiges med Læberne, og Psalmer, der bare afsynges, ingenlunde have Guds Naade til Følge, men at det er ude med de Dødeliges Frelse, naar Skikkenes ydre Udøvelse oprejses som de Hercules-Støtter, ud over hvilke Religionen ikke kan sejle![96]) Rettesnor for vore Handlinger bør være Guds Villie, hvilken, efter Paulus' Ord, ikke er den ene eller den anden Kirkeskik, men (mærk vel!) *vor Helliggørelse, nemlig saaledes, at vi vænne os af med det Onde og lære os det Gode*[97]). Hvad Midlerne ikke hernede udrette til vor Helliggørelse, det haabes de forgæves at skulle udrette til vor Herliggørelse, saasom Ingen uden Helliggørelse skal se Gud, og intet vanhelligt og urent kommer ind i det himmelske Jerusalem.

Dog, den søvnige Verdslighed tænker sorgløst, at dette ikke staar saa uryggeligt fast, at man ikke nok kan komme i Himmelen ad en anden Sti end den, som den hellige Skrift viser. Ad hvilken mon? Har den selv udtænkt sig en eller anden Frelses Beskikkelse? Den papistiske Galskab bilder sig ind, at Himmelen staar aaben for dem, der paakalde Guds Moder og andre, som Rom har ophøjet med sin Forgudelse, for dem, der fromt drage paa Pilegrimsfærd, afholde sig i syv Uger fra Kødspiser, uddele Almisser, købe sig Aflad, og saa fremdeles. Saa vidt i Galenskab (der trænger haardt til at cureres med Nyserod)[98]) gaar dog Ingen af os, hvilket skyldes Guds Naade; her er ingen ny og forunderlig Religion at forundres over; med Midlerne forholder det sig rigtigt nok hos os, men for det meste ikke saa med Maalet og med Maaden. Almuens Enfoldighed afviger umaadeligt fra det rette Maal og Maade, naar den ikke vil lade sig overbevise om, at de Befordringer, som føre os i Guds Favn, først maa udrive os af vor Synde-Trang, og at Gud ikke paa den Maade lader sig bevæge af Midlernes Brug, at han ser igennem Fingre med Forseelser, som man endnu ikke har givet Løbepas, men stadig elsker af ganske Hjærte.

Vi disputere her ikke om Kejserens Skæg, velagtbare Læser,

[96]) Hercules-Støtter betegnede i Oldtiden Gibraltarstrædet, udenfor hvilket det ikke var raadeligt for Sømændene at sejle. [97]) Jfr. 1. Thess. 4, 3. 1. Pet. 3, 11. [98]) Anvendtes i Oldtiden som Middel mod Afsindighed.

men om selve Religionens Hovedpost; vi bestræbe os for at løse Sorgløshedens gordiske Knude, hvor den endnu ikke er løst af Guds Ords tveæggede Sværd, ved stadigt, ikke en enkelt Gang eller ved et enkelt Ord, at inddryppe i ethvert Menneske den Sandhed, at han udretter aldeles intet til sin Frelse, hvis han ikke først har udrettet noget for sin Helliggørelse. For Exempel gavner Sabbathens Helligholdelse mig kun for saa vidt som jeg aflægger mit vanhellige Sind, river mig løs fra Verdens Vellyst, og søger Hvile i Gud; kun for saa vidt er Afladelse af mit Dagværk mig tjenlig, som jeg gør mig føjeligere end Voks for den Helligaands Arbejde; kun for saa vidt gavner mig Skriftemaal og Afløsning, som min egen Sønderknuselse formeres, idet jeg bortstøder enhver Indbildning om og Fortrøstning til egen Retfærdighed; kun for saa vidt hjælper mig den hellige Nadver, som jeg efter Peters hellige Ord gør mig delagtig i Guds Natur[99]), saaledes at jeg sammen med Christi Kød og Blod ogsaa giver hans Aand Adgang, og at jeg bliver i ham og han i mig til største Frugtbarhed og Grøde; kun for saa vidt har min Læsning Værd, som Guds Væsens og Villies Lys tilstrømmer min Forstand, og som min Tilbøjelighed til Vellysternes Syndefald lægges i Tøjle; kun for saa vidt er min Sang og Bøn mig nyttig, som de løfte mit Hjærte opad, berede det løftede Hjærte til evig Omgængelse med Gud, og fra Himmelen bringe det beredte Hjærte Kræfter til den christne Fromheds Formerelse.

Se, saa vidt strækker sig Midlernes Saligheds-Tarv, men ikke en Fingersbred længere; af deres fromme Brug flyder meget Godt for dem, der ikke skyde Slaa derfor, af deres ugudelige Misbrug lige saa meget Ondt for de Opsætsige, idet Naaden og Guds vanhelligede Navn taber sin Kraft, hvoraf Følgen bliver, at selve Livets Ord omskiftes til Ligstank og Frelse-Midlet til end svarere Fordømmelse, som Paulus siger i Særdeleshed om uværdig Æden og Drikken[100]), hvilket Ord dog med samme Ret tør anvendes paa hele Gudsdyrkelsen. Hvis der var nogen Trøst at hente i gjort Gerning, saa vilde aldrig Frelseren være udbrudt i disse Ord, Matthæus 7: »Ikke enhver som siger til mig: Herre, Herre! skal indgaa i Himmeriges Rige, men den

[99]) 2. Pet. 1, 4. [100]) 1. Cor. 11, 29.

som gør min Faders Villie, som er i Himmelen«; *ikke heller Esaias i disse Ord, Capitel 1, Vers 11 og følgende:* »Hvad skal jeg med Eders mangfoldige Offre? siger Herren; jeg er mæt af Brænd-Offre af Væddere og af det fede Kvægs Fedme, og jeg haver ingen Lyst til Blod af Stude og Lam og Bukke. Naar I komme at ses for mit Ansigt, hvo haver krævet dette af Eders Haand, at træde paa mine Forgaarde? Bærer ikke mere frem forfængeligt Mad-Offer, det er mig en vederstyggelig Røgelse; paa Ny-Maaneder og Sabbather, og naar I kalde Forsamlingen tilsammen, kan jeg ikke lide Uret, eller paa Forbudsdagen. Min Sjæl hader Eders Ny-Maaneder og Eders bestemte Højtider; jeg er ked af dem, jeg er træt af at fordrage dem. Og naar I end udbrede Eders Hænder, da vil jeg skjule mine Øjne for Eder, ja, om I end meget beder, hører jeg dog ikke; thi Eders Hænder ere fulde af Blod. Toer Eder, vorder rene, borttager Eders Idrætters Ondskab fra mine Øjne, lader af at gøre ilde! Lærer at gøre Godt, søger Ret, hjælper en Fortrykt til Rette, skaffer en Faderløs Ret, udfører Enkens Sager«. Og saa fremdeles.

Heraf uddrages den aldeles sikre Slutning, at om man end daglig slugte hele Psalmebogen og hele Bønnebogen, hver Løverdag gik til Skrifte og hver Søndag til Alters, og ikke sparede paa Tiender og paa Almisser, men uden at dertil kom nogen Genfødelse, nogen moralsk Forbedring, saaledes at man blev ved med at være den samme Gniepind, den samme Drukkenbolt, den samme Mand af tre Bogstaver[101]), den samme Gravskænder af Andres Rygte, da en Neger, som man siger, ej kan blive hvid — saa vil man ved sin indbildte Religion ikke snarere undgaa Helvedes Svælg end de Romersk-Catholske og Jøderne ved deres gjorte Gerninger.

§ 2.

Papistiske Bønner og Sange.

Hernæst vil jeg hvæsse min Pen imod adskillige Bønner og Sange, som ere Levninger fra Papismen, idet jeg vil tilkendegive nogle, som ere komne mig for Øre, fornemmelig for alle mine velagtbare Colleger i det hellige Embede. Jeg genkalder

[101]) Der menes Tyv.

mig i min Erindring, at jeg i min Barndom har lært af en Pige i mine Forældres Hus en vrøvlagtig og af Papisme slemt ormstukken Remse, som endnu er meget brugt, af følgende Ordlyd: *Det var om en Lang-Fredags Morgen Vor HErre gik i sin Urtegaard, der taalte han Sved og blodige Taare. Faderen talede til sin Søn: Min Søn, stat mandeligen, strid haardeligen, Døden er endelig, Glæden er ævindelig. Hvilket GUds Barn, der læser dette* (NB.) *tre Gange om Aftenen og Morgenen* (NB.) *førend hand æder af denne Verdens Brød, skal aldrig lide Helvedes Nød*[102]). De sidste Ord: *Hvilket Guds Barn der læser dette* o. s. v., ansaa det taabelige Kvindfolk for en Del af Bønnen, og uagtet den fra først til sidst bestod af lutter Skarnagtighed, lod hun aldrig nogen Morgen- eller Aftenstund gaa unyttet hen, uden at fremsige denne Formular, hendes indbildte Skærm og Skjold, hvortil jeg blev Ørenvidne paa Grund af Naboskabet, idet min Seng var redt dér i Nærheden i Barnekammeret. Og at det er saa langt fra, at denne Archytas' Skralde[103]) har haft Eneret paa denne Bøn (hvis Slutning jeg ikke veed om jeg snarest skal kalde et Slumpetræf eller kildrende for Kød og Blod), at denne Kræftskades Smitsot snarere grasserer allevegne rundt paa Landet, hvor Overtroen hersker — derom er jeg bleven belært af sørgelig Erfaring. Hvor stor en Fare der herfra truer Sjælen, kan Ingen være blind for, da Bønnen omskiftes til ren og skær *gjort Gerning,* der ligesom Lægernes Pulver anordnes at skulle bruges tre Gange paa fastende Hjærte, nemlig som et alt andet end fastende Middel til Frelse. Jeg bærer ikke Betænkende om at paastaa, at dette Misfoster af en Bøn har dysset tusind Syndere i Sorgløshedens Søvn ved at kvæle alle hellige Prædikeners og Advarslers Virkninger. Thi naar Enfoldigheden har et saadant hemmeligt Middel forhaanden, tales der altid for døve Øren.

Her har du, oprigtige Læser, en anden Opskrift for Aftenbøn, af samme Sigte, og som endnu ikke helt er aflagt! *Naar jeg til min Seng monne gaae, tolv GUds Engle hos mig staae,*

---

[102]) Ohrt Nr. 1074 a. [103]) Archytas var en Matematiker og Statsmand fra Tarent i Syditalien (c. 430—365 f. Chr.). — Aristoteles omtaler (Politica VIII, 6) Archytas' Skralde, som man gav Børn at lege med, for at de ikke af Mangel paa Beskæftigelse skulde slaa Ting i Huset i Stykker. (Meddelt af Dr. H. Ræder).

een ved min højre, een ved min venstre Haand, to ved mit Hoved, to ved mine Fødder, to mig dekke, to mig nække, to mig Vejen viise ind i Paradiis[104]). — En værdiløs Bøn, som smager mere af Engledyrkelse end af Gudsdyrkelse! Men dog maa nødvendigvis den snakkesalige Overtro give den Vind i Sejlene, da den jo nemlig volder, at den Sovende er vel forvaret.

En jydsk Præst har fortalt mig, at da han i Skriftestolen spurgte en anden gammel Kone, som alt havde det ene Ben i Graven, om hun vidste nogen Bøn, saa svarede hun, at hun vidste ingen anden end sin Aftenbøn, og den lød saaledes: *Her ud maledictus* (paa det jydske Maal *maledeictus), Her ind Benedictus, her ud Ragirist* (betyder Djævelen), *herind JEsus Christ, her ud du lede Skaan, her ind du værdig Hellig Aand*[105]). Og naar hun bad den, plejede hun med en Fejekost at følge efter til Dørtærskelen for at drive Djævelen ud af sit Hus, men glemte sit eget urene Hjærte, hvor hun hellere skulde have holdt Rengøring. O hvilken svag Skygge af Religion!

At der gives *forskellige Læsemaader* af samme Bøn, har senere en højagtbar Mand tilkendegivet mig, hvilken mindes i Jylland at have hørt En bede sin Aftenbøn paa følgende Maade: *A ligger mæ paa mi hyver Ley, saa souer a paa vor Frou Frey*[106]), *her ud Ragirist, her ind Mari med JEsus Christ, her ud dit slem Skaan, her ind Mari med det lille Baan.*

Værdig til Alles Bifald er altsaa ogsaa en jydsk Piges Aftenbøn: *Tvi* (NB. her spyttede hun) *det sætter a mellem Deulen aa mæ; du giør di Finger for brey aa di Taa for laang, sagde Jomfru Mari; da skal a bind dem i en Silke-Traa, sagde JEsus. Vig bort, du Deuel aa I syv ond Aander, I Lucifer aa Salapax, Knevelhoved aa Klatast aa Smøirøu aa Skidentrintom. Saa sætter a vor Haris 12 Engler omkring mæ, 2 ve mi Hoved aa 2 ve mi etc., 2 ve hver a mi Bien, 2 ve mi hyver aa 2 ve mi*

[104]) *Nække* forklares af Pontoppidan ved: *bekvemmeligt at lægge Hovedpude under den Sovende.* Det er dog vel et Spørgsmaal, om her ikke oprindeligt har staaet: *nægte,* afklæde. — Ohrt Nr. 10716. — For Bønnens høje Alder taler dens Lighed med den Færingen Thraand ved Aar 1000 tillagte Bøn (Færeyjingasaga K. 56): Givne er Engle gode — ej gaar jeg ene ude — mine Fjed følge — fem Guds Engle, o. s. fr. [105]) Bønnen kendes bl. a. ogsaa fra Island; jfr. Feilbergs Ordbog III 6. — Ohrt Nr. 1068 a. [106]) Disse Ord oversættes af Pontoppidan saaledes: *Jeg lægger mig paa min højre Side og sover paa vor Frues* (d. e. Jomfru Marias) *Fred.* — Ohrt Nr. 1068 c.

venster Si; saa vil a si paa den Deuel, der skal giør mæ nøy i Giøsus Naun. Amen[107]).

Her følger atter en anden papistisk Bøn, rettet til den hellige Jomfru: *O Maria reene Møe, kom til mig naar jeg skal døe, luk mine Øjne, tæt min Mund, frie mig ud fra Helvedes Grund*[108]).

Sancte Lucie Aften, naar Pigerne ved Sengetid ere gaaede til Ro, plejer at frembringe talrige Digterinder, hvilke paa Modersmaalet give følgende Vers fra sig: *Lucia den blide skal flye mig at vide, hvis Dug jeg skal brede, hvis Seng jeg skal rede, hvis Barn jeg skal bære, hvis Kiæreste jeg skal være, hvis Arm jeg skal sove i*[109]). De efterfølges straks af den tilkommende Brudgoms Ankomst, der overalt med en Art Straaleskær fordriver Mørkets Dunkelhed.

Hid hører ogsaa et Par papistiske Viser, som jeg har fæstet paa Papiret efter en fattig gammel Kones Tilsigelse, der sang dem for min Dør. Da Konen blev adspurgt, om hun troede at det var sandt hvad hun sang, svarede hun: Gud forbyde at jeg skulde drage det i Tvivl! Det var netop et kort Begreb af den saliggørende Sandhed, som det var nødvendigt at tro paa. Den første af Viserne[110]) synes udplukket af den papistiske Bog om Jesu Barndom, en Skrabekage af Løgn og Digt.

Christus blev fød en Jule-Nat,
Lovet være JEsu Navn!
Da blev .en Stierne paa Himmelen sat
Udaf den Hellig Aand.
Maria lagde JEsum i Vuggen sin,
Lovet være JEsu Navn!
Hun svøbte ham i det hvide Lin,
Og saa den Hellig Aand.
Maria hende faldt Søvnen paa,
Lovet være JEsu Navn!
Borte blev JEsus i Vuggen laae,
Og saa den Hellig Aand.
Maria og hun blev sorrigfuld,
Lovet være JEsu Navn!

[107]) Ohrt Nr. 1070. — Denne og den foregaaende Bøn citeres S. 202 i Rasmus Nyerup, Alm. Morskabslæsning (1816). [108]) Ohrt Nr. 1079. [109]) Citeres i Rasmus Nyerup, Alm. Morskabslæsning (1816) S. 202. — Ohrt 897. — Thiele, D. da. Almues overtr. Meninger Nr. 619. — Tang Kristensen, Danske Sagn VII 983. [110]) Trykt som Nr. 97 i Sv. Grundtvig, Danmarks gl. Folkeviser II S. 525.

Hun søger efter ham i Frost og Kuld,
Og saa den Hellig Aand.
Maria tog Kieppen udi hendes Haand,
Lovet være JEsu Navn!
Og saa gik hun ad Israels Land,
Og saa den Hellig Aand.
Der hun kom i Israels Land,
Lovet være JEsu Navn!
Da mødte hun Joseph sin kiære Mand,
Og saa den Hellig Aand.
Hør du Joseph kiære Manden min,
Lovet være JEsu Navn!
Saae du ikke JEsum kiære Sønnen min?
Og saa den Hellig Aand.
Vel saae jeg JEsum kiære Sønnen din,
Lovet være JEsu Navn!
Hand gik udi sin Urtegaard ind,
Og saa den Hellig Aand.
Maria gik sig udi Urtegaard,
Lovet være JEsu Navn!
Der fandt hun JEsum blandt Blomster staae,
Og saa den Hellig Aand.
Hør du Jesus kiære Sønnen min,
Lovet være JEsu Navn!
Hvi giorde du mig den Angest og Qvide?
Og saa den Hellig Aand.
JEsus hand svarede Moderen sin,
Lovet være JEsu Navn!
Skal jeg ikke luge Blomsterne mine?
Og saa den Hellig Aand.
Jeg luger de stoere, jeg luger de smaae,
Lovet være JEsu Navn!
Dem, Torne bær, kaster jeg fra,
Og saa den Hellig Aand.
Dem, Torne bær, kaster jeg fra,
Lovet være JEsu Navn!
Jeg kaster dem i den mørke Vraa,
Og saa den Hellig Aand.

En anden af samme Mønt[111]).

En Jomfru reen oprunden er,
En Rose over alle Qvinder,
Hun er den venniste i Verden er,
Hun kaldes Himmelens Keyserinde.

[111]) Trykt som Nr. 96 i Sv. Grundtvig, Danmarks gl. Folkeviser II S. 518. Jfr. Lis Jacobsen, Mariskjold, i Edda 1923.

Hendes Hals saa hvid som Hermelin,
Hendes Kinder saa Roselig røde,
For hun var saadan en Jomfru fin,
Skulde hun vor HErre føde.

Gabriel Engel blev til hende sendt,
Til Jomfrue Maria med Ære:
Min Herre hand haver mig til eder sendt,
I skulle Christi Moder være.

Maria svarede saa der til,
Som GUd gav hende i Sinde;
Jeg er vor HErre hans Tienniste-Qvinde,
Mig skee alt efter GUds Villie!

Udi to snese Uger med Barnet hun gik
Foruden ald Sorrig og Møde,
Men det var paa en Juule-Nat
Den HErre hand lod sig føde.

NB. St. Stephan hand leder de Foler i Vand,
Aldt ved den liuse Stierne:
For vist er nu Propheten fød,
Som frelse skal ald Verden.

Kong Herodes hand svarede saa der til:
Jeg troer ikke denne Tale,
Foruden den Hane, paa Bordet staar stegt,
Slaar ud sine Vinger at gale.

Den Hane slog ud sine Vinger og goel
Vor HErre hans Fødsels Time,
Herodes faldt af sin Kongelig Stoel,
Af Sorrig begyndte at svime.

Kong Herodes bad sadle Gangeren graae,
Til Bethlehem lyster ham at ride,
Hand vilde der dræbe det lille Barn,
Som agtet (NB.) mod hannem at stride.

Maria tog Barnet udi hendes Arm,
Og Joseph tog Asnet tillige,
Saa reyste de giennem det Jødiske Land
Til Ægypten, som Gud dennem viiste.

Vel 14 tusinde Børn saa smaa
Deres Blod lod hand udgyde,
Men JEsus var 30 Miile der fra,
Før Solen den gik til Hvile.

§ 3.

Papistiske Ordsprog og Udraab.

I visse Landsdeles Ordsprog og Talemaader ere endnu Levninger af Papismen tilbage, saasom naar Almuen, som var den overbevist om Skærsildens Existens, siger om en alvorligt Bedende: *Hand bad som mand beder en Siæl af Pine.* Ligeledes: *Det vil jeg tage Sacramentet paa.* Naar Nogen nemlig fordum i Papismens Tid var falden i Mistanke, men dog ikke kunde overbevises om nogen Misgerning, var han pligtig at gøre sin Uskyld vitterlig ved at nyde eller rettere ved at misbruge den hellige Nadver; se Paul Hackenberger i *Middel-Tyskland,* 3. Afhandling, § 22, S. 89; denne Skændighed stadfæstedes paa Kirkemodet i Worms, 2. Regel, 5. Spørgsmaal[112]). — *Du kand fortiene dig Himmerig der paa,* hvilket smager af Fortrøstning til gode Gerninger. — *Hand er saa bange derfor som Fanden for Korset.* Man troede nemlig under Papismen, at Korsets Tegn skræmmede den Onde og Heksene langt bort.

I daglig Tale er paa Alles Munde Udraabene: *Hille Mari! Hille Mænd! jo saa Mænd, Mari mænd.* Altsaa Paakaldelser af Maria og Helgenerne, hvilke nu om Dage ere omskiftede dels til Eder, dels til Udraabs- og Forundrings-Udtryk. Heraf havde Kong Erik VII *Mændved* sit Tilnavn, idet han for at skaffe sine Ord Tiltro havde for Skik at sige: *Saa Mænd.*

§ 4.

Overtro vedrørende hellige Ting.

En anden Afdeling af Papismens Levninger udgøres af adskillige af Almue-Overtroens Meninger og Handlinger, som tillægge Sacramenterne eller de til disse hørende Ting en verdslig og i hvert Fald urimelig og uhørt Virkning, og til den Ende misbruge disse. Til Exempel have enfoldige Folk, som de selv tilstaa, ikke sjælden, naar de ere syge, Hastværk med at nyde den hellige Nadver, for at Sygdommen des snarere kan naa sit Højdepunkt og med det første vende sig enten til Helbredelse

[112]) Paul Hachenberger (1652—81) var Professor i Heidelberg, Jurist og Historiker, og udgav bl. a. det her anførte Skrift. — Med Kirkemødet i Worms sigtes antagelig til det store Møde 1121, hvorpaa Konkordatet mellem Kirke og Stat afsluttedes. — Jfr. Junge (Danm. Folkeminder Nr. 13) S. 222 f.

eller til Døden *(at Sygdommen skal bryde sig)*[113]). Og selv om en saa forfængelig Tanke aldrig falder selve den Syge ind, saa paakommer den dog Slægtninge og Venner, hvilke, kede af Sygelejet, tragte efter snarest muligt at faa at vide, hvad for Udfald Feberen vil faa. Denne højst ugudelige Overtro og Misbrug af Sacramentet er efter min Mening fremkaldt af den Erfaring, at *de* Lidendes Lemmer, hvis Liv hænger i en noget længere Traad, vitterligt ret ofte efter Nydelsen af den hellige Nadver komme ikke saa lidt til Kræfter. Hvorfor? Fordi Afløsningen og den paafølgende hellige Nadver ved sin vederkvægende Trøst stundom bortskyller den onde Samvittigheds bitre Malurt og, hjælpende Naturen med sin Lægekunst, lidt efter lidt jævner den Vejen til Bedring uden at ænse Forhindringer.

Men saaledes raisonnerer ingenlunde den overtroiske Enfold, der tillægger Sacramentet og fornemmelig den indviede Kalk en vis lægende og naturlig Virkning. Derfor er der saa mange, der bejle til Levningerne af Messevinen og tigge Degnene eller om de tør Præsterne selv om den[114]). Jeg haaber ikke at sige noget mod Sandheden stridende, naar jeg betegner Opfinderne af dette Lægemiddel som kutteklædte Kloster-Kvaksalvere. Hvor vidt udbredt denne Overtro har været mange Aar efter Reformationen, angiver den femtende Regel fra Landemodet i Odense Aar 1568: »Herefterdags (jeg slutter heraf, at det hidtil havde været Skik) maa ikke af nogen Præster gives saakaldet indviet Vin mod Susen for Ørene eller andre Sygdomme, under Straf af Embedsfortabelse«[115]).

Af samme Surdejg ere følgende af Almuens overtroiske Meninger: at de sortladne Børn efter Daaben blive hvide; at den, der er bleven bidt af en gal Hund, kommer sig, naar han bliver brændt med en gloende Kirkenøgle; at man skal skære nogle Trevler af *Christentøjet* og sy dem ind i de spæde Børns Svøb, for at de ikke skulle blive forbyttede af *Underjords-Folk;* at det Regnvand, der samler sig paa Gravstenene, fordriver Vorter[116]); at *Kirke-Gaards Jord* eller *Christen Jord,* drysset i Sengklæderne, vil fremme den Syges Ro; at man skal sætte smaa udøbte Børn paa syge Kvæghøveder, for at de skulle komme sig; hvilket Lægemiddel fordum i den Grad har taget

[113]) Jfr. Junge (Danm. Folkeminder Nr. 13) S. 221. [114]) Jfr. Thiele, D. da. Almues overtr. Meninger Nr. 537. [115]) Jfr. Junge S. 222. [116]) Jfr. Thiele Nr. 460.

Overhaand alle Vegne, at højsalig Kong Christian den Fjerde har bestræbt sig for at modvirke det ved et aabent Brev til Biskopperne, som vi indsætte her for dets Alders Skyld.

Vor synderlig Gunst tilforn.
Eftersom Vi allernaadigst komme i Forfaring stoer Ugudelighed paa Lands-Byerne mangesteds at gaae i Svang, med u-døbte Børn paa siugt Qvæg at sætte, i den Meening, det der af skulde blive helbredet. Da, paa det saadan Superstition og Diævels Gierning herefter kand blive forekommet, bede Vi Eder og naadigst ville, at I paa Landemode Provsterne og Præsterne i Eders Stift saadant foreholde og derhos alvorligen befaler, at de flitteligen i agt haver, at slig og (NB.) *andre Paafund, som stride imod GUds Ord, ingensteds udi deres Sogner begaaes, meget mindre med nogen udi slig Fald seer igiennem Fingre, saa fremt de ikke dertil selv vilde svare og tilbørligen straffes. Dermed skeer Vor Villie befalendes Eder GUD. Skrevet paa Vort Slot Kiøbenhavn den 8. Octobris 1645.*

Under Vort Signet
Christian[117]).

Hidhen høre ogsaa andre Daarskaber, som Kvinderne i mit Sogn kunne udenad paa Fingrene. En Barselkone, der efter Barnefødslen atter skal indledes i Kirken, maa vogte sig for at røre ved den indledende Præsts Kjole eller ved Kirkedøren, ellers vil det spæde Barn blive til bare Bylder og faa lige saa mange Hævelser som Kirkedøren har Nagler; men har man overtraadt denne Lov, og det spæde Barn bovner af Bylder, saa skal man, ret som baade Gift og Modgift udsprang af samme Kildevæld, i Tavshed holde det lille Nors Skjorte op til Kirkedøren, og naar det er gjort, faar det snart sin Helse igen.

§ 5.

Misbrug af Korsets Tegn.

Det hellige Korses Tegn maa, som Megalander[118]) siger, ogsaa henregnes blandt de Ting, der af Almuens Overtro mis-

[117]) Jfr. Thiele Nr. 260. [118]) Megalander er Græcisering af Navnet Grossmann. Der kendes flere Theologer af dette Navn, blandt hvilke den ældste er Caspar Grossmann (1495—1545), Ærkedegn i Zürich, der bl. a. har skrevet Kommentarer til Apostlenes Gerninger og Paulus' Breve.

bruges som kraftige Vidunder-Midler mod Tusindkunstnerens[119]) Kunster og Heksenes Practiker; heraf kommer den gamle papistiske Talemaade: *Hand er saa bange derfor som Fanden for Korsset.* Almuen troer for ramme Alvor, at denne Figur er i Besiddelse af en magisk Kraft, uden Persons eller Tings Anseelse; thi selv livløse Ting tegnes med Kors. I Kirken, naar Præsten lyser den offentlige Velsignelse, tegner Enhver sig med Korset, han være sig nok saa ugudelig og uden Sämkvem med den Korsfæstede.

Hermed rimer sig den ikke ukendte Anecdote, at Djævelen engang, da han stillede sig i Nærheden af et saadant Menneske og saae, at denne skrækslagen tog sin Tilflugt til Korsets Tegn, udbrød: *Tønden er tom, om end den er mærket!*

Baade Peer og Povl[120]) veed Besked om, hvor stor en Hellighed Rom har tillagt de saakaldte Korsfaner eller hellige korsbærende Bannere, hvilke, medens Krigen blussede i Orienten i det 11. og 12. Aarhundrede, tilbødes de christne Fyrster, naar de rustede sig til Hærtog mod Saracenerne; hvoraf ogsaa, saa vidt man kan skønne, *Danebrogs*-Fanen har haft sin Oprindelse, hvilken man foregav at være nedfalden fra Himmelen, medens Valdemar den Anden tordnede mod det hedenske Livland, for at Krigeren skulde skyde Hjærtet op i Livet og gaa des hidsigere løs paa Hedningerne, naar han først var underrettet om Himmelens Bistand og om Kampens heldige Fortgang. Med dette Paafund kappes, om jeg ej tager fejl, i Tarpejisk[121]) Træskhed det *Constantinianske* Korses Luftsyn, som udmærkede sig ved denne Indskrift: *I dette Tegn skal du sejre*[122]).

Men tilbage fra Udflugten. At Korsets Tegn er helligt og dets Brug god, turde aldrig Nogen ville nægte, men ikkun for de Gode, som tilhøre den korsfæstede Christus og, tilskyndede af den brændende Kærlighed, hvormed de omfatte ham, korsfæste deres Kød og Blod og med deres Kød og Blod deres Be-

[119]) Djævelens. [120]) I Originalen staar med et fra Horats' Satirer 1, 7, 3, hentet Udtryk: Alverden, lige fra surøjede Personer til Barberer. [121]) Der sigtes til Romerinden Tarpeja, som ifølge Sagnet forraadte sin Fødeby til Sabinerne. [122]) Der sigtes til det kendte Syn, som Konstantin den store efter Fortællingen havde lige inden sin Sejr over Maxentius ved den milviske Bro tæt udenfor Rom.

gæringer og Vellyster, agtende det ringe at hedde Christne uden tillige at være, om jeg saa maa sige, *Korsdragere* og vise Christi Kors frem som deres berømmelige Tegn, et Tegn over alle de Hovmodiges berømmelige Epocher og berøgede Billeder, idet de udraabe:

— — Christi Kors vor Hæder!

Men paa den anden Side, lige saa lidt som Svin kunne døje Merian[123]), lige saa lidt have de Uigenfødte med Christi Kors at skaffe, hvilke efter Apostelens Ord gaa rundt som Fjender af Christi Kors[124]). Ikke desmindre lader disse Menneskers umaadelige Miskmask sig have til Bedste af deres Fortrøstning til dette Tegn. Hvorfor? Fordi jo mindre det indprentes i Sjælen, des hyppigere anvendes det paa Legemet, til ikke liden Spot for Djævelen, hvis Hjærte, om jeg saa maa sige, aldrig synker ned i Bukserne paa ham, som det hedder, ved Synet af slige gækkelige Vaaben, naar ikke dertil kommer den fulde og for Helvede skrækindjagende Rustning, hvorom Paulus taler i Brevet til Epheserne, 6. Capitel.

Iblandt de adskillige Misbrug, som det hellige Korsets Tegn er udsat for, turde man vel nok kalde *den* den paa een Gang taabeligste og ugudeligste, at det bruges til at beskærme de umælende Dyr, ja, ikke nok hermed, endog de livløse Ting, for at der ikke fra Heksenes Side skal true dem nogen Fare for Fortryllelse, hvilket gemeenlig af vore Landsmænd kaldes *at forgiøres*. Thi vi vide, at dette er Betydningen af den blandt det svagere Køn endnu højst gængse og af Papismen affødte Skik, at man beskærmer Ægte-Sengen, medens man sover, med Korsets Tegn, for saaledes omhyggeligt at drage Omsorg for, at det forenede Pars gensidige Ægte-Kærlighed ikke skal forrykkes af nogen fredsforstyrrende Usamdrægtighed; ligesaa, naar man med Korsets Tegn beskærmer Brødet naar det brydes, Smørret, mens det saltes, Marken, naar den tilsaas, for ikke at tale om utallige andre Lejligheder, som overhovedet intet have med Christi Kors at skaffe. Men skal man vogte sig for Misbrug, saa maa man nødvendigvis mene, at Tegnet ene og alene bør indskrives i Christi Lemmers Hjærter.

[123]) Denne Sætning anfører Pontoppidan efter den romerske Forfatter Gellius i 2. Aarh. e. Chr. (Fortalen § 19). [124]) Paulus' Brev til Philippenserne 3, 18.

§ 6.

Overtroiske forebyggende Midler.

Her møder jeg en ny Art af Overtro, hvorved der tillægges de naturlige Ting en vis overnaturlig Virkning, som ingen Forbindelse har med sin indbildte Aarsag. Ikke des mindre lover Almuens Galenskab sig endnu den Dag idag med stor Graadighed af disse helt igennem latterlige Midler Bjærge af Guld, idet deres Afguder, som de foretrække for det guddommelige Forsyn, stjæle Hjærterne fra den sande Gud; thi letsindigt overtrædes det første Bud, der bydes os at ære og elske Gud og alene sætte vor Lid til ham, om end alt hvad der anvendtes af Midler svarede til vor Fornuft eller andres Visdom, naar Guds Ord ikke svarer dertil.

Af de overtroiske Midler, som vi her gennemhegle, ere nogle *forebyggende* eller *beskyttende Midler,* som skulle afværge Ondt, og andre *Helbredelses-* eller *Læge-Midler,* der skulle fordrive det Onde. Til at modvirke Heksenes og selve deres Bannerførers Djævelens Anslag kender den nordiske Enfoldighed intet andet eller kraftigere Middel end Majrøn; fornemmelig paa Valborgs Aften, da Heksene efter Almuens Tro holde Stævne, overskygges derfor visse Steder i Huset, nemlig Stalde, Møddinger m. m. af Majrøns-Kviste. Overtroen er Skæbnens Gunst Tak skyldig, naar den faar fat i et af Majrøn forfærdiget Skrin, som ikke kan bestjæles. Og et utvivlsomt Haab om Vinding gryer, naar Majrøn leverer den Kærne-Stav, hvormed man kærner Smør af Fløde. I Viborg i Jylland og i de tilgrænsende Egne udpyntes Køerne paa Sanct Hans Aften med Kranse flettede af Pericum, for at ikke Heksene skulle stjæle Mælken fra dem, eller de spændte Yvere slattes.

Til Beskærmelse for de udøbte Børn, som formenes at være udsatte for *Vetters* eller *Underjords-Folks* Forbytninger, haves et særdeles probat Middel, nemlig at vikle Staal eller, hvad der er det allerbedste, en Saks af Staal (maaske fordi den ligner Korsets Figur) ind i deres Svøbelister; læg dertil, at Kærlingerne undertiden foretrække at fæste to korslagte Naale paa dem. — En vid Mark aabner sig for de gamle Koner, naar deres Kærlinge-Snakketøj udgyder sig i Lovtaler over Hørfrø, som er Spøgelsernes Skræk[125]). — For at ikke de Koner, som dø i Bar-

[125]) Jfr. Oldenburg, Om Gienfærd (1818) S. 123.

selseng uden endnu at have født Barn til Verden, skulle forurolige Huset ved at gaa igen for at kræve den deres Børn tilkommende Røgt og Pleje, skal der i Kisten hos Ligene nedlægges Klædebon til Fostrene samt i hvert Fald Naal og Traad[126]). Ja, der findes endog Præstekoner af saa stor Enfoldighed, at de ikke undse sig ved paa denne Maade at te sig lige saa forrykte som deres Medsøstre, naar de lægge saadanne Lig i Kiste.

Arvesølv, lagt i det nyfødte Barns Badekar, skal efter Jordemødrenes Mening afværge Pengemangel. — Der gives de Folk, som altid gaa rundt og bære deres Efterbyrd (paa Dansk *Seyrsskiorte*[127]), maaske fordi de berøve alt hvad der er ondt Sejren) hængende paa Kroppen af sig, som en Art beskyttende Talismaner, der i Virkeligheden hindre, at man af Hjærtet kan udbryde:

— — *Mit Haab staar kun til Gud!*

Blegner, der sidde i Nærheden af Øjenlaagene, hedde hos Bønderne i nogle Egne *Koe-Bander,* og de have for Skik at udskælde Kvæget, naar det bøger imod dem med en vis Art Brølen, paa denne Maade: *Tvi dit Skarn, gid du faaer det selv!* Den Slags Brølen menes nemlig at trylle Blegner frem hos en[128]).

§ 7.

Adskillige Forsigtighedsregler.

Til disse og tusinde andre Daarskaber, der positivt *begaaes,* komme mange andre, som bero paa at man *undlader* noget og vogter sig for visse Ting, der med Urette synes Overtroen mistænkelige, uagtet ingen Natur-Forsker kan iagttage nogen Forbindelse mellem de formentlige Aarsager og deres indbildte Virkninger. Saadanne Love fremsættes af Draco[129]), jeg mener Dragen i Afgrunden, for at Guds Bud kunne blive foragtede

[126]) Jfr. Indledningen S. XX. XXVIII. [127]) Ved Sejrsskjorte forstaas egentlig ikke Efterbyrden, men Fosterhinden, som stundom ved hurtig Forløsning kan blive siddende udenom Barnet. Om de til denne knyttede overtroiske Forestillinger henvises til Feilbergs Ordbog III 178. [128]) Ohrt Nr. 507. Jfr. Thiele, D. da. Almues overtr. Meninger Nr. 456. [129]) Navnkundig Lovgiver i det gamle Athen. Der foreligger her et Ordspil mellem hans Navn og det latinske Ord *draco,* en Drage.

og begravede i dyb Glemsel; hvisaarsag ikke Faa, som end ikke med det yderste af Læberne nogensinde have rørt ved den christne Gudsfrygts Børnelærdom, med største Graadighed have slugt alle Kærlinge-Philosophiens Regler,

som alle Piger smaa før ABC maa lære[130]).

Herhen høre hele Vognlæs af Fejeskarn. Til Exempel maa en frugtsommelig Kone, som vil undgaa en meget haard Barselseng, vogte sig for uforvarende at færdes over de Reb, med hvilke Hestene tøjres, naar de græsse paa Grønsværets frugtbare Sletter[131]); og er hun tilfældigvis kommet til at færdes over saadanne Tøjr, fremskynder hun sin Død ved sin hæftige Sorg derover, og da har først den Onde og hans Redskaber rigtigt faaet deres Villie. Hun skal fremdeles vogte sig for at gaa hen over det Sted, som er bestemt til at hvæsse Knive paa, ellers vil hendes Livsfrugt faa en daarlig Mave; hun skal vogte sig for at lade Skræderen tage Maal af sig, ellers vil hendes Afkoms Klæder aldrig komme til at sidde net; hun skal vogte sig for at holde Garn for den, der vinder, ellers vil det spæde Barn faa skrøbelige Hænder; hun skal vogte sig for at deltage i Gudstjenesten paa Sanct Hansdag, af hvilken Grund veed jeg ikke; men at denne Overtro hersker over hele vor hjemlige *Lyksalighedens Ø,* jeg mener Fyn, det er mig berettet af baade den ene og den anden Præst dér fra Landet, hvisaarsag den Agtpaagivende let kan holde Tal paa de frugtsommelige Koner i hvilketsomhelst Sogn, eftersom enhver svanger Kvinde da holder sig hjemme, naar de Andre alle som een (som et sjældent Exempel til Efterfølgelse) møde i Guds Hus for ikke at blive regnede til dem, der ere med Barn. — At der gives Ting, for hvilke en frugtsommelig Kone bør vogte sig, er vitterligt nok; men kun saadanne, som lide af en naturlig Forvorpenhed, der kan indjage de Svangre Skræk, og ikke pure Indbildninger.

Jeg kommer nu til de Barselkoner, som endnu ej have haft deres Kirkegang eller deltaget i Gudstjenesten, hvilke end ikke Kærlinge-Læren lader være uden Ret, naar bare de omhyggeligt ville tage Vare paa sig selv og deres Afkom. De maa nemlig

[130]) Citat af den romerske Digter Juvenals Satirer (14, 209). [131]) Jfr. Thiele Nr. 378.

vogte sig for at gaa over et Hjulspor, ellers vil deres Barn blive løsagtigt. Desaarsag har Afkommet, hvis det i Tidens Løb maaske skulde træde i Venus' Tjeneste, en højst kærkommen Lejlighed til at skyde Skylden paa Moderens Uagtsomhed. Thi saadanne Helvedes Kunster have til Hensigt at faa *Skæbne-Troen* til at slaa rigtig dybe Rødder i Sindet; velkendte ere nemlig Almuens Talemaader om den lokkede Pige: *Saa var hendes Skiœbne, Hende var ey bedre Lykke forelagt,* hvorom mere andensteds.

Inden Barnets Daab sørges der ifølge Kærling-Retten for, at dets Klæder, naar de ere vaskede, ikke hænges til Tørre i Vinden; at der ikke laanes noget ud af Huset; at der ikke dér i Huset males Korn paa Kværn eller paa det Tidspunkt spindes[132]). Derfor skal man efter Spindestuernes Love afholde sig fra Rokken i den Uge, som ligger imellem Christi Fødselsfest og det ny Aars Begyndelse, fordi altsaa vor Frelser da endnu ikke er omskaaren[133]); hvilket, som jeg mindes, engang slap min Tjenestepige ud af Munden, idet hun, adspurgt om hvorfor hun i den Tid vægrede sig ved at spinde, for ramme Alvor svarede: *Fordi vor Herre er endnu en Hedning* eller paa hendes Alsing-Maal *Heen.*

O hvilket Mørke blandt Nordboerne, værre end i det yderste Nord! Hedninger kaldes nemlig de spæde Børn, saa længe de endnu ikke have faaet den hellige Daab, af de taabelige Bønder, som slutte fra det hellige Bad til Spinderokken, det er: fra Kæp til Krog, som man siger, og som holde fast ved de fædrene Overleveringer, men kære sig lidet om de himmelske Bud. Hvorfor? Fordi de forlade sig paa slig Løgn og løs Tale som paa den mest lysende Retfærdighed, hvad der ogsaa er den snedige Djævels Hensigt, hvilken ikke vil sky nogen Møje for at udvirke, at Guds Bud vejres hen. Dette fremgaar efter min Mening noksom alene deraf, at paa anden Juledag og anden Paaskedag ængste de Overtroiske sig for at sy, for at ikke Heste og Køer skulle blive halte, og for at bore Huller i Træ, for at ikke Gæslingerne skulle faa Værk i Navlen[134]); hvoraf ikke utydeligt kan sluttes, at naar bare man ikke syer eller borer Huller, saa har man iøvrigt Lov til hvilke Arbejder man lyster,

[132]) Jfr. Thiele Nr. 396, 682. [133]) Jfr. Indledn. S. XII f. [134]) Jfr. Thiele Nr. 290.

og naar bare ikke den anden Festdag vanhelliges ved at sy eller bore Huller, saa kan den første og tredie Festdag og alle de ugentlige Søndage efter Behag vanhelliges ved disse og andre Handlinger.

Endvidere forbyder de Enfoldiges indgroede Overtro, at der paa den første Dag, da Kvæghøvederne forlade de golde Græsgange og vende tilbage til Krybberne, sættes nogen Gryde over Ilden[135]); og den, som binder Køerne i Baasene, maa nødvendigvis være iført uldne Vanter, ellers maa man befrygte en usædvanlig haard Vinter og befrygte Lusesyge i Staldene; men hvis Dyrene skulde plages af Lus, skulle de bestrøes med Jule-Aske, det er: Aske, som stammer fra Christi Fødselsfest, maaske fordi Sanct Stephan, hvem anden Juledag er helliget, anses for Hovdyrenes Patron efter den ovenfor anførte papistiske Vise: *St. Stephan hand leder de Foler i Vand* o. s. fr.

Pigerne skulle, om de kunne, under Lysestøbningen lægge en Dæmper paa deres Talekunst, hvis de ikke ville have, at Lysene bestandig skulle sprutte.

Paa den Dag i Januar, som er helliget Sancte Agathe[136]), er det hos nogle af Nordmændene en Samvittighedssag at sætte Kam i deres Haar, fordi Agathe, en Jomfru, der udmærkede sig ved sit Levneds Hellighed og derpaa følgende Martyr-Krone, blev ynkeligt sønderflænget med en Jærnkam og saaledes fordum i Døden maatte smage hvad der var værre end selve Døden.

Den til Sanct Paulus indviede Dag[137]) sige de at være uskikket til noget Værk som skal vare.

For Blasius' Dag[138]) ryster og bæver den Art af menneskelige Amphibier, som lever af Fiskeri, og tør paa den Tid ikke betro noget Fartøj til Havet eller nogen Mennesker til et Fartøj, til at sønderslides af den barske Søndenvind.

Paa den fem og tyvende April[139]) undlade de Klogere af Bønderne at sønderskære Jorden med Plovjærn eller besvangre den med Sædekorn, for ikke at udsætte Kvæghøvederne for de vilde Dyrs Anslag.

Ejheller er der Mangel paa Regler, som Brudefolkene maa

[135]) Jfr. Thiele Nr. 272. [136]) St. Agathes Dag er den 5. Februar (!). [137]) Den 25. Januar. [138]) Den 3. Februar. [139]) St. Marcus Evangelists Dag (norsk: Gangdag).

iagttage. Bruden maa nemlig ved Bryllupsfesten vogte sig for at lade sig se af Brudgommen, inden hun i Smug har set ham, ellers ville de ingenlunde kunne forliges. Brudgommen maa vogte sig for selv at medbringe Redskaber til Kornets Beredning[140]) til Bryllupsgildet, men skal lade Andre række sig dem, ellers vil den nygifte Kones Bryster hovne op. Hvis den ene eller den anden af Brudeparret i Forvejen har været forpligtet ved et helligt Baand, skulle i Bryllupsnatten Tøflerne vende Hælene mod Brudesengen, for at ikke den afdøde Ægtefælles Genfærd, drevet af Skinsyge, skal komme og blæse ind i dem, for derved at indblæse Usamdrægtighed i Ægteskabet. Hvo kan ved at nævne sligt bare sig for Latter?

§ 8.

Lægende Midler.

Efterat vi nu have lært Almue-Overtroens *Beskyttelsesmidler* at kende, følge her nogle *Lægemidler,* af hvilke nogle ere overnaturlige og latterlige, ja med Afsky at sige bespottelige, medens andre ere naturlige og ikke i sig selv onde, men ikkun efter Omstændighederne, for saa vidt de blandes med hellige Ting og med Iagttagelse af visse Tider og Tegn, som gøre dem, jeg vil ikke sige: mistænkelige, men: afskyelige i christne Menneskers Øjne. Til den sidste Afart hører det nys omtalte Lægemiddel for Kvæghøveder, nemlig Jule-Aske. At Asken i sig selv indeholder en Syre, med hvilken lusede Dyr saa vel som utøjsbefængte Planter ved Foraarstid kunne cureres, er Ingen uvidende om; men at denne Aske just skal stamme fra Julefesten og nødvendigvis skal staa i Forbindelse med de hellige Tider, det stinker af tyk Overtro og Munkebedrag; thi det papistiske Præsteskab udstrakte fordum Religionen til alle mulige Ting, for at det selv og alt, hvad dets var, intetsteds skulde lukkes ude. — Hertil kommer et andet hos Almuen gængs Middel, nemlig at Gummerne paa Kvæghøvederne, naar de vandes efter Solnedgang og derved blive løse i Tænderne (vore Landsmænd kalde det *Soelskudt*), saa disse desaarsag næppe kunne hænge fast ved Kæbebenene, skulle gnides med en Blanding af

[140]) Det latinske Udtryk er hentet fra Vergils Æneide 1, 177.

Sod, Salt og Malt, og at de skulle stryges tre Gange hen ad Ryggen, hvorved, med Skam at melde, tillægges den bespottelige Formel: I Faderens og Sønnens og den Hellig-Aands Navn.

Mælken og Smørret samt de Anslag, som menes at true disse fra Heksenes Side, frembyde for gamle Folk en vidtløftig Materie for lang Snak. Hvis Koen har givet lidt mindre Mælk, raaber man straks op imod Heksene; hvis Smørret ikke rigtig vil lykkes for dem, der kærne Fløden, menes de ligeledes at være Skyld deri, og straks kræves der en i den Ondes Navn slagen glødende Hestesko, som skal lægges i Fløden; eller ogsaa skyde de selve Fløden ind i en gloende Ovn, og hvis Folk imidlertid banke paa Døren, lader man dem banke omsonst; den slemme Kvind, som volder Vanheldet, menes nemlig at være tilstede for at flytte den udenfor og ikke bære det ringeste tilbage enten som Laan eller som Gave[141]).

§ 9.

Misbrug af Guds Navn og Ord.

Her frembyder sig som Genstand for min skarpe Dadel den afskyelige *Misbrug af Guds Navn og Ord.* Om nogen Synd er belagt med de strængeste Straffe, saa er det ganske vist denne Brøde: at fornærme Guds Majestæt; og ligesom man ser en særlig Forjættelse knyttet til det fjerde Bud, saaledes ser man desaarsag en særlig Trusel knyttet til det andet: *Jehova skal ikke lade den være ustraffet, som tager hans Navn forfængeligt.* Og Guds Navn og Ord vanhelliges dels ved *Eder,* som overalt daglig udstødes med en fordømmelig Letsindighed — hvilken Skamflik for Fædrelandet! — og med leende Mund, endskønt de til sin Tid skulle vederlægges med overflødig Graad og Tænders Gnidsel i det yderste Mørke, dels ved *Trolddom og Besværgelser,* som Luthers liden Catechismus lærer.

Hvor fræk er ikke Djævelen! Han undser sig ikke ved at rane Guds højhellige Navn til de slemme gamle Koners Skarnsstykker, som ere i hans Tjeneste. Thi disse Landeplager og Carnailler, denne Menneskehedens Bærme paakalder meget ofte i deres Djævlebesværgelser og Trylleformler den hellige Treenig-

[141]) Jfr. Thiele Nr. 246; J. Olrik i Festskr. til N. E. Hammerstedt (1920).

hed, i hvis Navn de afskyeligste Ting paa Trolddomsvis begyndes og endes, hvad enten de curere Mennesker eller Kvæg. — Læg dertil, at de gøre Guds Moder og Helgenernes Forsamling delagtige deri og fornemmelig Sanct Stephan, naar Hestene ere syge.

Det er beklageligt, at de elendige Hekse for saa vidt intet Ondt befinde ved deres Kunster, som de snarere selv højagte deres Hellighed, da de jo nævne ikke Sathans, men Guds Navn; men dog er det ingenlunde skjult for dem, at denne Videnskab i hvert Fald enten er forborgen, idet Øjenvidner skaffes af Vejen, eller ogsaa bør omhandles med sagte Hvisken, idet der paabydes de Tilstedeværende Tavshed. Disse Mysterier, som skye Lyset, fordi de ere onde (Joh. 3.), have, saa langt Mands Minde rækker, været overmaade gangbare blandt andre Landes Djævlebesværgere og Troldmænd, som det fremgaar af det Sted hos Esaias, 29. Cap., V. 4: *Du skal tale af Jorden, og din Tale skal mumle af Støvet, og din Røst skal være ligesom en Spaadoms Aands af Jorden, og din Tale kvidre af Støvet.*

Det er en begrædelig Ting, som fortjener rigeligt Taare-Offer, at i den nu aldrende Christenhed ældes tillige med den disse Sathaniske Koglerier og dette gruelige Misbrug af Guds Navn. Papismen, som fordum har antaget sig Heksekunsterne, disse Hedenskabets utidige Fostre, til Udklækning, og efter Antagelsen har forøget dem med ny Yngel, rødmer nu om Dage ikke mindre end vi af Skam ved at møde denne Blæksprutte og gør os paa mange Steder Rangen stridig i med Flid at udrydde den. Men hvor galt de gamle Tider have sølet sig i disse Skarnsstykker, fremgaar alene af den belgiske Skribent Goropius[142]), hvilken bevidner, at han under Italiens Sol har set en Psalter, hvori Skarnagtigheden havde sat rødt Mærke dels ved hele Davids-Psalmer, dels ved nogle af deres Sætninger; hvorved Papirets Rand tillige udviste, hvilken Sygdom og Elendighed de kunde læge, og at en hel Psalme havde tjent til at curere Heste.

Saadan højst ugudelig Misbrug af Guds Ord til dels at afvende, dels at overvinde den ene og den anden legemlige Skavank har ogsaa skæmmet vore Forfædre, da de bekendte sig til den papistiske Religion, saaledes som det fremgaar af *den*

[142]) Jhs. Goropius var en kendt belgisk Skribent, Læge og Filolog, meget berejst (1518—72).

første Part af den Danske Messebog, kaldet Tide-Bog, offentliggjort ved Trykken i Leipzig Aar 1517, hvor iblandt andet følgende Ord opvække Læserens Væmmelse: *Thenne epfterfølgende Bøn haver Leo Pave digtet og gav den sin Broder Kongen i Frankerig, som hed Carolus Magnus; hvo samme læser* (NB. gjort Gerning), *seer, hører, eller hos sig bær, den skal paa samme Dag ey vorde ihielslaget, drovnet eller saargiordt, og hverken Dievelen eller noget ondt Menniske skal skade ham paa Liv eller Siæl. Hand bekommer og, saa ofte hand samme læser, 1000 Dages Aflad,* o. s. fr.

Det rinder mig i Hu, at *Davids 109. Psalme* fordum ikke sjælden er blevet misbrugt af Hævnlysten, idet Djævelen slog koldt Vand paa, saaledes at den blev omvendt til lutter Forbandelser; derfor beretter Johannes Calvin[143]) *i sin Commentar* til dette Sted, at det ret ofte er Skik, at Munkene for Betaling lejes til at fremsige denne Psalme af forbitrede Folk, som nære et vanvittigt Nag til nogen, der alene kan stilles ved det røde Blod, hvorefter de tørste. Jeg veed selv for vist, at Munke for Penge have været en fransk Frue af høj Rang behjælpelige med at lyse Forbandelser over hendes Søn. Det var at ønske, at denne Smitsot ingensteds fandtes udenfor Frankriges og den papistiske Verdens Grænser; men jeg har her til Lands, ikke uden Studsen og Uro i Sindet, truffet Adskillige anstukne af den, efter hvis Skøn dette djævelske Paafund var et godt og christeligt Løndoms-Middel[144]), endskønt jeg er vis paa, at de hævngerrige Hjærter ikke til andres, men til egen Fordærv have fortørnet Himmelen med deres skammelige Forbandelser, idet Smeddene, som det hedder i Ordsproget, selv have maattet bære de Lænker, de med egne Hænder havde virket. Raadfør dig, om du vil, med den højlærde J. H. Schmids[145]) *Disputats om Misbrugen af Forbandelsen i den 109. Psalme (Helmstädt 1708),* hvori det paavises, at samme Psalme anvendes til at opspore *(at vise igien* kalde vore Landsmænd det) tyvagtige Sjæle med Beg paa Fingrene.

Men, for at vende tilbage til mit Udgangspunct, hvo skulde kunne opregne alle de gamle Koners Trylleformler, i hvilke

[143]) Den navnkundige Reformator. [144]) Jfr. Tang Kristensen, Danske Sagn VII 745. [145]) Johan Andreas Schmidt (1652—1726), luthersk Theolog og overordentlig frugtbar Skribent, var Professor i Jena og senere i Helmstädt.

Guds Navn og Ord enten forekomme alene eller blandede med visse Arter af Sliddersladder? Til Exempel, naar Køernes Yvere buldne og vædske, hvilken Sygdom hos Nogle hedder *Omme,* pleje de at sige: *Det gaar ey af, førend det læses af.* Og denne Læsning lyder som saa: *Otte vare Omme, da det niende monne komme. Otte vare de syv, syv vare de sex, sex vare de fem, fem vare de fire, fire vare de tre, tre vare de to, to var den eene.* Til Slut tilføjes: I Faderens og Sønnens og den Helligs-Aands Navn[146]).

Kort sagt: af dette ene Exempel fremgaar det tydeligt, at Djævelen af alle Kræfter beflitter sig paa at udsætte Guds allerhelligste Navn for Spot og Spe og paa at faa Overtroen til at tiltage og de Dødelige til at afholde sig fra den tilladelige og lovlige Lægekunst.

Hertil sigte overtroiske Folks *Amuletter* eller Sedler, der udmærke sig ved visse Bogstaver eller Ord, hvilke hænges om Halsen for at overvinde forskellige Arter af Sygdomme, fornemmelig Koldfeber og Tandværk. • En Sædvane, som har mange Aar paa Bagen! Den har i sin Tid givet den hellige Augustinus Anledning til Kæremaal, idet han meget bittert beklager sig over, at nogle Mennesker bære Sanct Johannes' Evangelium paa sig som Tryllemiddel. Af de Ord, hvormed disse Papirs-Vaaben mærkes, have nogle, som G. Pasch[147]) paaviser i sine *Nye, men dog gamle Paafund,* en bestemt Betydning og sigte til en Sygdom, men andre ikke; af disse sidste ere adskillige velkendte, saasom *Abracadabra,* fremdeles *Chunrat, cara, sarite, abrac, amam, gibel, got, inon, kinon,* samt *Matras, denatas, daries, dardanes, aranes,* altsammen ørkesløst Edderkoppe-Spind.

Visse af Amuletterne skylde en bestemt Lejlighed deres Oprindelse, saasom disse Misfostre af Ord: *Castigist, castigast, mordist, mordast,* hvilke en tilfældig Hændelse, som vi straks skulle berette, har spillet nogle af vore enfoldige Landsmænd i Hænde til at misbruge. Der var en Præst — jeg veed ikke hvem — som længe havde været fængslet til Sygelejet; og da han nu først begyndte at drage sin Aande lidt friere, og hans

[146]) Ohrt Nr. 570. [147]) G. Pasch (1661—1707), Professor i Kiel, var en frugtbar Forfatter af filosofiske og andre Skrifter med meget blandede Æmner.

Tilstand var ved at lindres og saae ud til Bedring, fremsagde han paa Latin nogle af Davids Psalmer, naar han bad sine daglige Bønner, og gentog ret ofte de Ord: *Castigasti me, sed non in mortem tradidisti me*[148]). Tjenestepigen, som ofte hørte disse Ord blive gentagne, og som øjensynlig har været forudindtagen af den Overtro, som her lastes, troer, at Præsten tilskriver denne Sentens det lykkelige Forspil til Bedring som var vederfaredes ham, og at han vil vedblive med at fremsige Ordene, lige indtil han kunde glæde sig ved et aldeles lydeløst Helbred; hun mener derfor, at det nok er Umagen værd i Smug at lære et saa heldbringende Middel og mumler mindre fejlfrit ved sig selv: *castigist castigast, mordist mordast,* samt gør ogsaa her og der Andre delagtige i samme Kunst.

Et andet Kvindfolk, som ikke var klogere end hin, havde ladet sig skrive et lidet Lægedoms-Brev for Tandværk, der paa den niende Dag uden at aabnes eller besees skulde kastes i Ild eller rindende Vand; og da hendes egensindige Nysgerrighed havde overtraadt denne Lov, saae hun med saare fortrydeligt Øje en Seddel (kan I bare jer for Latter, Venner?[149])) af følgende Indhold:

Var du ey en skiden Soe,
Da fik du vel i dine Tænder roe.

Der tilkendegives hermed, at hun til sin egen Skade havde forsømt at holde sin Mund ren, hvilket er det bedste Sikringsmiddel imod Tandværk[150]).

Der gives endnu Folk, som skrive *Brand-Breve,* det er: en Art Breve, som antages dels at gøre de Huse, hvori de opbeva res, uimodtagelige for Ildens Graadighed, dels at dæmpe en i andre Huse rasende Ildløs, naar man bringer dem derhen og oplæser dem dér paa Stedet. Jeg har selv som baade Øren- og Øjenvidne til den hjemlige Overtros umaadelige Miskmask truffet paa en saadan Seddel hos en Mand i min Menighed, hvem jeg, da en Ildsvaade truede vort Nabolag, saae utrætteligt vandrende udenom det ildsprudende Bjærg, holdende dette lille Brev i Haanden. Brevet vrimlede af skammelige Misbrug af

[148]) »Du tugtede mig vel, men Du gav mig ikke i Døden«. Ps. 118, 18. [149]) Citat af Horats (Ars poetica 5, 5). [150]) Anført af Junge (Danmarks Folkeminder Nr. 13) S. 213.

Guds Navn og af det taabeligste Visvas; saaledes befales Ilden ved en Besværgelse at holde sin Flamme tilbage, paa samme Maade som den hellige Jomfru holdt fast ved sin Jomfrudom. Der hentydes til Paven i Rom og — desværre — til det Blod, hvormed Frelseren saa dyrt har købt vor evige Salighed[151]). Med den ene Haand skulde man ifølge Overtroen bære Brevet rundt, oplæsende dets Indhold, medens den anden tre Gange skulde udrækkes henimod Ilden. Dog blev den gamle Træring omsider gjort til Skamme af den sørgelige Scenes begrædelige Udgang, idet Ildens Overmod, som han mere myndigt end magtfuldt havde prøvet at bringe til Lydighed, ikke lod sig afvæbne af nogen Kunst eller noget beskrevet Papir, men fortærede hele Huset lige til Grunden.

§ 10.

De almindeligste Varsler.

Den hedenske Verden har udspyet i den papistiske og den papistiske atter i den Lutheranske en Overtro, der har grebet videre om sig end frydeligt er, nemlig paa *Varsler,* som intet ere bevendte, da der ikke findes nogen Overensstemmelse mellem den indbildte Aarsag og dens Virkning, mellem Kendemærket og den kundgjorte Ting. Hvor megen utidig Bedrøvelse, hvor megen barnagtig Ængstelse er ikke blevet Følgen heraf for de enfoldige Sjæle! Og fremdeles: hvor megen overilet Glædskab, hvor meget falsk Haab og hult Overmod, der ikke bærer Betænkende om frækt at stampe imod det første Bud, hvorved vi forpligtes til alene at sætte vor Lid til Gud og oppebie enhver Modgang ikke mindre end ethvert Held som en Gave fra oven! Hvor megen Vægt den formørkede Hedendom i sin Tid har lagt paa Varsler, giver Cicero udførlig Underretning om i sit Skrift *om Spaadomme,* hvortil, om man vil, kan føjes Gotthelf Struve i hans *Samling af romerske Antiqviteter,* og andre[152]).

[151]) Ohrt Nr. 597. [152]) Ciceros Skrift om Varsler og Spaadomme, udarbejdet c. 45 f. Chr., er oversat paa Dansk af V. Thoresen (Kbh. 1893). — Burchart Gotthelf Struve (1671—1738) var juridisk Professor i Jena og en overordentlig frugtbar Forfatter. Det her anførte latinske Skrift hedder: Samling af romerske Antikviteter vedrørende hellige Skikke.

Om de fra Hedenskabet tiloversblevne *Varsler,* der endnu holde til i vort Land, og som ere højst bespottelige for Christen-Navnet, har jeg ikke uden Ulyst og Vrede ovenfor talt. Men end ikke med disse nøjes Spaadoms-Lysten; vi vide nemlig, at overtroiske Folk, naar de Syge vederkvæges med den hellige Nadver, lægge omhyggeligt Mærke til, hvorhen Røgen af det slukkede Lys trækker, og, hvis den sætter sin Kaas mod Døren, spaa den Lidende Døden; omendskønt der ikke er noget mærkeligt i, at Røgen, naar Døren, for at tale med Horats,

ej slutter Tærskelen helt fuldt og tæt i Favnen,

haster hen imod den Aabning, der frembyder sig. Læg dertil, at en nylig Afdøds aabne Øje betyder, at en af hans Nærmeste ogsaa med det første skal tælles blandt de Døde. — Ej heller Brude-Vielsen mangler sine Tegns-Udlæggere, som lægge Mærke til dels hvilken af Brudefolkene der først har gjort Knæfald for Præsten, dels hvilken af dem der først har vendt sig bort fra ham; men ikke nok hermed: de undersøge ogsaa, hvem af dem der først er blevet overvældet af Søvn i den bløde Brudeseng, hvilket den højsalige Luther i sin Tid har lagt Tyskerne til Last i *1. Bind, S. 118, af sine latinske Skrifter.*

Paa Aftenen inden Christi Omskærelsesfest, hvormed vi begynde det nye Aar, tumler den landlige Overtro sig i tøjlesløs Videbegærlighed og er forhippet paa ved Hjælp af sine Koglerier at faa Tingenes tilkommende Omskiftelser at se som igennem et Gitter[153]). For Exempel: Naar Familien sidder til Bords, gaar En af dem udenfor for igennem Vinduet at kigge ind til Nadverbordet, i den sikre Overbevisning, at den, der snart skal betale Døden sin Skyld, vil synes hovedløs, men at hvis alle Bordfællerne have deres Hoveder i Behold, saa skal Ingen af dem i det kommende Aar af med Livet. En mageløs Tilskyndelse til at føle sig trygge![154]) — Desuden sættes der noget Salt for Enhver af Selskabet, i den ganske taabelige Tro, at Den, hvis Lod først smelter, skal dø først[155]). Ydermere sammenmænge Tjenestefolkene (ligesom det lystige Hoved *Uglspil)* deres Sko og kaste dem dernæst i Flæng hen imod

[153]) Udtrykket er hentet fra Cicero (de oratore 1, 162). [154]) Jfr. Indledningen S. XVII. [155]) Jfr. Thiele Nr. 621. — Tang Kristensen, Jysk Almueliv IV 380, 15.

Døren, og naar nu den Enes eller den Andens Fodtøj vender Næsen (tro bare ikke at det er en Danisme, Herr Grammaticus!) imod Dørtærskelen, saa spaaer dens Ejer sig paa Stand deraf, at han skal flytte i det kommende Aar. Som Følge heraf er ofte en Tjenestepige, der har for Skik at stryge Landet rundt, overbevist om, at det er hende beskikket at sige sin nuværende Husbond Farvel, og ved at tage Tjeneste hos en Anden skaffer hun ikke sjældent det intetsigende Varsel Tiltro og Tilhold i Almuens Overtro[156]).

Naar der er paakommet vore Landboer Lyst til forud at vide, hvilken Sædart det kommende Aar vil lade fremspire med størst Held og Trivsel, saa strømme de paa denne Aften sammen allevegnefra, afkræve paa Stand Pigen[157]) et nybagt Brød, og anfalde det straks med blankt Staal, hvorved de give Knivene Kornsorternes Navne, saa at den Ene kalder sin Kniv Hvede, den Anden sin Byg, og saa fremdeles. Dernæst gemmes Knivene i nogle Dage, og den, der først ruster, troes at varsle, at der i det kommende Aar vil blive Overflod paa den Kornsort, hvorefter Kniven havde Navn[158]).

Ogsaa *den jomfruelige Nysgerrighed* turde — om end ikke upaatalt, med mindre den har forhærdet sig imod enhver Irettesættelse — øve sine Spaadomskunster: den hælder paa bemeldte Aften Vand i et Glas og en Æggehvide i Vandet, fuld af sødt Haab om at kunne udlæse den tilkommende Brudgoms Levneds-Art af de heraf tilfældigvis opstaaede Figurer, hvad enten det nu er et knejsende Løvtræ eller lader sig betee som en fodrap Ganger[159]) eller hvad det nu er for et skarnagtigt Syn, som Tilfældet tjenstvillig har beredt[160]). — Læg dertil, at den første Nymaane i Aarets Begyndelse *(Nye-Aars Nye)* har for Skik at lokke alt Fruentimmeret ud af Husene, idet dettes Kvindfolkehob hjemsøger Psalmebøgerne for med Vold og Magt at tage Varsel om deres Skæbne af de Psalmer, som de tilfældigvis slaa op paa, alt eftersom det er Bryllups- eller Begravelses-Psalmer; hvisaarsag den Ene glatter og den Anden rynker Pan-

[156]) Jfr. Thiele Nr. 620. [157]) I den latinske Tekst staar *Thestylis*, Navnet paa en landlig Slavinde i Theokrits Hyrdedigte. [158]) Jfr. Thiele Nr. 618. [159]) I den latinske Original staar *Rhoebus*, Navnet paa en Hest, tilhørende Sagnkongen Mezentius af Etrurien (Vergils Æneide 10). [160]) Jfr. Indledn. S. XXIII; Thiele Nr. 612.

den, alt eftersom hver især har befundet Kvinde-Varselets Slumpe-Lykke[101]).

Herhen høre *de bibelske Orakelsvar* — en Misbrug af den hellige Skrift, hvorved nogle christne Mennesker (hvo skulde tro det?) endnu den Dag idag ophøje sig over den gemene Almue og i umindelige Tider have ophøjet sig, for at man nemlig i en usalig Kappestrid kunde have et Orakel at sætte op imod Hedningernes Homeriske og Virgilianske Orakler[102]).

Som Redskaber for den tykkeste Overtros Nyfigenhed tjene desforuden Stenurter eller Sanct Hans Urter, naar Nogen ønsker forud at vide hvornaar eller hvordan hans Begravelse eller Bryllup kan finde Sted.

Hvorfor skulde jeg nævne de tusinde andre Slags Varsler, hvoraf en sand Syndflod frembyder sig for den Agtpaagivende? Til Exempel: Naar man pludselig bliver hed i Kinderne, saa formener den paa Varsler troende Almue, at man er blevet lidet hæderligt omtalt af fraværende Folk; et Tønder til Mistanke, som let kan bringe de inderligst forbundne Venner paa Kant med hverandre!

Det vilde være for vidtløftigt at fremføre alle Almuens Meninger om heldige eller uheldige Møder, idet det første, som man møder lige udenfor sin Dør, hvad det end er, giver Varsel om heldig eller uheldig Fart. Saaledes varsler det Ondt at møde en Hare undervejs, hvilken jo Gourmand'erne[103]) vilde finde det adskilligt lykkeligere at møde i et Spisehuses liflige Stege-Os. Lige saa betænkelig en Sag som det fordum var at møde en Neger[104]), er det nu om Dage at møde en Præst, en gammel Kone, en enøjet eller pukkelrygget Person[105]). Da derfor en Skipper i Nyborg paa Fyn saae, at min Bagage blev bragt om Bord i hans Smakke, just som han laa sejlklar til Korsør, blev han særdeles fortrydelig og svor højt og dyrt ved hede Helvede, at Præster for det meste vare uheldige Passagerer at

[101]) Jfr. Thiele Nr. 610. [102]) I Oldtiden brugte man nemlig Homers og Vergils Digte paa lignende Maade, idet man slog op i Bogen paa et tilfældigt Sted og tog Varsel af hvad der læstes. [103]) I den latinske Text tales om *Apicier*. Apicius var en kendt Gourmand i det gamle Rom. [104]) Jfr. Juvenals Satirer 6, 600 ff., hvor denne romerske Overtro nævnes. [105]) I den latinske Text tales der om en *Polyphem* (enøjet Kæmpe) og en *Æsop* (pukkelrygget Fabeldigter).

have om Bord, og at de for den Sags Skyld vare ildesete af forfarne Skippere.

At Papismen som en usalig Gøgemoder har ruget paa disse Hedenskabets raadne Æg, vil staa En klart, naar man slaar efter hos den constantinopolitanske Biskop Johannes Chrysostomus[166]), hvis Ord *i hans 21. Tale til det Antiochenske Folk* vi have ment at burde vedføje til Slutning: *Hvad er egentlig Varsler for noget? Ofte har en Mand, naar han er gaaet hjemmefra, set et enøjet eller et halt Menneske og har taget Varsel deraf. Dette er Satans Optog, thi Dagen gøres ikke ond ved at man møder et Menneske, men ved at man lever i Synd. Derfor, naar du gaar ud, da tag alene Vare paa, at der ikke møder dig nogen Synd; thi den er det, som spænder Ben for os; men bortset fra den vil end ikke Djævelen selv have Magt til at gøre os nogen Skade.*

Give den algode og almægtige Gud, at mit ubetydelige Skrift maa have en Brod at efterlade i Læsernes Sind, og at den hellige Strids tapre Soldater ved denne alvorlige Formanings Trompetstød i alt Fald maa opægges og opflammes til at paaføre Levningerne af saavel Hedenskab som Papisme Krig!

---

[166]) Berømt græsk Kirkefader (c. 347—407 e. Chr.), der for sin Veltalenhed havde Tilnavnet *Chrysostomus* (Gyldenmund).

SAGREGISTER

(Sidetallene i Indledningen betegnes ikke med Romertal, men med arabiske Tal med et O foran; Sidetallene i Pontoppidans Skrift betegnes med et P).

Afgudsdyrkelse P 9 ff.
Agathesdag P 57.
Amuletter O 20. 24. P 62 ff.
Arvesølv Middel mod Sygdomme P 34; afværger Fattigdom P 54.

Balleroneleg O 12. 25. P 26.
Barnedaabs-Overtro P. 49. 56.
Barselkone iføres grøn Brystdug O 7; maa ej gaa over Hjulspor P 55 f. Jfr. Børnetøj og Kirkegangskone.
Bibelske Varsler P 67;
Bibelord som Trylleformler se Davids Salmer.
Bjærge-Folk O 6.
Bjærgemænd O 8.
Bjærgtrolde O 24.
Blasiusdag uheldig for Fiskerne P 57.
Blegner, se Koebander.
Blod af halshugget Menneske O 19.
Blodprøve, se Baareprøve.
Blus afværger Trolddom O 10. P 15 f.
Bolehorn O 15.
Boring forbudt i Julen O 11. P 56.
Brandbreve P 63.
Brud drysses med Korn O 9; skal se Brudgom først P 58.
»Brykkes Messe« O 24.
Bryllupsdage P 14;
Bryllupsregler P 58;
Bryllupsvarsler P 65 ff.
Bylder paadrages og helbredes P 50.
Bønner at læse Morgen og Aften P 9. 39. 42 ff.
Børnetøj gives med i Graven O 20. 28. P 54; maa ej før Daaben vindtørres P 56.
Baareprøve O 4. 20.

Dans om Majtræ O 10; om Blus P 15 f.
Davids Salmer misbrugte til Trolddom O 4. P 60 f. 63.
Djævelen og Djævlene O 5 f. 16. 21. P 44 f. 48. 51. 53. 59 ff.
Djævlenavne P 44.
Drage se Meteorsten.
Drikkehorn O 15.
Drikkekander P 21.
Drikkeskikke O 10 f. 15 f. P 20 ff.
Drikke Guds Skaal O 14 f.
Drømmevarsel O 16.
Dyrevarsler O 4. 6. 19. 28. P. 13. 17. 67.
»Dødingknib« O 19. 27.
Dødskamp forlænges O 20. 28.
Dødsvarsler O 4. 6. 8 f. 17. 19. 27 f. P 55. 65 ff.
Daab gør sorte Børn hvide P 49.

Elle-Koner og Elle-Mænd O 6.
Ellekvinder O 8.
Elvildelse O 8.
Elvdrotten (norsk) O 24.
Engle paakaldes P 43 f.

Faldende Syge helbredes O 4. 19.
Fastelavn og Fastelavns Løben P 28 ff.
Feje Djævelen ud P 44.

Fladbrød (norske) O 14.
Forbandelsesformularer P 61.
Forbytning af Brød O 14; af Børn O 21. P. 49. 53.
Forgørelse O 6. 9. P. 52 ff. jfr. Hekse.
Forvorpne Dage se Uheldige Dage.
Frugtsommelige Kvinder føder efter Døden Barn i Graven O 20. 28. P 53 f.; maa ikke overtræde forskellige Forbud P 55.
Fuglevarsler O 4 f. 9. 28. P 13.

Gadeild, Gadbasse, Gadinde, Gadelam O 10.
Gengangere O 5 f. 13. 28. P. 58. Jfr. Spøgelser.
Gift kommer frem St. Hans Nat O 10.
Gjort Gerning (opus operatum) P 33 ff. 43. 48.
Gløder skærmer mod Trolddom O 9; glødende Hestesko P 59.
Gravgods O 20. 28. 29.
Gryde maa ej sættes over Ilden, naar Kvæget tages ind, P 57.
Grøn Brystdug til Barselkvinder O 7.
Gudmund, Navn paa Gude- eller Helgenbillede, P 10.
Gaardbonisser O 8.
Gaardpue O 5, jfr. Nisse.

Hans St., Blus O 10. P 15 f.
Hansdags St., Gudstjeneste P. 55.
Hans St., Køer P 53.
Hans St., Urt O 10. P 67.
Havfrue (norsk) O 24.
Hebraisk det naturlige Sprog O 21.
Hekse O 4. 8. 19. 23. P 16. 51 ff. 59 ff.
Hel O 8. P. 16 ff.
Helhesten O 5. 8. P 17.
Helgendyrkelse P 10. 48. 60.
Hellige tre Konger paakaldes mod faldende Syge O 4.
Helligkilder O 21. 23.
Hestesko, gloende, lægges i Kærne, P 59.
Hovedhaar bruges til Trolddom O 9. 24.
Huldra (norsk) O 24.
Hviskekur mod Sygdomme O 19 f.
Hyld, fældet, O 17 f.
Hyldekvinder O 8.
Hængt Mands Lemmer og Klæder O 28.
Højmænd O 8.
Hørfrø Middel mod Spøgeri O 7. P 34. 53.

Javetut, Udraab, P 11 f.
Jerichoroser O 19.
Jertegnspostil citeres P 36 ff.
Jul, Ordet forklaret, P 24 f.
Juleaske Middel mod Sygdomme P 34. 57 f.
Julebord P 26.
Julebuk O 16. 24. P 25 f.
Julefred O 11. 12 f. P 56.
Julegalt O 24. P 25.
Julekager O 11. 13 f. 24. P 26.
Julelege O 10 f. 12. 16. P 23 ff.
Julelys O 16 f.
Julemærker O 12.
Julenat O 19.
Julestjærne O 12.
Julestue O 15. P 26 f.
Juletønder O 14 ff.
Jynovne (Jættestuer) O 11.

Kam maa ej bruges St. Agathesdag P 57.
Kirkebygningssagn O 23.
Kirkedør maa ej røres af Barselkone P 50.
Kirkegangskone maa ej røre forskellige Ting P 50.
Kirkegaardsjord som Middel mod Sygdomme m. m. O 6. P 34. 49.
Kirkenøgle helbreder for Bid af gal Hund P 49.
Knudsdag O 13. 18. 24.
Koebander, en Art Blegner, P 54.
Korn kastes paa Bruden O 9.
Kornvarsel P 66.
Korsets Tegn O 24. P 48. 50 ff.; paa Brød O 14. P 52; paa Smør, Sædemark, Ægteseng P 52.
Kristentøjstrevler sys i Svøb P 49.
Kvæg fodres af Nissen O 6; dets Adfærd Julenat O 19.
Kvægsygdomme O 17. P 49 f. 53. 56 ff. 60. 62.
Kværn maa ej gaa rundt inden Barnedaab P 56.

Kyndelmisse O 16. P 27.
Kærnestav af Majrøn P 53.
Kærning af Smør P 59.
Køge Huskors O 5.

Lege og Spil O 7. Jfr. Julelege.
Legendeviser P 45 ff.
Lighalm O 9.
Ligvarsel O 9.
Lucieaften og Luciedag O 24. P. 24. 45.
Lusesyge P 57 f.
Lygtemænd O 5. 20.
Lysestøbning skal foregaa i Tavshed P 57.
Lægemidlers Misbrug O 26.
Læse Sygdomme af P 62; jfr. Tryllеformler.

Majrøn afværger Forgørelse P 53.
Manddom berøves ved Trolddom O 4.
Marcusdag maa ej pløjes eller saas P 57.
Mareridt O 6.
Mariabilleder O 14.
Mariadyrkelse O 23. P 37 f. 40. 44 f. 48. 60. 64.
Messebog citeres P 61.
Messevin O 26. P 34. 49.
Meteorsten O 9.
Mælke- og Smørlykke P 53. 59.
Maaling med Reb O 24.

Nadvernydelses magiske Betydning P 48 f. 65.
Navlegæslinger P 56.
Negle, Tegn i, O 4; afklippede N. O 9. 24.
Neppen se Nøkken.
Nisse, Nisse-Pue O 5 f. 8. 14.
Nysen varsler nyt O 21.
Nyaarsaften O 8. 27 f. P 65 f.
Nyaarsny O 9. P 66.
Næseblod kureres O 20.
Næseblodsvarsel O 19. 27.
Nøkken O 5. 7.
Naal i Stortaaen paa Døende O 6; gives Barselkvinder med i Graven O 28. P 54; fæstes i Børnesvøb P 53.

Omme, Yversyge hos Kvæget, P 62.
»Onde Øjne« O 4. 6.
Onsdag heldig O 23.
Ordsprog og Talemaader O 7. 12 f. 16. 18. P 11 f. 14. 17 f. 35. 48.

Paulsdag uheldig P 57.
Paven i Rom P 37. 61. 64.
Pietismens Syn paa Overtroen O 29. 31.
Planetbøger O 9.
Planters magiske Betydning O 10. P 53. 67.
Pløjning forbudt paa St. Marcusdag P 57.
Præst uheldig at møde P 67 f.
Præstekjole maa ej røres af Barselkone P 50.
Paaskesol O 19; anden Paaskedag P 56.

Regn fremkaldes O 4.
Regnvand fra Gravstene fordriver Vorter P 49.
Ringen for Ørene O 21. P 34. 49.
Rosende Ord uheldigt Varsel O 4.
Rotter og Mus maa ej nævnes i Julen O 12; forlader Døendes Hus O 28.
Røg fordriver Djævle O 21;
Røgvarsel P 65.

Saks gives med i Graven O 28; anbringes i Svøbelister P 53. Jfr. Sold.
Salmebogsvarsel P 66 f.
Saltmadsfade paa Julebordet P 26.
Saltvarsel O 4. P 65.
Sedler kurerer Sygdomme O 20. 24. P 62.
Skiftinger O 21. Jfr. Forbytning.
Skovarsel P 65; Sko vendes med Hælen mod Sengen P 58; bruges til Trolddom O 24.
Skovtrolde, norske (Skogsnerta, Skouffsetra) O 24.
Skæbnetro O 11. 25 ff. P 56.
Skærsildstro P 48.
Smørlykke P 53. 59.
Sol danser Paaskemorgen O 19.
Solskudt Kvæg P 58 f.
Sold (og Saks) udfinder Tyve O 4. 9.
Spil se Lege.

Spinde ikke tilladt i Julen O 11 f. P 56; om Torsdagen O 22; før Barnedaab P 56.
Spottende Fagter O 11.
Spyt afværger Ondt P 44.
Spøgelsers Art O 5 ff. 8. 24. 28. 31.
Spøgeri forhindres O 7. 21. P 34. 53.
Stalde beskærmes mod Trolddom P 16. 53.
Stefansdyrkelse P 47. 57. 60.
Stenurt se St. Hansurt.
Stjærnevarsler O 9.
Staal Middel mod Spøgeri og Trolddom O 7. 21. P 53.
Sygdomme helbredes O 4. 8. 17. 19 f. 23 f. 26. P 34. 48 ff. 54. 56 ff. 62 f.
Syning forbudt 2. Juledag og 2. Paaskedag P 56.
Søfart uheldig paa Blasiusdag P 57.
Saaning forbudt paa St. Marcusdag P 57.

Tandværk helbredes P 63.
Tavshed v. Drikning af Helligkilder O 23; ved Lysestøbning P 57; ved Heksekunster P 60.
Tegn læses i Negle, i Vand m. m. O 4. 23. P 66.
Thomasdag O 24. P. 24.
Thor som Egennavn P 11.
Thore Gud, norsk Udraab, P 11.
Thorsdyrkelse (?) O 22. P 9. 14.
Tirsdag og Torsdag uheldige O 22 f. P 14 f.
Torsdagssyge O 23.
Trolde O 24. Jfr. Spøgelser, Bjærgfolk, Ellefolk etc.
Trylleformler O 4. 19 f. 24. P 59.
Tryllemidler O 24. P 58 f. 62 ff.
Tyve udfindes ved Sold og Saks o. l. O 4. 9. P 61.
Tyvefingre O 28.
Tyveri afværges P 53.
Tyvekøje slaas ud O 4.
Tælle paa Fingre O 7.
Tærskning forbudt i Julen O 11.

Udøbte Børn sættes paa sygt Kvæg P 49 f.; = Hedninger P 56.
Uheldige Dage O 9. 22 f. P 14 f. 57.
Uimodtagelighed for Rus og for Bøsseskud P 22.
Uldvanter bruges af den, der binder Køerne i Baasene P 57.
Underjords Folk O 5. 14. 21. 23. P 49. 53.

Valborgsaften og Valborgsdag O 10. P 53.
Valborgblus P 15 f.
Varsler af mødende Personer eller Hændelser O 4. 6. 9. 16 f. 21. 23. P 13. 23. 25. 64 ff. 67 f.
Varulve O 5. 9. 21.
Vejrspaadom O 12. P 57.
Vexelbørn O 21. Jfr. Forbytning.
Vind fremkaldes O 4. 20 f.
Vinde kæmper indbyrdes O 19.
Vise igen P 61; jfr. Tyve.
Vise Vand O 29.
Voksbilleder til Trolddomsbrug O 4 f. 9. 24.
Vorter fordrives P 49.
Værkhellighed se gjort Gerning.
Vætter O 17. 21. P 53.
Vættelys O 5. 17 f.

Æggehvide-Varsel O 23. P 66.

INDHOLD.

	Side
Oversætterens Indledning	III
Pontoppidans Hilsen til Læseren	3
Pontoppidans Fortale	4
Capitel I. Om de tilbageværende Levninger af Hedenskabet	9
§ 1. Grovelig Afgudsdyrkelse	9
§ 2. Udraabet: *Thore Gud!* Afgudernes Navne bæres den Dag idag	11
§ 3. Udraabet: O Jow o tut o nei, A wi a wok a nei	11
§ 4. Varsler	13
§ 5. Ulykkelige Dage	14
§ 6. Sanct Hans Blus o. l.	15
§ 7. Hel, vore Forfædres Proserpina	16
§ 8. Poëternes afgudiske Galskab	18
§ 9. Fraadseri og Drukkenskab	20
§ 10. Jule-Lege og deres Umaadelighed	23
§ 11. Fastelavns-Narrerier	28
Capitel II. Om de tiloversblevne Levninger af Papismen	33
§ 1. Fortrøstning til gjort Gerning	33
§ 2. Papistiske Bønner og Sange	42
§ 3. Papistiske Ordsprog og Udraab	48
§ 4. Overtro vedrørende hellige Ting	48
§ 5. Misbrug af Korsets Tegn	50
§ 6. Overtroiske forebyggende Midler	53
§ 7. Adskillige Forsigtigheds-Regler	54
§ 8. Lægende Midler	58
§ 9. Misbrug af Guds Navn og Ord	59
§ 10. De almindeligste Varsler	64
Sagregister	69

TEKSTRETTELSER

TIL

UDGAVEN AF EVERRICULUM 1736.

S. 14, L. 8 f. n.: *dedecorari*, læs: *docendoque dedecorari.*
S. 14, L. 7 f. n.: *tigendum*, læs: *tingendum.*
S. 55, L. 14: *dignissimum*, læs: *indignissimum.*

FORENINGEN
DANMARKS FOLKEMINDER

FORENINGENS FORMAAL er at fremdrage de Minder om gammelt dansk Folkeliv, der endnu lever paa Folkemunde, og gennem almentilgængelige Fremstillinger at kaste Lys over dansk Almues Liv, Tro og Digtning i Fortid og Nutid.

Foreningens Formaal søges opnaaet:

1) ved at Medlemmerne *optegner* eller beskriver, hvad der kommer indenfor deres Rækkevidde af folkelig Overlevering: Viser og Æventyr, Sagn og Tro, Ordsprog og Leg, Fest og Dagligliv o. s. v. Det, der paa den Maade bliver indsamlet, opbevares i Dansk Folkemindesamling som det danske Folks Ejendom.
2) ved i *Skrifter* at udgive Udvalg af det indsamlede Stof samt letlæselige, videnskabelig forklarende Redegørelser for danske Folkeminder og dansk Folkeliv.

Foreningen har i 1908—23 udgivet følgende Skrifter:

		Bogladepris	
1.	**Fra Dansk Folkemindesamling. I.** Meddelelser og Spørsmål ved *Axel Olrik* (1908)	2 Kr. 50 Øre	
2.	**Livet i Klokkergården.** Gammeldags falstersk Bondeliv efter Lars Rasmussens Skildringer v. *Fr. L. Grundtvig.* Udgivet af *Jørgen Olrik* (1908—1909)	6 » 00 »	(Uds.)
3.	**Loke i nyere Folkeoverlevering.** Af *Axel Olrik* (1909)	1 » 00 »	(Uds. i Bogh.)
4.	**Fra Dansk Folkemindesamling. II.** Meddelelser og Optegnelser ved *Hjalmar Thuren* (1910)	1 » 50 »	
5.	**Bjærgtagen.** Af *H. F. Feilberg* (1910)	2 » 50 »	
6.	**Fra Dansk Folkemindesamling. III.** Meddelelser og Optegnelser ved *Hjalmar Thuren*	1 » 50 »	
7.	**Dansk Folkekarakter. I. Sjællændere og Jyder.** Af *Thorkild Gravlund* (1911)	2 » 50 »	(Uds.)
8.	**Danske Ordsprog, især fra Thy** ved *S. Ditlevsen* og *Carl Ludvigsen* (1911)	1 » 00 »	
9.	**Dansk Fiskerliv. I. Furboerne.** Af *Hans Kyrre* (1912)	2 » 50 »	
10.	**Sjæletro.** Af *H. F. Feilberg* (1914)	4 » 00 »	
11.	**Minder fra Erritsø** ved *Henrik Ussing* (1915—17)	4 » 00 »	
12.	**Fra Sydsjælland.** Barndomsminder fra Bakkebølle ved Vordingborg af *J. Olsen* (1913)	1 » 50 »	

13. **Nordsjællandsk Landalmue** 1798 af Pastor *Joachim Junge*. Ny Udgave ved *Hans Ellekilde* (1915)..... 3 Kr. 50 Øre
14. **Dansk Folkekarakter. II. Fynboer.** Af *Thorkild Gravlund* (1914)..... 2 » 50 » (Uds.)
15. **Breve fra en dansk Folkemindesamler.** Udg. af *Hans Ellekilde* (1918)..... 2 » 00 »
16. **Vore ældste Folkedanse.** Langdans og Polskdans. Af *H. Grüner Nielsen* (1917)..... 3 » 00 »
17. **Festskrift til Evald Tang Kristensen.** Ved *Gunnar Knudsen* (1917). I Boghandelen under Titelen: Troldesagn og dunkel Tale..... 6 » 00 »
18. **Nissens Historie.** Af *H. F. Feilberg* (1919)..... 3 » 50 » (Uds.)
19. **Sæd og Skik i Ommersyssel.** Fortalt paa Egnens Folkemaal af Lærer *N. P. Bjerregaard* (1919)..... 5 » 00 » (Uds.)
20. **Ingvor Ingvorsens Fortællinger** om gammelt sjællandsk Bondeliv ved *Henrik Ussing* (1918)..... 5 » 00 » (Uds. i Bogh.)
21. **Udvalgte sønderjyske Folkesagn.** Genfortalte af *F. Ohrt* med Tegn. af *Niels* og *Joakim Skovgaard* (1919) 5 » 00 »
22. **Folkelig Vals.** Af *H. Grüner Nielsen* (1920)..... 6 » 00 »
23. **Nogle Grundsætninger for Sagnforskning** af *Axel Olrik*. Udgivet af *Hans Ellekilde* (1921)..... 7 » 50 »
24. **Ved Halleby Aa.** Optegnelser af *Karoline Graves*, udgivne ved *Henrik Ussing* (1921)..... 8 » 00 » (Uds. i Bogh.)
25. **Trylleord, fremmede og danske.** (1922). Af *F. Ohrt* 5 » 00 »
26. **Fra Hedeboegnen.** Optegnelser af *Marie Christophersen*. Højelse, udg. v. *H. Ussing* (1923)..... 4 » 50 »
27. **Fejekost til at udfeje den gamle Surdejg.** 1736. Af *Erik Pontoppidan*. Oversat fra Latin af *Jørgen Olrik* (1923)..... 3 » 50 »

Til Udsendelse i Slutningen af 1923 forberedes:

28. **Evald Tang Kristensens Æresbog** i Udvalg ved *Hans Ellekilde*.

Indmeldelser i Foreningen »Danmarks Folkeminder« sendes til *Dansk Folkemindesamling*, Det kgl. Bibliothek, København K. Medlemsbidraget er 4 Kr. 50 Øre aarlig (5 Kr. for udenlandske, 100 Kr. for livsvarige Medlemmer). Foreningens Medlemmer faar gratis de Bøger, Foreningen udgiver i Aarets Løb (Nr. 26 hører til Aargang 1922), og har Ret til at købe hele Rækken af tidligere Bøger, hvoraf Oplag haves, for 1/2 Bogladepris (+ Forsendelsesporto), samt de fleste af de tidligere udgivne Skrifter enkeltvis til 2/3 Bogladepris. Ligeledes har Medlemmerne Ret til at købe en Del af Universitetsjubilæets danske Samfunds Skrifter, deriblandt Feilbergs Jyske Ordbog, og Evald Tang Kristensens Arbejder til betydelig nedsatte Priser.

KRONH.-NIELSEN & LYDICHE-JANS. SIMMELKJÆR